

รูปแบบการทอเกี่ยวเชิงพระพุทธรศาสนาของวัดไร่จิง

โดย
พระสนั่น เจริญยิ่ง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน แผนก ก แบบ ก 2

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2565

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน แผน ก แบบ ก 2

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2565

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

BUDDHIST TOURISM MODEL OF WAT RAI KHING

By

Phra Sanun CHAROENYING

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for Master of Arts PUBLIC AND PRIVATE MANAGEMENT

Silpakorn University

Academic Year 2022

Copyright of Silpakorn University

หัวข้อ   รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาของวัดไร่จิง
โดย   พระสนั่น เจริญยิ่ง
สาขาวิชา   การจัดการภาครัฐและภาคเอกชน แผน ก แบบ ก 2
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก   ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พนัชกร สิมะขจรบุญ

คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

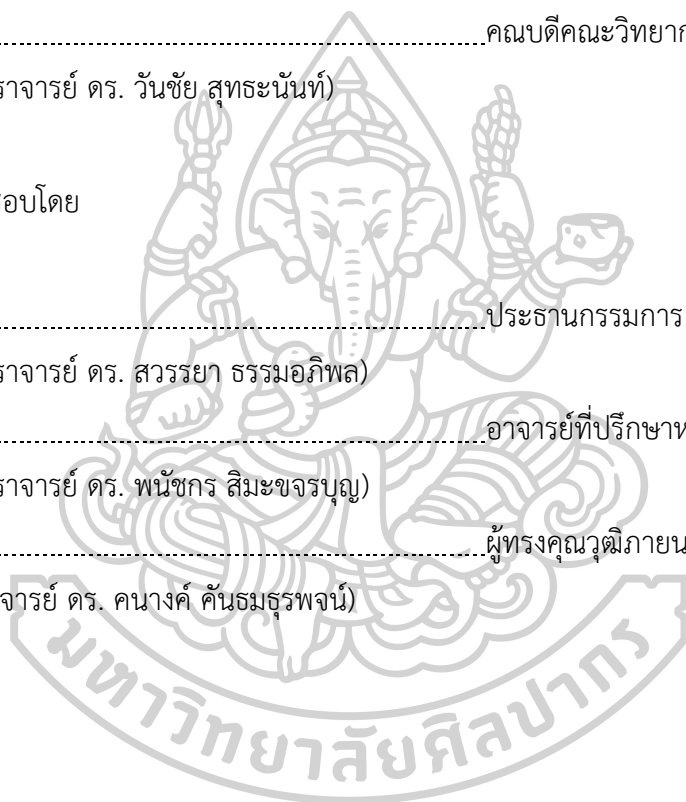
.....คณบดีคณะวิทยาการจัดการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วันชัย สุทธะนันท์)

พิจารณาเห็นชอบโดย

.....ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สวรรยา ธรรมอภิพล)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พนัชกร สิมะขจรบุญ)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(รองศาสตราจารย์ ดร. คณางค์ คันธมธูรพจน์)

61601315 : การจัดการภาครัฐและภาคเอกชน แผน ก แบบ ก 2

คำสำคัญ : การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา, การจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา

พระ สนั่น เจริญยิ่ง: รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง อาจารย์ที่
ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พันชกร สิมะขจรบุญ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาบทบาทการส่งเสริมของวัด และความเชื่อมโยงไปสู่การบูรณาการการท่องเที่ยวของวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม 2) เพื่อศึกษาความเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม 3) เพื่อเสนอแนะรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ สัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 22 คน ด้วยวิธีวิทยาปรากฏการณ์วิทยาแล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์เพื่อให้เห็นรูปแบบ บทบาท ความเชื่อมโยงไปสู่การบูรณาการการท่องเที่ยว ตรวจสอบความน่าเชื่อถือด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า

ผลการศึกษา พบว่า 1) วัดไร่ขิงมีบทบาทในการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยมีสถานที่และการตกแต่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัดอุโบสถและสถานสถานที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ส่งเสริมความเชื่อและความศรัทธาที่มีต่อความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อวัดไร่ขิง มีการพิธีกรรมทางศาสนาตลอดทั้งปีในหลายเทศกาล และเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมให้แก่ผู้สนใจ 2) ความเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา พบว่านักท่องเที่ยวมีมุมมองต่อวัดไร่ขิงในแง่ของความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น พิพิธภัณฑสถานของเก่า มีความเชื่อและศรัทธาเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อวัดไร่ขิง เดินทางมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามเทศกาล และปฏิบัติธรรมตามเทศกาลของวัด 3) ข้อเสนอแนะรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง แบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวิถีชุมชนของวัดไร่ขิง ในด้านชมงานพุทธศิลป์ ทำบุญ ไหว้พระ ขอพร 2) รูปแบบการท่องเที่ยวกิจกรรมทางพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง ในด้านการปฏิบัติธรรม การสร้างเครือข่ายปฏิบัติธรรม

61601315 : Major PUBLIC AND PRIVATE MANAGEMENT

Keyword : BUDDHIST TOURISM, BUDDHIST TOURISM MANAGEMENT

Phra Sanun CHAROENYING : BUDDHIST TOURISM MODEL OF WAT RAI KHING

Thesis advisor : Assistant Professor Panuschagone Simakhajornboon, Ph.D.

There are three goals of this study: 1) Understanding the functions of temples in promoting tourism and how Wat Rai Khing fits into this 2) Investigation into visitors' perceptions on Wat Rai Khing's management of Buddhist tourism in the province of Nakhon Pathom. 3) To propose a type of Buddhist tourism at Wat Rai Khing in the province of Nakhon Pathom. It is qualitative research, and the phenomenology method was used to conduct in-depth interviews with 22 important informants. The data were then analyzed and synthesized to demonstrate trends, roles, and connections to tourist integration. Apply the triangle approach to validate validity.

The study discovered that 1) Wat Rai Khing's setting, and embellishments contributed to its role in boosting tourism. Most of them are museums and historic locations. Encourage belief. The study discovered that 1) Wat Rai Khing's setting, and embellishments contributed to its role in boosting tourism. Most of them are museums and historic locations. Encourage people to have confidence in the Buddha at Wat Rai Khing. A location to practice dharma is available for anyone who are interested, and there are numerous religious rituals held throughout the year. 2) Tourists believe in the sanctity of the Buddha at Wat Rai Khing, believe in the historical significance of the temple, and travel to participate in religious ceremonies in accordance with the festival 3) There are two types of recommendations for Wat Rai Khing's Buddhist tourist patterns: 1) Wat Rai Khing's community-based tourism program, which includes 2) Wat Rai Khing's Buddhist activities in Dharma practice networking are based on tourism.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สามารถสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี โดยการได้รับความช่วยเหลือและความอนุเคราะห์จากบุคคลเหล่านี้

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พนัชกร สิมะขจรบุญ อาจารย์ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์ ที่ช่วยให้ข้อเสนอแนะ ข้อคิดเห็นต่างๆ ตลอดจนคำแนะนำในการแก้ไข อันเป็นประโยชน์ ต่อการทำวิจัย รวมทั้งให้ความเอาใจใส่ ติดตาม ตรวจสอบผลงาน ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวรรณยา ธรรมอภิพล ประธานกรรมการ ที่ได้กรุณาเสียสละเวลาในการตรวจสอบและได้ให้ คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบพระคุณผู้แทนเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง ประชาชนที่อาศัยรอบวัดไร่ขิง นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยววัดไร่ขิง ที่สละเวลาให้สัมภาษณ์ในการศึกษาครั้งนี้สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณเพื่อนๆ พี่ๆ ที่คอยช่วยเหลือเสมอมา คณาจารย์ทุกท่าน เจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายที่ได้อนุเคราะห์เอื้อเฟื้อประสิทธิ์ประสาท ถ่ายทอดความรู้ ความดี ประสบการณ์และวิทยาการต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ วัดไร่ขิง ที่ได้เอื้อเฟื้อ ข้อมูล เพื่อการศึกษาวิจัย ผู้มีอุปการคุณต่อผู้วิจัยทุกท่าน เพื่อนๆ สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและ ภาคเอกชน ที่เป็นกัลยาณมิตรคอยเป็นกำลังใจให้คำแนะนำไถ่ถอนช่วยช่วยเหลือด้วยร่างกาย และแรงใจด้วยดีเสมอมา

พระ สนั่น เจริญยิ่ง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญรูปภาพ.....	ฅ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	4
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	4
1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	5
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
2.1 ทฤษฎีพื้นฐานเกี่ยวกับการท่องเที่ยว.....	6
2.1.1 ทฤษฎีแรงจูงใจทางการท่องเที่ยว.....	6
2.1.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับแรงจูงใจ.....	6
2.1.1.2 ความหมายของแรงจูงใจ.....	7
2.1.1.3 แรงจูงใจทางการท่องเที่ยวในทัศนะของนักวิชาการต่าง ๆ.....	9
2.1.1.4 แนวทางการประยุกต์ใช้ทฤษฎีแรงจูงใจกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา (ใน ส่วนของการปฏิบัติธรรม).....	14
2.1.2 ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม.....	16
2.1.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนทางสังคม.....	16

2.1.2.2	หลักการของทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม	16
2.1.2.3	แนวทางการประยุกต์ใช้ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมกับการท่องเที่ยวเชิง พุทธศาสนา (ในส่วนของ การปฏิบัติธรรม) ดังนี้	22
2.1.3	ทฤษฎีเครือข่ายการบูรณาการทางสังคม	23
2.1.3.1	แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีเครือข่ายการบูรณาการทางสังคม	23
2.1.3.2	หลักการของทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม	23
2.1.3.3	ความหมายของเครือข่ายทางสังคม	24
2.1.3.4	องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม	25
2.1.3.5	ประเภทของเครือข่ายทางสังคม	27
2.1.3.7	ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคมในทัศนะของนักวิชาการต่าง ๆ	30
2.1.3.8	วิธีการวิเคราะห์เครือข่ายสังคม (Social Network Analysis)	32
2.2	แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทั่วไป	35
2.2.1	ความหมายของการท่องเที่ยวทั่วไป	36
2.2.2	องค์ประกอบของการท่องเที่ยวทั่วไป	38
2.2.3	ประเภทของการท่องเที่ยวทั่วไป	41
2.2.4	รูปแบบของการท่องเที่ยวทั่วไป	44
2.3	แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา	48
2.3.1	ความหมายการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา	51
2.3.2	องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา	53
2.3.3	รูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา	55
2.4	บริบทของวัดไร่ขิง	57
2.5	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	61
บทที่ 3	วิธีดำเนินการวิจัย	68
3.1	รูปแบบการวิจัย	68

3.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	70
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	70
3.3.1 ขั้นตอนการสร้างแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง	70
3.3.2 แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview).....	71
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล	71
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล	71
3.6 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล.....	72
3.7 การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูลและจริยธรรมในการวิจัย.....	72
3.8 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	73
บทที่ 4 ผลการวิจัย.....	74
4.1 บทบาทของวัดในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา	74
4.1.1 ด้านกายภาพของสถานที่และการตกแต่ง	74
4.1.2 ด้านความเชื่อและความศรัทธาของนักท่องเที่ยวที่มีต่อวัดไร่ขิง และแนวทางการ สนับสนุนของวัดเกี่ยวกับความเชื่อและความศรัทธา.....	76
4.1.3 ด้านพิธีกรรมทางศาสนา.....	77
4.1.4 ด้านการปฏิบัติธรรม.....	80
4.2 ความเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีรูปแบบท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา	81
4.2.1 ด้านกายภาพของสถานที่และการตกแต่ง	81
4.2.2 ด้านความเชื่อและศรัทธา.....	82
4.2.3 ด้านพิธีกรรมทางศาสนา	82
4.2.4 ด้านการปฏิบัติธรรม	83
4.3 วิเคราะห์บทบาทของวัดไร่ขิงที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว.....	83
4.4 รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง	91
บทที่ 5 สรุปผลวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	102

5.1	สรุปผลวิจัย	102
5.2	อภิปรายผล	104
5.2.1	บทบาทของวัดในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา.....	104
5.2.2	ความเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา	106
5.2.3	วิเคราะห์บทบาทของวัดไร่ขิงที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว	108
5.2.4	รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง	109
5.3	ข้อเสนอแนะ	110
5.3.1	ข้อเสนอแนะที่เกิดขึ้นจากการวิจัย	110
5.3.2	ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป	110
	รายการอ้างอิง	111
	ภาคผนวก.....	117
	ประวัติผู้เขียน	128

สารบัญรูปร่าง

	หน้า
ภาพที่ 1 ที่ตั้งและอาณาเขตของจังหวัดนครปฐม	58
ภาพที่ 2 แผนภาพการท่องเทียวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง	93
ภาพที่ 3 แผนภาพการจัดการของเครือข่ายด้านการปฏิบัติธรรมของระดับบน	99
ภาพที่ 4 แผนภาพการบริหารองค์กรของเครือข่ายด้านการปฏิบัติธรรม	101

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีการขยายตัวสูงพฤติกรรมผู้บริโภคปรับเปลี่ยนไปตามสภาพเศรษฐกิจผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ส่งผลให้นักท่องเที่ยวใช้จ่ายด้านการท่องเที่ยวอย่างระมัดระวัง ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวประเทศไทยมีอันดับที่ดีขึ้นแต่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงและวิกฤตในหลายด้าน ในด้านการท่องเที่ยวประเทศไทยมีความได้เปรียบด้านการท่องเที่ยว มีทรัพยากรพื้นฐานด้านการท่องเที่ยวหลากหลาย กระจายอยู่ในทุกจังหวัด และมีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งมีความสวยงามติดระดับโลก มีเอกลักษณ์ต่างจากภูมิภาคอื่นมีบทบาท ความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยเป็นอย่างมาก เป็นแหล่ง รายได้ที่สำคัญนำมา ซึ่งเงินตราต่างประเทศ การสร้างงาน และการกระจาย ความเจริญไปสู่ภูมิภาค โดยเฉพาะจังหวัดนครปฐมที่เป็นแหล่งพุทธศาสนาที่สำคัญ นอกจากนี้ ยังมีส่วนสำคัญในการพัฒนาระบบโครงสร้าง พื้นฐานของการคมนาคมขนส่ง รวมไปถึงการค้าและการลงทุน เมื่อประเทศประสบ ภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญในการสร้างรายได้ และสามารถช่วยให้เศรษฐกิจฟื้นตัวได้ในเวลาที่รวดเร็วกว่าภาคผลิตและบริการ อื่น ๆ

ภายใต้แนวคิดการพัฒนาประเทศ ซึ่งให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจระดับมหภาคเป็นหลัก นโยบายการพัฒนาที่เกิดขึ้นและแพร่กระจายอยู่ทั่วไปในโลกจึงล้วนให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างมาตรฐานความเจริญและการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน อันเนื่องมาจากการท่องเที่ยวสามารถนำไปสู่รายรับจำนวนมหาศาลที่ดูดซับจากการจับจ่ายของนักท่องเที่ยว ดังนั้นเมื่อนักท่องเที่ยวมีจำนวนมากขึ้นเท่าใด ก็หมายถึงรายได้ที่จะต้องเพิ่มมากขึ้น และก่อให้เกิดการเติบโตของธุรกิจท่องเที่ยวที่ขยายตัวทั้งในรูปการให้บริการและสินค้า ซึ่งเป็นวงจรรอบข้างของแหล่งท่องเที่ยวไม่ว่าประเภทใด ๆ ซึ่งตลอดรอบทศวรรษที่ผ่านมาในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยมีการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองปัจจัยเชิงเศรษฐกิจที่เน้นการแลกเปลี่ยน การให้บริการจากผู้เป็นเจ้าของปัจจัยธุรกิจท่องเที่ยวสู่นักท่องเที่ยวเป็นหลัก ทำให้มีการท่องเที่ยวหลากหลายรูปแบบ หรือเป็นมิติใหม่เสนอแก่นักท่องเที่ยว และหนึ่งในรูปแบบการท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักกันมากในระยะหลังก็คือ “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมความสวยงามทางวัฒนธรรมทั้งทางวัตถุและที่ไม่ใช่วัตถุ ก่อให้เกิดความประทับใจหรือเข้าใจในวิถีชีวิตของผู้คนต่างวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ยังมีความหลากหลายในรายละเอียด เช่น การท่องเที่ยวเพื่อชมซากปรักหักพังในอดีต การชมความงามของวัตถุโบราณ การร่วมประเพณีสำคัญของชาตินั้นๆ รวมถึงการเข้าวัดทำบุญ และวิปัสณาสมาธิ ซึ่งอย่างหลังนี้นิยมเรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาซึ่งเป็นการเดินทางที่มีการผสมผสานสลับกันไปสลับกันมา ระหว่างการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา สามารถครอบคลุมการท่องเที่ยวใน 2 มิติ คือ 1) การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในมิติทางโลก เป็นการเดินทางไปท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมความงดงามของโบราณสถาน โบราณวัตถุเที่ยวชมงานพุทธศิลป์ 2) การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในมิติทางธรรม เช่น นมัสการขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กราบไหว้พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบที่เคารพนับถือ การปฏิบัติธรรม¹ การเดินทางท่องเที่ยวเชิงศาสนา สำหรับในสังคมไทยที่มีศาสนาพุทธเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจนั้นมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไป ได้แก่ การท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาและการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เนื่องจาก 96% ของคนไทยนับถือศาสนาพุทธ มีวัดเป็นแหล่งแสวงบุญในทุก ๆ กิจกรรม รวมถึงการ บูรณาการรูปแบบการท่องเที่ยวด้วย

ประเทศไทยมีวัดถึง 39,573 วัด² กระจายกันอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศ การเดินทางของนักท่องเที่ยวที่มุ่งตรงไปวัด ทั้งที่เป็นคนไทยผู้มีศรัทธาในพุทธศาสนาและที่เป็นคนต่างชาติ เกิดจากการรับรู้ของบุคคลที่มาจากการมองเห็น เกิดจากการรับรู้จากการได้ยิน โดยเริ่มต้นจากการรับข้อมูลจากภายนอก และแปลความหมายต่อสิ่งเร้าที่เกิดขึ้นร่วมกับประสบการณ์ที่ผ่านการรับรู้มาก่อนหน้า เกิดเป็นกระบวนการเลือกสรร การจัดระเบียบ และตีความเกี่ยวกับสิ่งกระตุ้นเหล่านั้น โดยอาศัยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ การได้ยินจากหู การได้เห็นโดยอาศัยตา การได้รสจากการลิ้มรส การได้กลิ่นโดยจมูก การได้สัมผัส เป็นต้น ซึ่งประสาทสัมผัสทั้ง 5 นี้จะช่วยให้นักท่องเที่ยวเกิดการเปิดรับเกิดความตั้งใจและเกิดการตีความหมาย ซึ่งทฤษฎีการรับรู้ (Perception Theory) เป็นกระบวนการนำไปสู่การเรียนรู้ที่สำคัญของบุคคล เพราะการตอบสนองพฤติกรรมใด ๆ จะขึ้นอยู่กับ การรับรู้จากสภาพแวดล้อมของตน และความสามารถในการแปลความหมายของสภาพตอนนั้น ๆ แต่ทฤษฎีการรับรู้ข้างต้นเป็นการรับรู้ที่อย่างหยาบ ๆ ในทางโลก หากบุคคลใดได้ศึกษาการรับรู้ในทางธรรม ที่ยังลึกลงไปในวิถีจิตผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ย่อมพบความละเอียด ลึกซึ้งและประณีตกว่า

¹ กฤษณา รักษาโฉม และคณะ, “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กระบวนการเปลี่ยนเส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรม”, **บทความวิจัย**, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), บทคัดย่อ.

² สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. “กลุ่มเทคโนโลยีสารสนเทศ”. สืบค้นปี 2559. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.onab.go.th> [2 มกราคม 2563].

ปี พ.ศ. 2548 ที่ประชุมชาวพุทธนานาชาติ ได้ลงมติให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาโลก³ ส่งผลให้ประเทศไทยได้รับความสนใจมากเป็นพิเศษจากนักท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา เข้ามาท่องเที่ยวมากเป็นอันดับ 4 ของเอเชีย ในปี 2558⁴ (อันดับที่ 21 ของโลก) และมีนักท่องเที่ยวบางส่วน ได้เปลี่ยนแปลงจุดประสงค์การท่องเที่ยวไปเป็นการทดลองฝึกปฏิบัติธรรม มีอีกบางส่วนที่มุ่งตรงไปศึกษาปฏิบัติธรรมตามวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ พร้อมกับมีการส่งต่อเพื่อการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น โดยใช้วิธีการที่เรียบง่ายตามหลักพระธรรมวินัย การบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทยและวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น มาช่วยในการดำเนินการ⁵ ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของมหาเถรสมาคมปี พ.ศ. 2550 ที่ว่าด้วยการเผยแผ่พุทธศาสนา เพื่อให้การสนับสนุนและส่งเสริมพระภิกษุ สามเณร และศาสนิกชนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ให้ได้มีโอกาสปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง อันเป็นนโยบายสาธารณะภาครัฐของประเทศไทย สอดรับกับหลักการสำคัญขององค์การสหประชาชาติ ในเรื่อง “เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development Goals: SDGs) ที่มีผลการรับรอง “เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก 17 ประการ” สำหรับการพัฒนาจิตใจและปัญญาของชาวพุทธในสังคมไทย และผู้นับถือศาสนาอื่น ๆ ในสังคมโลก สอดคล้องกับเป้าหมายในข้อ 16 คือ “PEACE AND JUSTICE : ส่งเสริมให้สังคมมีความเป็นปกติสุข ไม่แบ่งแยก มุ่งมั่นที่จะลดความรุนแรงทุกรูปแบบเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มีการเข้าถึงความยุติธรรมโดยถ้วนหน้า และสร้างเครือข่ายร่วมกันระหว่างรัฐบาล และชุมชนในสังคมให้เกิดสถาบันอันเป็นที่พึ่งของส่วนรวม มีประสิทธิผลและเป็นที่ยอมรับในทุกระดับ”⁶

ปัจจุบันนี้ผู้คนในจังหวัดนครปฐมตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการปฏิบัติธรรมมากขึ้น การปฏิบัติธรรมคือ การเอาธรรมมาปฏิบัติ เอาธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต ทำการทำงาน ทำหน้าที่ ทำทุกเรื่องทุกอย่างให้ดี ให้ถูกต้อง คือเอาธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิต ทำให้เป็นชีวิตที่ดี มีความสุขที่แท้จริง เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมจึงเป็นเรื่องกว้างๆ ไม่ใช่เฉพาะการปลีกตัวออกจากสังคม ไปอยู่วัด อยู่ป่า แล้วก็ไปนั่งบำเพ็ญสมาธิ ไม่ใช่แค่นั้น อันนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่ง การปลีกตัวไปปฏิบัติแบบนั้น เรียกว่า เป็นการปฏิบัติแบบเข้มข้น หรือลองลึกเฉพาะเรื่อง แต่อันที่จริงนั้น การปฏิบัติธรรมต้องมี

³ กระทรวงวัฒนธรรม, แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว เส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา ปี 2557, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2557), หน้า 8.

⁴ คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน, วารสารวัดพระเชตุพน ฉบับพิเศษ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์นว-ศาสนการพิมพ์, 2559), หน้า 263.

⁵ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, เอกสารคำสอน พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559), หน้า 462.

⁶ สยาม อรุณศรีมรดกและคณะ, “เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 17 ประการของสหประชาชาติเพื่อโลกอนาคต”, วารสารวิจัยสหวิทยาการไทย คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ปีที่ 11 เล่มที่ 3 (พฤษภาคม-มิถุนายน 2559), หน้า 5.

ตลอดเวลา เมื่อทำงานหรือทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง ตั้งใจทำให้ดี ให้เกิดคุณประโยชน์ ให้สำเร็จ ความมุ่งหมายที่ตั้งใจ ก็เป็นการปฏิบัติธรรม

การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในงานวิจัยนี้ ประกอบด้วยคน สถานที่ และการบูรณาการการจัดการต่าง ๆ ในวัดที่จัดให้มีการท่องเที่ยวแบบชมความงดงาม ฯลฯ และวัดที่มีการจัดตั้งความสัมพันธ์กันขึ้นเป็นเครือข่ายทางสังคม โดยอาศัยความสัมพันธ์เชิงการปฏิบัติธรรมเป็นองค์ประกอบ ศึกษาไปตามลำดับขั้นของการท่องเที่ยวทั้งเส้นทางโลก เริ่มจากนักท่องเที่ยวที่ชอบใช้เวลาว่างไปทำบุญ ไหว้พระ สวดมนต์ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นเส้นทางแสวงบุญ ได้พบเห็นว่าสถานที่นั้นร่มรื่นมีมุมเรียนรู้พุทธธรรม มีคติธรรมเตือนใจ มีมุมเงียบสงบได้พักผ่อนจิตใจ บังเกิดเป็นความพึงพอใจกับสิ่งใหม่ อาจนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงเป้าหมายจากการท่องเที่ยวแบบชมความงดงาม มาเป็นการเริ่มต้นของการเข้าสู่เส้นทางธรรม และสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้ไม่ว่าจะเป็นนักท่องเที่ยวคนไทยหรือนักท่องเที่ยวต่างชาติ นับว่าทั้งเรื่องคนที่เป็นจุดเริ่มต้นของรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา และการจัดการ บูรณาการทางสังคมด้านการปฏิบัติธรรม และปัญหาต่าง ๆ ในการร่วมกันแก้ไขในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาวัดในจังหวัดนครปฐมให้ยั่งยืน อาทิ แก้ไขปัญหาความพร้อมในการรับมือกับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมจำนวนมาก เป็นต้น ถ้ามีการร่วมกันหาทางแก้ไขแล้วทำให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวพุทธศาสนาที่ยั่งยืน ส่งผลต่อกับวัดในจังหวัดนครปฐมและทุกภาคส่วนสามารถนำไปปรับใช้ได้บูรณาการกับด้านต่าง ๆ รวมทั้งคุณลักษณะที่ดีของการบูรณาการที่ได้จากการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมด้านการปฏิบัติธรรม ซึ่งจะเป็นข้อมูลที่สามารถนำมาใช้สำหรับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาได้

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทการส่งเสริมของวัด และความเชื่อมโยงไปสู่การบูรณาการท่องเที่ยวของวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม
2. เพื่อศึกษาความเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อรูปแบบท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม
3. เพื่อเสนอแนะรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. ศึกษาเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของบทบาทการส่งเสริมของวัด และความเชื่อมโยงไปสู่การบูรณาการท่องเที่ยวของวัดใน จังหวัดนครปฐม

2. ศึกษาเกี่ยวกับข้อมูลความเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา วัดใน จังหวัดนครปฐม เพื่อให้มีเนื้อหาครอบคลุมเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยจะเลือกวัดใดจึง เนื่องจากเป็นวัดที่มีศักยภาพในด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร เว็บไซต์ของวัดที่มีงานด้านพุทธศิลปกรรม มีการจัดกิจกรรม ทางพุทธศาสนาและวัฒนธรรม การส่งเสริมด้านสุขภาพและส่งเสริมด้านอาชีพ และการส่งเสริมให้มีการปฏิบัติธรรมเป็นวัดที่มีสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจและเป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่

ขอบเขตด้านเวลา

ระยะเวลาที่ใช้ในการดำเนินงานวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2565 ถึงเดือน มิถุนายน พ.ศ. 2566 รวมระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาวิจัยประมาณ 12 เดือน

ด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักในที่นี้คือ เจ้าสำนัก หรือเจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายด้านการจัดกิจกรรม และเจ้าหน้าที่ฝ่ายงานด้านท่องเที่ยวและปฏิบัติธรรม จำนวน 4 คน และนักท่องเที่ยว จำนวน 20 คน

1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ

ผู้วิจัยได้นิยามคำศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา หมายถึง การท่องเที่ยวเพื่อชมงานด้านพุทธศิลปกรรม ทำบุญ ไหว้พระ สวดมนต์ ขอพร และการปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นได้ทั้งนักบวช บัณฑิต เด็ก ผู้ใหญ่ ชาวไทย และชาวต่างชาติ

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา หมายถึง การจัดการการท่องเที่ยวแบบองค์รวม ประกอบด้วยด้านพุทธศิลป์ ทำบุญ ไหว้พระ สวดมนต์ ขอพร และการปฏิบัติธรรม

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง รูปแบบการท่องเที่ยวที่มุ่งหวังให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ อันส่งผลเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจเป็นสำคัญ เพื่อชมงานด้านพุทธศิลปกรรม ทำบุญ ไหว้พระ สวดมนต์ ขอพร และการปฏิบัติธรรม

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ได้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาสำหรับวัดใดจึง
2. สามารถนำรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดใดจึงไปประยุกต์ใช้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนากับวัดอื่นๆ

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ เอกสาร แนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการนำมาประยุกต์ใช้ในการวิจัย และอธิบายตัวแปรต่าง ๆ โดยมีรายละเอียด ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

2.1 ทฤษฎีพื้นฐานเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

2.1.1 ทฤษฎีแรงจูงใจทางการท่องเที่ยว

2.1.2 ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม

2.1.3 ทฤษฎีเครือข่ายการบูรณาการทางสังคม

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทั่วไป

2.3 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา

2.4 บริบทของวัดไร่ขิง

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ทฤษฎีพื้นฐานเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

2.1.1 ทฤษฎีแรงจูงใจทางการท่องเที่ยว

2.1.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับแรงจูงใจ

ความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นปัจจัยผลักดันจากภายในให้นักท่องเที่ยวต้องการออกเดินทาง และอุปสงค์ทางการท่องเที่ยวเป็นการศึกษาแรงจูงใจ⁷ เพื่อให้ทราบว่า เหตุใดนักท่องเที่ยวจึงมีความต้องการในการเดินทางท่องเที่ยวอะไรเป็นแรงจูงใจในการเดินทางท่องเที่ยว ความต้องการและแรงจูงใจในการท่องเที่ยวก่อให้เกิดพฤติกรรมในการท่องเที่ยวที่แตกต่างกันไปตามความต้องการ และแรงจูงใจของนักท่องเที่ยวควรเป็นอย่างไร เพื่อใช้เป็นกรอบการประยุกต์ใช้ในการศึกษาแรงจูงใจ เพราะการท่องเที่ยวของแต่ละคนมีความแตกต่างกันไปตามความสนใจที่สลับซับซ้อน เช่น นักท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีแรงจูงใจทางการท่องเที่ยว เพื่อมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเกษตร นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครมีแรงจูงใจทางการท่องเที่ยว เพื่อช่วยเหลือคนและเพื่อปฏิสัมพันธ์ และนักท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่ใคร่จะปฏิบัติธรรม มีแรงผลักดันจากภายในตนอย่างไร จึงพยายามแสวงหาสถานที่เพื่อการปฏิบัติธรรม เป็นต้น นักวิจัยควรทำความเข้าใจในความแตกต่าง และสามารถ

⁷ ราณี อิลิชัยกุล, “การจัดการการท่องเที่ยวเฉพาะทาง”, หน้า 64.

ตอบสนองความต้องการ หรือสร้างแรงจูงใจการท่องเที่ยวของแต่ละกลุ่มได้ ในอันที่จะทำให้ นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจในการเดินทางท่องเที่ยวและบริการที่ได้รับ ทำให้เกิดการกลับมาเยือนซ้ำหรือกลับมาใช้บริการอีก รวมทั้งการแนะนำและบอกต่อไปยังผู้อื่น

2.1.1.2 ความหมายของแรงจูงใจ

แรงจูงใจ (Motives)⁸ หมายถึง การผสมผสานของแรงผลักดันที่เกิดจากความต้องการทางด้านร่างกาย จิตใจ และวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของบุคคลอย่างต่อเนื่อง จนสามารถกระตุ้นให้แสดงพฤติกรรมกรบริโภคอย่างมีเป้าหมาย

แรงจูงใจ (Motivation)⁹ หมายถึง สภาวะที่อินทรีย์ถูกกระตุ้นให้แสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อบรรลุสู่จุดหมายปลายทาง (Goal) ที่ตั้งไว้ พฤติกรรมที่สนองความต้องการของมนุษย์ และเป็นพฤติกรรมที่นำไปสู่จุดหมายปลายทาง พฤติกรรมที่ถูกกระตุ้นโดยแรงขับ(Drive) ของแต่ละบุคคล มีแนวโน้มไปสู่จุดหมายปลายทางอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งร่างกายอาจจะสมประสงค์ในความปรารถนาอันเกิดจากแรงขับนั้น ๆ ได้

แรงจูงใจทางการท่องเที่ยว (Travel Motivation) หมายถึง สิ่งที่กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวออกเดินทางท่องเที่ยว เพื่อสนองความต้องการของตนเอง หรือหมายถึง พลังกระตุ้นภายในของแต่ละบุคคล ซึ่งกระตุ้นให้บุคคลเกิดการปฏิบัติ

แรงจูงใจ เป็นแรงผลักดันหรือความปรารถนาที่ทำให้เกิดการกระทำ หรือเป็นความต้องการหรือความเต็มใจภายในที่เป็นแรงผลักดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ มีทฤษฎีเกี่ยวกับแรงจูงใจ และทฤษฎีที่ได้รับการพัฒนาต่อ ๆ มาจนได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในวงการการท่องเที่ยว และการบูรณาการแนวคิด¹⁰ จากทฤษฎีระบบการท่องเที่ยวกับศาสตร์ต่าง ๆ ทั้งทางด้านสังคมศาสตร์ และทางด้านวิทยาศาสตร์ นักวิชาการการท่องเที่ยวได้นำมากำหนดเป็นหัวข้อที่ยังคงที่มาของแนวคิดและหลักการที่นำมาศึกษา แต่ต้องมีการศึกษาในเชิงประยุกต์ มีการศึกษาและมีการฝึกปฏิบัติอย่างชัดเจนควบคู่กันไป เพื่อให้เป็นองค์ความรู้เฉพาะทางการท่องเที่ยว เช่น ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังนี้

สรุป แรงจูงใจ เป็นความต้องการ หรือความเต็มใจภายในที่เป็นแรงผลักดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ออกมาเป็นพฤติกรรมที่นำไปสู่จุดหมายปลายทาง พฤติกรรมที่ถูกกระตุ้นโดย

⁸ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ศูนย์เครือข่ายความรู้วัฒนธรรม, (2547), [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://nkw.ac.th/courseware/siamculture/knowledge/travel.html>. [7 กุมภาพันธ์ 2564].

⁹ สุชา จันทน์เอม, *จิตวิทยาทั่วไป*, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2550), หน้า 101.

¹⁰ ฉลองศรี พิมพ์สมพงศ์, “การท่องเที่ยว : มิติแห่งศาสตร์บูรณาการ”, *วารสารวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, ปีที่ 7 เล่มที่ 1 (ตุลาคม 2554-มีนาคม 2555), หน้า 2.

แรงขับของแต่ละบุคคล จึงมีแนวโน้มไปสู่จุดหมายปลายทาง ซึ่งร่างกายอาจจะสมประสงค์ในความปรารถนาอันเกิดจากแรงขับนั้น ๆ ได้

ทฤษฎีลำดับขั้นของการจูงใจของ Maslow¹¹

เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (Hierarchy of needs) นักสังคมวิทยาและนักคิดทั้งหลายได้นำมาประยุกต์ในการอธิบายทัศนคติ พฤติกรรม รวมถึงแรงจูงใจของมนุษย์ในการท่องเที่ยว ซึ่งนำเสนอโดยนักจิตวิทยา ชื่อ อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow) เป็นทฤษฎีการจูงใจที่มีการกล่าวถึงกันอย่างแพร่หลาย มาสโลว์ มองว่าความต้องการของมนุษย์มีลักษณะเป็นลำดับขั้น จากระดับต่ำสุดไปยังระดับสูงสุด เมื่อความต้องการในระดับหนึ่งได้รับการตอบสนองแล้วมนุษย์ก็จะมีความต้องการอื่น ๆ ในระดับที่สูงขึ้นต่อไป โดยแบ่งเป็น 5 ระดับ ดังนี้

1) ความต้องการทางด้านร่างกาย (Physiological Needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานที่มีอำนาจมากที่สุดและสังเกตเห็นได้ชัดที่สุดของมนุษย์ เป็นความต้องการเพื่อความอยู่รอด เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค อากาศ น้ำดื่ม การพักผ่อน เป็นต้น

2) ความต้องการความปลอดภัยและมั่นคง (Security or Safety Needs) เมื่อมนุษย์สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกายได้แล้ว มนุษย์ก็จะเพิ่มความต้องการในระดับที่สูงขึ้นต่อไป เช่น ความต้องการความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความต้องการความมั่นคงในชีวิต และหน้าที่การทำงาน

3) ความต้องการความผูกพันหรือการยอมรับ (Affiliation and Acceptance Needs) เป็นความต้องการในการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ซึ่งเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ เช่น ความต้องการให้และได้รับซึ่งความรัก ความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ ความต้องการได้รับการยอมรับ กล่าวคือ บุคคลจะรู้สึกเจ็บปวดมากเมื่อถูกทอดทิ้ง ไม่มีใครยอมรับ หรือถูกตัดออกจากสังคม ไม่มีเพื่อน และความต้องการได้รับความชื่นชมจากผู้อื่น เป็นต้น

4) ความต้องการการยกย่องจากผู้อื่น (Self-Esteem Needs) หรือ ความภาคภูมิใจในตนเอง เป็นความต้องการได้รับการยกย่องนับถือและสถานะจากสังคม เช่น ความต้องการได้รับความเคารพนับถือ ความต้องการมีความรู้ความสามารถ เป็นต้น ความพึงพอใจของความต้องการได้รับการยกย่องโดยทั่ว ๆ ไป เป็นความรู้สึกและทัศนคติของความเชื่อมั่นในตนเอง ความรู้สึกที่ตนเองมีคุณค่า การมีพละกำลัง การมีความสามารถ และความรู้สึกว่ามีชีวิตอยู่อย่างมีประโยชน์และเป็นบุคคลที่มีความจำเป็นต่อโลก

5) ความต้องการความสำเร็จในชีวิต (Self-Actualization Needs) เป็นความต้องการสูงสุดของแต่ละบุคคล มีรูปแบบเฉพาะเป็นของตนเองอย่างแท้จริง และมีความแตกต่างอย่างกว้างขวางจาก

¹¹ ทิววรรณ พุ่มมณี, *อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว*, สาขาวิชาการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2554), หน้า 83-85.

คนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง กล่าวได้ว่ามันคือ ระดับความต้องการที่แสดงความแตกต่างระหว่างบุคคล อย่างยิ่งใหญ่มากที่สุดเช่น ความต้องการที่จะทำทุกสิ่งทุกอย่างให้สำเร็จ ความต้องการทำทุกอย่างเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง เป็นต้น

สรุป ทฤษฎีแรงจูงใจทางการท่องเที่ยว เป็นการศึกษาดังแรงผลักดัน หรือพลังกระตุ้นภายใน ให้บุคคลออกเดินทางเพื่อไปยังสถานที่ที่ตัวเองพึงประสงค์ ซึ่งทฤษฎีนี้เป็นการนำเอาทฤษฎีแรงจูงใจ ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ที่มีอยู่ 5 ชั้นมาประยุกต์ ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม และมีข้อค้นพบใหม่ที่สามารถอธิบายแรงจูงใจในการท่องเที่ยวได้อย่างมีความหมายและชัดเจนขึ้น จนเป็นที่ยอมรับในวงการการท่องเที่ยว

2.1.1.3 แรงจูงใจทางการท่องเที่ยวในทัศนะของนักวิชาการต่าง ๆ

มีนักการศึกษาหลายท่านได้นำแนวคิดของแรงจูงใจ มาประยุกต์ใช้กับการท่องเที่ยว ทำให้เกิดเป็นแรงจูงใจทางการท่องเที่ยว ดังนี้

Dann (1977)¹² ศึกษา ปัจจัยจูงใจทางการท่องเที่ยว (Motivation) ศึกษาตามแนวคิดสังคมวิทยา เป็นการวิจัยเชิงนิรนัย (Deductive Research) ศึกษาจากสิ่งที่รู้แล้วไปยังสิ่งที่ยังไม่รู้ โดยวิเคราะห์ทฤษฎีปัจจัยจูงใจทางการท่องเที่ยว เชื่อว่า นักท่องเที่ยวออกเดินทางท่องเที่ยว เพราะได้รับแรงผลักดันจากแรงจูงใจแบบผลักดันภายใน ที่เรียกว่า ปัจจัยผลัก (Push Factors) และได้รับแรงดึงดูดจากลักษณะของเมืองปลายทาง ที่เรียกว่า ปัจจัยดึง (Pull Factors) ผลการวิจัย สามารถวิเคราะห์และสรุปได้ว่า ปัจจัยผลักเป็นปัจจัยจูงใจภายใน (Intrinsic Motivation) ซึ่งจะเกิดก่อนปัจจัยดึง เช่น ความปรารถนาที่จะหลีกเลี่ยงความจำเจ ซ้ำซาก ความต้องการปรับปรุงสุขภาพและบำรุงร่างกาย ความต้องการมีชื่อเสียงเกียรติยศ ความต้องการพักผ่อนและผ่อนคลาย ความต้องการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น เป็นต้น ส่วนปัจจัยดึง เป็นแรงดึงดูดที่เกิดจากเมืองอันเป็นจุดหมายปลายทางท่องเที่ยว และความรู้ที่นักท่องเที่ยวรู้เกี่ยวกับจุดหมายปลายทางที่ท่องเที่ยวนั้นคือ รู้ถึงความงดงาม รู้ความมีเสน่ห์ของแหล่งท่องเที่ยวนั้น เช่น ชายหาด ทะเล ภูเขา ทิวทัศน์ธรรมชาติที่สวยงาม หรือสถานที่ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของท้องถิ่น ดังนั้น ปัจจัยผลักจึงเป็นเสมือนจุดกำเนิดของความปรารถนาในการเดินทางเพื่อท่องเที่ยว ในขณะที่ปัจจัยดึง เป็นตัวช่วยอธิบายการตัดสินใจเลือกเมืองที่เป็นจุดหมายปลายทางที่ท่องเที่ยว

¹² Dann G. "Anomie, Ego-Enhancement and Tourism". *Annals of Tourism Research*, 1977, 4(4), p. 184-194.

Crompton (1979)¹³ ศึกษา ปัจจัยจูงใจในการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว (Motivation) ศึกษาวิจัยในเชิงอุปนัย (Inductive Research) ศึกษาจากข้อเท็จจริงและลงความเห็นเพื่อนำไปจัดทำเป็นหลักการ เป็นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ พบว่า นักท่องเที่ยวมีปัจจัยจูงใจอยู่ 9 ปัจจัย โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มในหมู่นักท่องเที่ยวคือ

1) แรงจูงใจด้านสังคมและจิตวิทยา (Socio-psychological Motive) เป็นปัจจัยหลักมี 7 ด้าน ได้แก่ (1) ความต้องการหลีกเลี่ยงจากสภาพแวดล้อมจำเจซ้ำซาก (2) การสำรวจและประเมินตนเอง (3) การผ่อนคลาย (4) ความต้องการเกียรติยศชื่อเสียง (5) ความต้องการที่จะถอยกลับไปสู่สภาพดั้งเดิม (6) การกระชับความสัมพันธ์กับเครือญาติ (7) การเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ในสังคม

2) แรงจูงใจด้านวัฒนธรรม (Cultural Motive) เป็นปัจจัยดิ่งมี 2 ด้าน ได้แก่ (1)ความแปลกใหม่ (2) การศึกษาหาความรู้

Crompton สรุปว่า ปัจจัยด้านสังคมและจิตวิทยา เป็นปัจจัยหลักสำหรับนักท่องเที่ยวที่ลาพักผ่อนหรือในช่วงปิดภาคเรียน และปัจจัยด้านวัฒนธรรม เป็นปัจจัยดิ่งให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชม

Ryan (1997) ¹⁴ ได้ทำการศึกษาและสรุปปัจจัยจูงใจของ Crompton และการจำแนกประเภทของนักท่องเที่ยวของ Cohen พบว่า มีแรงจูงใจในการท่องเที่ยว 11 ด้านด้วยกันได้แก่

- 1) การหลีกเลี่ยงความจำเจซ้ำซาก (Escape)
- 2) การผ่อนคลาย (Relaxation)
- 3) การเล่น (Play)
- 4) การกระชับความสัมพันธ์ทางเครือญาติ (Strengthening family bonds)
- 5) เกียรติยศชื่อเสียง (Prestige)
- 6) การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction)
- 7) โอกาสได้รับความสุขจากเพศสัมพันธ์ (Sexual Opportunity)
- 8) โอกาสได้รับการศึกษา (Educational Opportunity)
- 9) การบรรลุเป้าหมายในตนเอง (Self-fulfilment)
- 10) การบรรลุสิ่งที่ปรารถนา (Wish-fulfilment)
- 11) การจับจ่าย (Shopping)

Ryan สรุปว่า แรงจูงใจทั้ง 11 ด้านนี้ สามารถนำมาเชื่อมโยงกับปัจจัยหลักและปัจจัยดิ่งได้ เช่น การหลีกเลี่ยงความจำเจซ้ำซาก เป็นปัจจัยหลัก โอกาสได้ศึกษาเป็นปัจจัยดิ่ง เป็นต้น และเน้นย้ำว่า

¹³ Crompton, J.L. "Motivation for Pleasure Vacation", *Annals of Tourism Research*, 1979, 6(4), p. 408-424.

¹⁴ Ryan, C. *Recreational Tourism*, (1991), London: Routledge, p. 146. and *The Tourist Experience*, (1997), London: Cassell. p. 198.

นักท่องเที่ยวเดินทางด้วยแรงจูงใจหลายด้าน โดยนักท่องเที่ยวอาจจัดลำดับความสำคัญไปตามแต่ละช่วงเวลา และลำดับความสำคัญที่จัดอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา และแรงจูงใจบางด้านอาจได้รับการตอบสนองที่เร็วหรือช้ากว่าด้านอื่น ๆ ก็ได้

Swarbrooke and Horner (2007)¹⁵ นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับแรงจูงใจในมุมมองเชิงหลายมิติและพัฒนาารูปแบบของแรงจูงใจหรือแรงกระตุ้นในการท่องเที่ยวว่ามี 6 ด้าน ดังนี้

1) แรงจูงใจด้านสรีระ หรือทางกายภาพ (Physical) เช่น ความต้องการพักผ่อนหย่อนใจ ความต้องการออกกำลังกายและรักษาสุขภาพ ความต้องการได้รับแสงแดดหรืออาบแดดหรือความต้องการที่จะหาความสุขทางเพศสัมพันธ์ เป็นต้น

2) แรงจูงใจด้านอารมณ์ (Emotional) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองอารมณ์บางอย่าง เช่น ความคิดถึงบ้านเดิมหรือถวิลหาอดีต (nostalgia) นักท่องเที่ยวพวกนี้นิยมไปในแหล่งประวัติศาสตร์ หรือพิพิธภัณฑ์ นักท่องเที่ยวบางพวกต้องการบรรยากาศแบบโรแมนติก ก็นิยมไปกรุงปารีส กรุงเวนิส บางพวกชอบความสงบทางจิตใจ ความพักผ่อนหรือจินตนาการ ความสมหวังในเรื่องจิตวิญญาณ เป็นต้น

3) แรงจูงใจส่วนบุคคล (Personal) เป็นความต้องการส่วนบุคคลที่แตกต่างกันในแต่ละบุคคล เช่น ความต้องการเยี่ยมเยือนเพื่อนและญาติพี่น้อง ความต้องการลองสนุกกับเครื่องเล่นแบบใหม่ ความต้องการได้พบเพื่อนใหม่ ความต้องการทำให้ผู้อื่นพึงพอใจด้วยการพาไปท่องเที่ยวหรือความต้องการท่องเที่ยวในราคาพิเศษ เป็นต้น

4) แรงจูงใจด้านพัฒนาตนเอง (Personal Development) เกิดจากความต้องการเดินทางเพื่อหาความรู้และทักษะใหม่ ๆ เช่น ไปเรียนภาษาอังกฤษในช่วงฤดูร้อน เกิดจากความต้องการได้รับความรู้เพิ่มเติม หรือนักท่องเที่ยวที่สนใจเรียนการทำอาหารฝรั่ง เกิดจากความต้องการได้รับความรู้และทักษะใหม่ เป็นต้น

5) แรงจูงใจด้านวัฒนธรรม (Cultural) เกิดจากความสนใจที่จะสัมผัสกับวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมของตน เช่น การเที่ยวชมทิวทัศน์ของบ้านเมืองอื่น การได้พบเห็นสถาปัตยกรรมที่แปลกใหม่ต่างไปจากบ้านเรือนของตน หรือการได้ร่วมเทศกาล ประเพณีต่าง ๆ ในแต่ละท้องถิ่น เป็นต้น

6) แรงจูงใจด้านสถานภาพ (Status) เกิดจากความคิดว่า การได้ท่องเที่ยวจะทำให้มีหน้ามีตาในสังคมหรือความโก้เก๋ที่ทำให้คนอื่นสนใจ เช่น ความต้องการท่องเที่ยวสถานที่ยอดนิยมเพื่อซื้อสินค้าตามกระแสนิยม ความต้องการแสดงสถานภาพว่า มีความสามารถใช้จ่ายเงินในแหล่งท่องเที่ยวที่ไปได้

¹⁵ Swarbrooke, J. and Horner. *Consumer Behavior in Tourism*, 2nd ed., (Oxford: Butterworth-Heinemann, 2007), p. 54.

ยากและมีค่าใช้จ่ายสูง เช่น นักท่องเที่ยวจากไทยไปท่องเที่ยวในทวีปอเมริกาใต้ หรือทวีปแอนตาร์กติกา เป็นต้น

เสี้งสูง เฉา และคณะ (2558)¹⁶ วิเคราะห์แรงจูงใจในการท่องเที่ยวว่า เป็นแรงผลักดันให้คนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว สำหรับด้านความต้องการทางสังคมและจิตวิทยาแรงจูงใจในการท่องเที่ยว จะช่วยกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวพึงพอใจที่จะตอบสนองความต้องการส่วนตัว จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้นักท่องเที่ยวทำกิจกรรมทางการท่องเที่ยว

สำหรับ Klenosky (2002)¹⁷เชื่อว่า แรงจูงใจแบบผลึกเป็นแรงขับเฉพาะในชีวิตประจำวันของคนและเป็นสาเหตุที่ทำให้คนเหล่านั้นได้ตัดสินใจออกจากสภาพแวดล้อมแบบเดิม ๆ เพื่อไปพักผ่อน และเขาเชื่อว่า แรงจูงใจแบบดิ่งเป็นคุณลักษณะภายนอกที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้ไปหาสิ่งอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ ปัจจัยเหล่านี้ยังเป็นสิ่งที่ชี้แนะให้แต่ละคนตัดสินใจเลือกจุดหมายปลายทางอย่างใดอย่างหนึ่งในการเดินทาง นิยามของแรงจูงใจแบบดิ่ง หมายถึง “ลักษณะเฉพาะ ความน่าดึงดูดและลักษณะของจุดหมายปลายทาง” เช่น “ชายทะเล” “สถานที่ที่เป็นน้ำหรือเป็นทรัพยากรทางทะเลหรือมหาสมุทร” “ภูเขาหรือทิวทัศน์ที่สวยงาม” หรือ “สถานที่ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม”

งานวิจัยของ Sangpikul (2008)¹⁸ ระบุในงานวิจัยว่า แรงจูงใจแบบผลึกที่มีส่วนทำให้เกิดการท่องเที่ยวในไทยนั้น มีทั้งการค้นหาคำแปลกใหม่และความรู้ (novelty and knowledge seeking) การพักผ่อนหย่อนใจ (rest and relaxation) และการเพิ่มอัตตา (ego-enhancement) นอกจากนี้แรงจูงใจแบบผลึก ยังส่งผลกระทบต่อแนวคิดของนักท่องเที่ยวในการเลือกจุดหมายปลายทาง และแรงจูงใจในการท่องเที่ยวที่หลากหลายของนักท่องเที่ยว ทำให้การเลือกจุดหมายปลายทางของแต่ละคนจึงมีความแตกต่างกัน

สุรรัตน์ เตชาทวีวรรณ (2560)¹⁹ กล่าวไว้ในเอกสารการสอนว่า สิ่งกระตุ้นในการท่องเที่ยว (Tourism Motivation) หมายถึง สิ่งต่าง ๆ อันเป็นสาเหตุที่กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเกิดความสนใจในความต้องการที่จะเดินทาง หรือวางรูปแบบที่ใช้เพื่อการท่องเที่ยว หรือเป็นสิ่งที่กำหนดรูปแบบพฤติกรรมในการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวให้มีความแตกต่างกัน แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

¹⁶ เสี้งสูง เฉา และคณะ, การวิเคราะห์แรงจูงใจในการท่องเที่ยวแบบผลึกและแบบดิ่งของนักท่องเที่ยวชาวชนานาชาติ กรณีศึกษาของไทยและไต้หวัน, Veridian E-Journal, Silpakorn University, ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2558), หน้า 504.

¹⁷ klenosky D. B. “The Pull of Tourism Destinations : A Means-End Investigation.” *Journal of Travel Research*, 2002, 40(4), p. 385-395.

¹⁸ Sangpikul Aswin, “Travel Motivations of Japanese Senior Travelers to Thailand.” *International Journal of Tourism Research*, 2008, 10(1), p. 81.

¹⁹ สุรรัตน์ เตชาทวีวรรณ, พฤติกรรมนักท่องเที่ยว, เอกสารประกอบการสอน คณะวิทยาการจัดการ ภาควิชาบริหารธุรกิจ, (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2560), หน้า 57-58.

1) สิ่งกระตุ้นที่เกิดจากภายในตัวนักท่องเที่ยวเอง ได้แก่ สิ่งกระตุ้นทางด้านจิตใจทางด้านร่างกาย ทัศนคติ ความรู้สึก เป็นต้น

2) สิ่งกระตุ้นที่เกิดจากภายนอก เช่น การให้บริการทางการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ความปลอดภัยในการท่องเที่ยว เป็นต้น ลักษณะความสัมพันธ์ของสิ่งกระตุ้นทั้ง 2 ประเภททางการท่องเที่ยว นั้น มีความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและ เป็นไปตามลำดับขั้น บางครั้งไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันอย่างชัดเจน แรงจูงใจที่ก่อให้เกิด พฤติกรรมการตัดสินใจในการเดินทางของนักท่องเที่ยว ประกอบด้วยองค์ประกอบพื้นฐาน 4 ประการ คือ

(1) สิ่งกระตุ้นความต้องการในการท่องเที่ยว (Energizers of Demand) หมายถึง ความ น่าสนใจของสิ่งจูงใจต่าง ๆ ของสถานที่ท่องเที่ยวอันเป็นสิ่งชักนำให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจที่จะเดินทาง เพื่อการท่องเที่ยวไปยังสถานที่ดังกล่าว หรือช่วงเวลาที่นักท่องเที่ยวสามารถที่จะเดินทางเพื่อการ พักผ่อน หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ

(2) สิ่งกลั่นกรองความต้องการ (Filterers of Demand) หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่ทำให้ ความ ต้องการทางการท่องเที่ยวถูกระงับ หรือทำให้นักท่องเที่ยวมีความรู้สึกต้องการในการเดินทางลด น้อยลง อันได้แก่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม ทัศนคติทางด้านวัฒนธรรม ปัจจัยทางด้าน จิตวิทยา

(3) สิ่งกระทบ (Affecters) หมายถึง ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวได้รับทั้งทางตรง และทางอ้อมจากแหล่งข้อมูล หรือหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการขาย ซึ่งส่งผลให้ นักท่องเที่ยวเกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ ทัศนคติและมองภาพของแหล่งท่องเที่ยว นั้น ๆ แตกต่างกันไป

(4) บทบาทของนักท่องเที่ยว (Roles) หมายถึง สถานภาพของนักท่องเที่ยวที่แตกต่างกันไป ในแต่ละสถานการณ์ หรือในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน และส่งผลให้เกิดพฤติกรรมตัดสินใจหรือรูปแบบ ทางการท่องเที่ยว นั้นแตกต่างกันไปด้วย

ธรรณชนก เพชรานนท์ (2559)²⁰ กล่าวว่า ประเด็นเกี่ยวกับแรงจูงใจนั้นเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ในการศึกษาและการพัฒนาการท่องเที่ยว ทฤษฎีแรงจูงใจของมาสโลว์ เป็นพื้นฐานที่สำคัญที่ นักจิตวิทยา นักสังคมวิทยาและนักคิดทั้งหลาย ได้นำมาประยุกต์ใช้ในการอธิบายทัศนคติ พฤติกรรม รวมถึงแรงจูงใจของมนุษย์ในการท่องเที่ยว ทำให้ทราบถึงกระบวนการคิด กระบวนการตัดสินใจและ พฤติกรรมของนักท่องเที่ยว แรงจูงใจทางการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้บุคคลหนึ่งที่ต้องการ แสวงหาความพอใจด้วยพฤติกรรมที่มีเป้าหมาย โดยการเดินทางไปท่องเที่ยวยังสถานที่หนึ่ง ๆ

²⁰ ธรรณชนก เพชรานนท์, “แรงจูงใจในการเดินทางท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตพื้นที่การค้า ชายแดน จังหวัดเชียงราย”, *สุทธิปริทัศน์*, ปีที่ 30 ฉบับที่ 94 (เมษายน-มิถุนายน 2559), หน้า 47.

มนตรี สืบดวง (2560)²¹ ศึกษา แรงจูงใจในทางพุทธศาสนา เพื่อต้องการหาคำตอบเกี่ยวกับ ลักษณะ และกระบวนการเกิดขึ้นของแรงจูงใจ แรงจูงใจหมายถึง ความต้องการหรือความอยาก สามารถที่จะแบ่งออกได้เป็น 2 ฝ่ายตามองค์ประกอบของการเกิด ถ้าเกิดขึ้นจากความต้องการที่มีฐานมาจากอกุศลมูล 3 อย่าง คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ถือว่าเป็นแรงจูงใจฝ่ายไม่ดี คือ ตัณหา แต่ถ้าเกิดขึ้นจากความต้องการที่มีฐานมาจากกุศลมูล 3 อย่าง คือ ไมโลภ ความไม่โกรธความไม่หลง ถือว่าเป็นแรงจูงใจฝ่ายดี คือ ฉันทะ แรงจูงใจฝ่ายไม่ดี มักเกิดขึ้นได้อยู่เสมอกับมนุษย์เพราะธรรมชาติของมนุษย์ถูกครอบงำด้วยความอยากโดยเฉพะอยากได้ อยากมี อยากเป็น ความยินดีพอใจในสิ่งที่มี หรือในสิ่งที่ตนหามาได้ตามกำลังความสามารถจึงจะช่วยให้ความอยากด้านนี้ลดลง ส่วนแรงจูงใจฝ่ายดีคือ ฉันทะ ต้องสร้างให้เกิดมีขึ้นซึ่งควรจะเริ่มจาก 2 ส่วนด้วยกัน คือ เริ่มจากกระบวนการภายนอก ได้แก่ การได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีอันจะทำให้ได้พบคนดี มีความรู้ที่จะได้ช่วยแนะนำสั่งสอน ในทางที่ดี (กัลยาณมิตร) และกระบวนการภายใน คือ การคิดอย่างถูกวิธีที่เป็นโยนิโสมนสิการ ซึ่งจะช่วยให้เกิดการกระทำในทางที่ถูกที่ควร ในทัศนะทางพระพุทธศาสนาเห็นว่า การคิดหรือจิตใจเป็น ต้นเหตุของพฤติกรรมทั้งหมดของมนุษย์ พฤติกรรมจะดีหรือไม่ดีขึ้นอยู่กับความคิดก่อนกระทำ แรงจูงใจ ซึ่งเป็นเรื่องทางจิตใจจึงมีส่วนต่อพฤติกรรมของมนุษย์เป็นอย่างมาก

สรุป มีนักการศึกษาบางคน เรียกแรงผลักดันภายในว่า ปัจจัยผลัก และเรียกแรงดึงดูดจากสถานที่ปลายทางว่า ปัจจัยดึง บางคนมองแรงจูงใจในเชิงหลายมิติ เช่น มิติด้านร่างกาย(กายภาพ) มิติทางอารมณ์ มิติด้านวัฒนธรรม เป็นต้น ในขณะที่นักการศึกษาบางคนมองลึกลงไปในเรื่องกระบวนการเกิดขึ้นของแรงจูงใจ โดยนำเอาหลักธรรมศาสนาในพระพุทธศาสนา มาประสมกับแรงจูงใจที่เกิดขึ้นจากฐานของความ ต้องการ ความอยากมี อยากได้ อยากเป็น จนเกิดเป็นแรงจูงใจฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี ซึ่งสามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา ในส่วนของการปฏิบัติธรรมได้เช่นกัน

2.1.1.4 แนวทางการประยุกต์ใช้ทฤษฎีแรงจูงใจกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา (ใน ส่วนของการปฏิบัติธรรม)

นับตั้งแต่สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการหลากหลายในการสร้างแรงจูงใจเพื่อดึงคนเข้าหาพุทธธรรม ขอยกตัวอย่างบางส่วนที่รวบรวมจากหนังสือทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

1) พระองค์ใช้บุคลิกภาพของพระองค์ในการสร้างแรงจูงใจ กับปัญจวัคคีย์ ทั้ง 5 พระจุฬปันถกพระองค์ทรงใช้ผ้าขาวและคาถาวาณาเป็นตัวสร้างแรงจูงใจ นางกิสาโคตรมี พระองค์ทรงใช้ประสบการณ์ที่นางพบเห็นและเข้าใจเป็นตัวสร้างแรงจูงใจ พระนันทะ พระองค์ทรงใช้ความอยาก

²¹ มนตรี สืบดวง, “การศึกษาแรงจูงใจในทางพุทธศาสนา”, ภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วารสารศิลปศาสตร์, ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2560), บทคัดย่อ.

สิ่งแวดล้อมและสภาวะจิตใจของพระนันทะเป็นตัวอย่างแรงบันดาลใจ เป็นต้น สรุปได้ว่าพระพุทธเจ้าสร้างแรงบันดาลใจเพื่อให้บุคคลและคณะบุคคลต่าง ๆ เกิดความพร้อมก่อนจะแสดงธรรม จนประสบผลสำเร็จ โดยใช้บุคลิกภาพของพระองค์ คุณธรรมคือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระกรุณาคุณและทรงสามารถในการใช้สื่อจากสิ่งที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งเห็นได้ง่ายและเข้าใจชัดเจนโดยการอุปมา²²

2) ฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ความชอบใจ ความยินดี ความต้องการ ความรักใคร่ไฝปรารถนาในสิ่งนั้น ๆ²³คือ แรงจูงใจทางพระพุทธศาสนา ที่ผู้สร้างแรงจูงใจต้องสร้างให้เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดแรงจูงใจในแนวทางที่ถูกต้อง แรงจูงใจที่ผิดไปจากคุณความดีคือ ตัณหา แปลว่า ความทะยานอยาก ความร่ำรอน ความเส่หา ความอยากเสพ²⁴ เป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ ทำความเข้าใจและพยายามไม่ให้เกิดขึ้น

แรงจูงใจที่พระพุทธเจ้าทรงใช้กับบุคคลและกลุ่มบุคคล ก็เพื่อลดอวิชชาคือ ความไม่รู้จริง ความหลงอันเป็นเหตุที่ไม่รู้จริง²⁵ ทรงสอนเพื่อให้รู้และลดตัณหาลงไปเป็นขั้น ๆ นักปราชญ์และพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา จึงประยุกต์เอาแรงจูงใจที่พระองค์สอนมาเป็นแบบอย่างในการเผยแผ่แก่ชาวพุทธด้วยกัน รวมทั้งชาวต่างชาติที่สนใจใฝ่รู้ในพระพุทธศาสนาด้วย อย่างน้อยก็เพื่อสร้างสันติให้เกิดขึ้นแก่ชาวโลก และอย่างสูงที่สุดในพระพุทธศาสนาก็คือ พระนิพพาน อันเป็นที่สิ้นสุดของสังสารวัฏแห่งการเวียนว่ายตายเกิด ดังคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า

เพราะว่าไม่รู้เบื้องต้นและเบื้องปลายของสังสารวัฏนี้ เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชชากัดขวางถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไป อุปมานี้ฉันใด อุปมัยก็ฉันนั้น การได้รับความทุกข์ ได้รับความลำบากเป็นเวลายาวนาน เพราะเหตุนี้จึงควรเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนัด และควรเพื่อหลุดพ้นจากสังขารทั้งปวง²⁶

การเดินทางไปปฏิบัติธรรมของนักท่องเที่ยวยุคใหม่ทั้งคนไทยและคนต่างชาติ นั้น เกิดจากการที่ตาได้เห็นรูปจากโฆษณาในสื่อต่าง ๆ การได้เห็นตัวอย่างเชิงประจักษ์ด้วยตาตัวเอง หรือ การที่ได้ยินเสียงจากโฆษณาในสื่อต่าง ๆ การได้ยินจากเพื่อนและญาติมิตร เหล่านี้สามารถเกิดแรงจูงใจผลักดันอยู่ภายในให้เกิดการอยากลอง อยากเรียนรู้ อยากทำในสิ่งที่ตนปรารถนา ซึ่งพระพุทธเจ้า ได้เคยตรัสไว้ว่า “การแสดงให้เห็นความหมาย กิริยาที่แสดงให้เห็นความหมาย ภาวะที่แสดงให้เห็นความหมาย การพูดการ

²² พระมนัส ธรรมโรต (มีมีณี), “ศึกษาวิธีสร้างแรงจูงใจจากพุทธวิธีการสอน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), หน้า 113-114.

²³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ 17, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, 2560), หน้า 76.

²⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า 101.

²⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า 520.

เปล่งวาจา การกล่าว การป่าวร้อง การโฆษณา ของบุคคลผู้มีจิตเป็นกุศล มีจิตไม่เป็นกุศล หรือมีจิตเป็นกลาง ๆ รูปที่เป็นปัจจัยภายนอกนี้ ได้ชื่อว่า เป็นวชิบัญญัติ”²⁷

2.1.2 ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม

2.1.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนทางสังคม

ในยุคปัจจุบันนี้ ความสัมพันธ์ของคนในสังคมถือเป็นเรื่องใหญ่ ถึงแม้ว่าตำแหน่งและสถานะภาพของบุคคลจะเป็นปัจจัยกำหนดทั้งคุณภาพชีวิต และความอยู่รอดของผู้คนในสังคมส่วนรวม แต่ความสัมพันธ์ของบุคคลที่เป็นหน่วยย่อย ๆ ในสังคม ยังสามารถใช้ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม มาช่วยอธิบายความสัมพันธ์ของบุคคลต่อบุคคลและบุคคลต่อกลุ่มได้ และพบว่า การศึกษาของผู้คนในสังคมสามารถพัฒนาชาติและพัฒนานคนให้มีความทัดเทียมกันได้ แนวคิดของทฤษฎีนี้เชื่อว่า มนุษย์มีความคิดเชิงเหตุผลต่อการกระทำหรือกิจกรรมที่กระทำอยู่เสมอ การกระทำหรือกิจกรรมที่คนสร้างขึ้น มีแรงผลักดันมาจากการได้รับประโยชน์ ทั้งในรูปของความพึงพอใจ จนถึงการหวังผลในรูปของรางวัล

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม²⁸ นี้มุ่งความสนใจไปที่การวัดคุณค่าของบุคคล โดยมองว่าบุคคลสามารถให้อะไรกับสังคมได้ สังคมก็ตอบแทนกับบุคคลเช่นนั้นเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่นเยาวชนถือว่าเป็นกลุ่มคนที่มีคุณค่าต่อสังคม และสังคมยังเห็นคุณค่าของคู่สมรสว่ามีมากกว่าคนโสดหรือเป็นหม้าย หรือหย่าร้าง เป็นต้น

2.1.2.2 หลักการของทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม²⁹(Social exchange theory) พัฒนาขึ้นโดยนักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน ชื่อ จอร์จ ซี. โฮแมน (George C. Homans) เกิดขึ้นจากการมองพฤติกรรมทางสังคมว่าเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้า ไม่ใช่เพียงแต่สินค้าที่เป็นวัตถุ แต่หมายรวมถึงสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุด้วย เช่น การยินยอมหรือศรัทธา โดยดูพฤติกรรมของคนว่า คนที่ให้คนอื่นมากก็จะพยายามที่จะให้ได้มากจากคนอื่นเช่นกัน ในขณะเดียวกัน คนที่ได้รับจากคนอื่นมากจะถูกกดดันให้ให้กลับผู้อื่นมากเช่นกัน

²⁷ อภ.สง. (ไทย) 34/850/234.

²⁸ วรার্থ เห่งพุ่ม, Social exchange theory, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.lawreform.go.th/lawreform/index.php?option=com_content&task/downloadmedia&file.html. [15 มกราคม 2564].

²⁹ A. Javier Trevino, George C. Homans : History, Theory, and Method, (Oxford:Charles Tilly. Boulder, Paradigm Publishers, 2006), p. 45.

กระบวนการนี้จะทำให้เกิดความสมดุลในการแลกเปลี่ยนในสังคม และผลงานเขียนของเขาในหนังสือชื่อ The Human Group³⁰ ได้กล่าวถึง รูปแบบความสัมพันธ์ของบุคคลนั้นเกิดขึ้นจากกระบวนการสร้างความคิด (อธิบายแนวคิด) ในการอธิบาย 2 ระดับ

ระดับแรก มีชื่อตามคำภาษาอังกฤษคือ First order abstraction เป็นการอธิบายการกระทำหรือกิจกรรม (การแสดงออก) ของบุคคลต่อบุคคลในบริบทของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น

ระดับที่สองคือ Second order abstraction เป็นการอธิบายปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ซึ่งเกี่ยวกับสถานะภาพหรือตำแหน่งของบุคคล และสิ่งที่เป็นนามธรรมอยู่ภายในตัวคน เช่น ค่านิยม ความเชื่อ การรับรู้หรือความศรัทธา เป็นต้น ซึ่งทั้งสองระดับมีความเกี่ยวข้องกันและมีผลต่อกันและกัน ทฤษฎีนี้เชื่อว่า คนเรานั้นมีเหตุผลทั้งในเรื่องความรู้สึกนึกคิด และการกระทำบุคคลคิด และกระทำก็เพื่อตอบสนองความรู้สึกที่ดีให้กับตนเอง เช่น การกระทำที่ทำแล้วเกิดความสบายใจ และรวมถึงการกระทำที่ให้ผลประโยชน์ทั้งในรูปร่างวลที่เห็นได้ และไม่เห็นเป็นรูปร่างดังนั้น เมื่อบุคคลติดต่อกับอีกบุคคลหนึ่ง หรือสร้างความสัมพันธ์กับอีกกลุ่มบุคคล บุคคลก็จะใช้สถานะหรือตำแหน่งที่ตนมีสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม หรือทำให้กิจกรรม และการกระทำดำเนินไปในทิศทางที่ประสงค์ ความสัมพันธ์ทางสังคมจึงหมายถึง การกระทำหรือกิจกรรมที่บุคคลมีต่อกับบุคคลหรือกลุ่มบุคคล กิจกรรมและการกระทำจะดำเนินต่อไปหรือยุติในเวลาหนึ่ง โดยคาดหวังว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวจะสามารถดำเนินการต่อไปได้ในอนาคต ความสัมพันธ์ทางสังคมยังหมายถึงบุคคลทำงานให้กับอีกบุคคลหนึ่งโดยตกลงกันเรื่องค่าจ้าง ค่าตอบแทนในการทำงาน ตลอดจนภาระหน้าที่และงานที่ต้องทำ ความสัมพันธ์ทางสังคม จึงรวมถึงกรณีเพื่อนช่วยเพื่อน พี่ช่วยน้อง น้องช่วยพี่ พ่อช่วยแม่ ผู้ซื้อกับผู้ขาย และผู้โดยสารกับพนักงานขับรถ เป็นต้น โดยลักษณะความสัมพันธ์นี้มีความเข้าใจโดยทั้งสองฝ่ายที่จะร่วมกิจกรรมกัน นั่นเอง

ในส่วนของการสร้างความคิด ระดับแรกก็อธิบายถึงการกระทำหรือกิจกรรม ที่บุคคลสร้างความสัมพันธ์ มีกรอบแนวคิดเบื้องต้น 5 ประการ

- 1) บุคคลมีความสัมพันธ์กับอีกบุคคล โดยใช้ประสบการณ์เป็นตัวบ่งบอกกิจกรรมที่จะกระทำ
- 2) บุคคลกระทำหรือมีกิจกรรม โดยใช้ผลตอบรับในกิจกรรมเดียวกันนี้ หรือคล้ายกันนี้ในอดีตเป็นตัวกำหนด
- 3) บุคคลกระทำหรือมีกิจกรรม โดยประเมินผลตอบรับที่สร้างความพึงพอใจให้กับตน
- 4) บุคคลหลีกเลี่ยงการกระทำกิจกรรมที่ต่างไปจากกิจกรรมที่เคยได้รับผลตอบรับ ซึ่งให้ความพึงพอใจกับตนมาก่อน

³⁰ George C. Homans, อ้างใน สันทัด เสริมศรี, “คำอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคม ในบริบททฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม”, วารสารคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ปีที่ 25 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2561), หน้า 3.

5) บุคคลจะพยายามยุติการกระทำหรือกิจกรรม ในกิจกรรมที่เห็นว่าจะไม่ได้รับความพอใจ และการตอบรับที่ยุติธรรม

จากแนวคิดระดับแรกดังกล่าวนี้ ใช้อธิบายในส่วนกระบวนการสร้างความคิดระดับที่สองคือ ด้านสถานะและตำแหน่งหน้าที่ของบุคคลที่กระทำกิจกรรม สรุปได้คือ

- 1) ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลเพิ่มขึ้น เมื่อบุคคลทั้งสองฝ่ายมีความคล้ายกันมากขึ้น
- 2) เมื่อความสัมพันธ์ของบุคคลมีมากขึ้น จะทำให้ความคล้ายกันของบุคคลเพิ่มขึ้นด้วย และยังสร้างความผูกผันระหว่างกันเพิ่มขึ้น
- 3) ผู้มีสถานะและตำแหน่งสูง จะทำกิจกรรมตามบรรทัดฐานของสังคม
- 4) ผู้มีสถานะและตำแหน่งที่สูง มีกิจกรรมจำนวนมากและกับบุคคลที่หลากหลาย
- 5) บุคคลที่มีสถานะและตำแหน่งทางสังคมเท่าเทียมกันหรือใกล้เคียงกัน ส่งผลต่อการมีกิจกรรมร่วมกัน

6) ความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีบ่อยขึ้น จะสร้างความรู้สึกร่วมกันให้บุคคล

Homans ได้เสนอแนวคิดที่สำคัญ³¹ คือ กระบวนการของการเสริมแรง (Process Reinforcement) ในการอธิบายปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ โดยเสนอว่า พฤติกรรมของมนุษย์เป็นเรื่องของการมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างกัน การที่บุคคลคนหนึ่งจะแสดงพฤติกรรมอย่างไร ย่อมมีเหตุผลมาจากรางวัลหรือการลงโทษ ซึ่งเป็นการเสริมแรงทางบวกและทางลบ สิ่งที่ Homans ใช้เป็นตัวชี้วัดเพื่อสนับสนุนแนวคิดดังกล่าวคือ ปริมาณของการกระทำ (Quantity of Activity) และระดับของคุณค่าของการกระทำ (Value of Activity) การที่บุคคลจะเลือกกระทำอย่างไรอย่างหนึ่งในเชิงปริมาณ (หลักเศรษฐศาสตร์) มนุษย์จะเลือกหนทางที่ให้ผลกำไรสูงสุด ในขณะที่ระดับคุณค่านั้น มนุษย์จะเลือกใช้หลักอุปสงค์ อุปทาน มาเชื่อมโยงกับแนวคิดทางจิตวิทยาพฤติกรรมคือ ความพอใจและความขาดแคลน

Homans กล่าวถึง ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมว่าจะมองจากพฤติกรรมของคนในสังคม กระทำในแง่ของการแลกเปลี่ยนว่า ประกอบไปด้วยหน่วย (Elements) ที่สำคัญ มีด้วยกัน 3 หน่วยคือ

- 1) กิจกรรม (Activities) คือ การกระทำต่าง ๆ ของคนในสถานการณ์ที่กำหนด เพื่อมุ่งที่จะได้รับรางวัล
- 2) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน (Interaction) คือ การกระทำที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อต้องการรางวัล และหลีกเลี่ยงการลงโทษจากบุคคลอื่น

³¹ ธนพฤษช์ ชามะรัตน์, (26 ก.ค. 2555). “สถานภาพองค์ความรู้ของแนวคิดเครือข่ายทางสังคม”, บทความทางวิชาการ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : v-reform.org/u-knowledges.pdf, [15 มกราคม 2564].

3) ความรู้สึก (Sentiments) คือ ความรู้สึกของบุคคลในกิจกรรมต่าง ๆ ที่กระทำระหว่างกัน เช่น ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบ

จากหน่วยทั้ง 3 ข้างต้น การแลกเปลี่ยนจะมีตัวแปรอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องอีก ได้แก่

คุณค่า (Values) เป็นระดับคุณค่าของรางวัลที่ได้รับ – บรรทัดฐาน (Norms) เป็นความคิดเห็นพ้องต้องกัน ในเรื่องของความรู้สึกและการกระทำที่เหมาะสมร่วมกัน – ปริมาณ (Quantity) เป็นจำนวนหน่วยที่กระทำร่วมกัน – ราคา (Cost) เป็นการตีค่าหรือราคาที่ทำร่วมกัน ได้รับรางวัลหรือไม่ได้รับรางวัล หรือการลงโทษเป็น การเปลี่ยนรางวัลหนึ่งไปสู่อีกรางวัลหนึ่ง – ทุน (Investments) เป็นสิ่งที่บุคคลมีมาแต่เดิม ได้แก่ สติปัญญา ทักษะ ฐานะทางเศรษฐกิจ การศึกษา เพศ เชื้อชาติ – กำไร (Profit) เป็นสิ่งที่ได้เพิ่มขึ้น – การประเมิน (Distributive Justice) เป็นสิ่งที่บุคคลประเมินดูก่อนว่าจะได้กำไรหรือขาดทุน ก่อนที่จะแสดงพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์นั้น

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมของ Peter Michael Blau (1942)³² นักสังคมวิทยาชาว ออสเตรีย เป็นอีกท่านหนึ่งให้ความสำคัญต่อการอธิบายพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลในแง่ของ สังคม ในเชิงปฏิสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด (Face to Face Interaction) เขาได้พัฒนาต่อยอดจากทฤษฎีของ G.C. Homans โดยขยายขอบเขตให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น มีการผสมผสานทฤษฎีพฤติกรรมทางสังคม (Social Behavioral Theory) เข้ากับทฤษฎีข้อเท็จจริงทางสังคม (Social Fact Theory) เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างสังคมบนพื้นฐานของการวิเคราะห์กระบวนการทางสังคม (Social Process Analysis) ที่ควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลและกลุ่มต่าง ๆ จุดสนใจของท่านอยู่ที่กระบวนการแลกเปลี่ยน (Process of Exchange) ซึ่งเป็นสิ่งชี้้นำพฤติกรรมของมนุษย์ และเป็น พื้นฐานของความสัมพันธ์ต่าง ๆ ระหว่างปัจเจกบุคคลและกลุ่มต่าง ๆ เขาได้เสนอ 4 ขั้นตอนจากการ แลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลไปสู่โครงสร้างสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ได้แก่

ขั้นที่ 1 การแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลก่อให้เกิด...

ขั้นที่ 2 ความแตกต่างระหว่างสถานภาพและอำนาจซึ่งก่อให้เกิด...

ขั้นที่ 3 ความชอบธรรมและองค์การซึ่งเป็นการหว่านเมล็ดพืชของ...

ขั้นที่ 4 ความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลง

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การแลกเปลี่ยนทางสังคมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความสมัครใจของปัจเจก บุคคลที่ถูกจูงใจ (Motivation) ด้วยผลกำไรหรือรางวัลตอบแทนที่คาดว่าจะได้รับจากผู้อื่น ซึ่งต้อง อาศัยความสัมพันธ์ระหว่างกัน การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์จึงเป็นกลไกหนึ่งของการสร้างความสัมพันธ์ เป็นการพึ่งพาอาศัยก่อให้เกิดความผูกพันที่ดีต่อกัน เมื่อได้ขยายขอบเขตของทฤษฎีจาก พื้นฐานทางพฤติกรรมไปสู่โครงสร้างที่มีความซับซ้อน ดังได้กล่าวมาในข้างต้นแล้ว ท่านได้ชี้ให้เห็นว่า ทฤษฎีพฤติกรรมทางสังคมไม่สามารถวิเคราะห์สังคมที่มีความซับซ้อนได้ แต่ต้องผสมผสานข้อเท็จจริง

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

ทางสังคมเข้าไปร่วมด้วย โดยกลไกที่เป็นตัวเชื่อมประสาน (Link) ระหว่างโครงสร้าง คือ ปทัสถาน (Norms) และค่านิยม (Values) ที่มีอยู่ในสังคมนั่นเอง

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม จะทำให้เกิดภาระหน้าที่ ที่ไม่เฉพาะเจาะจงเมื่อบุคคลหนึ่ง ปฏิบัติต่ออีกบุคคลหนึ่งเป็นอย่างดี บุคคลนั้นก็จะมี ความคาดหวังเกี่ยวกับผลตอบแทนบางอย่างในอนาคต ถึงแม้ว่าจะไม่มีความชัดเจนเกี่ยวกับเวลา และรูปแบบของการตอบแทนอย่างแท้จริงกล่าวคือ การแลกเปลี่ยนทางสังคมอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อมั่นว่า การแสดงไมตรีจิตจะได้รับการตอบแทน ในอนาคต การแลกเปลี่ยนทางสังคมจึงต้องอาศัยความไว้วางใจ ว่าผู้อื่นจะชดใช้ภาระหน้าที่ของตน เกิดความไว้วางใจในความสัมพันธ์ทางสังคมนั้น

จากทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม จะเห็นได้ว่า หากมีการดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมของ องค์กร องค์กรก็จะมี ความคาดหวังเช่นกันว่า กลุ่มเป้าหมายที่องค์กรได้เข้าไปช่วยเหลือจะให้ ผลตอบแทนกลับคืนสู่องค์กรในอนาคต ซึ่งอาจเป็นในรูปของความไว้วางใจ ความเชื่อมั่น หรือเป็นการ ตอบแทนด้วยการเป็นพลเมืองที่ดีต่อสังคม โดยการแลกเปลี่ยนระหว่างองค์กรกับสังคมนั้นถูกเชื่อม ด้วยกิจกรรมเพื่อสังคมที่ให้คนที่เป็นตัวแทนกับองค์กร เข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนที่เป็นเป้าหมาย ในการทำกิจกรรมด้วยความรู้สึกที่ดีต่อกัน ซึ่งเป็นไปตามหลักการที่ Homans ได้กล่าวไว้

จากแนวคิดของ Homans ไปสู่การทำความเข้าใจโครงสร้างที่มีความซับซ้อนของ Peter M. Blau ซึ่งอาจเรียกได้ว่า เป็นความพยายามในการปรับเปลี่ยนรูปร่างของทฤษฎีเพื่อให้สอดคล้องกับ การศึกษาด้านข้อเท็จจริงทางสังคม (Social Fact) ที่จำเป็นต้องได้รับการเสริมแรง (Reinforcement) ด้วยทฤษฎีระดับมหภาค (Macro Theory) และผู้ที่ก้าวเข้ามาทำหน้าที่ในการเชื่อมโยงพฤติกรรมของ ปัจเจกบุคคล (จุลภาค) กับโครงสร้างสังคม (มหภาค) ในรูปแบบของการบูรณาการในระดับที่สูงขึ้น และมีส่วนสำคัญในการพัฒนาทฤษฎีนี้ให้มียุทธศาสตร์โครงสร้างมากยิ่งขึ้นนั้นคือ

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมของ Richard Emerson ปี (1972)³³ Emerson มองหา หนทางที่จะสร้างทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมในลักษณะการบูรณาการที่มากขึ้น โดยเขาได้ใช้ แนวคิดเรื่องอำนาจ (Power) การใช้อำนาจ และความสมดุลเชิงอำนาจ มาขยายขอบเขตของทฤษฎี การแลกเปลี่ยนทางสังคม ให้มียุทธศาสตร์โครงสร้าง Emerson ได้ตีพิมพ์เรียงความ (Essay) สำคัญ 2 เรื่อง ซึ่งมีอิทธิพลต่อการพัฒนาการของทฤษฎีการแลกเปลี่ยน โดยพัฒนาทฤษฎีในรูปแบบบูรณาการ ใน เรียงความเรื่องแรก เขาได้ให้ความสำคัญกับพื้นฐานทางจิตวิทยา สำหรับการแลกเปลี่ยนทางสังคม (Social Exchange) ในฐานะผู้แสดงเดี่ยว (Single Actor) แต่ละคน รวมถึงความสัมพันธ์เชิง แลกเปลี่ยนกับสภาพแวดล้อมของเขาด้วย ส่วนในเรียงความเรื่องที่สอง เขาได้ขยับความสนใจมาสู่การ วิเคราะห์ระดับมหภาค (Macro Level) และความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนในโครงสร้างเครือข่าย

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5-6.

(Network Structure) ผลงานดังกล่าว Emerson ได้เสนอ 3 ปัจจัยพื้นฐานในงานของเขา ประกอบด้วย

1) อำนาจและการพึ่งพา (Power and Dependence)

2) พฤติกรรมนิยม (Behaviorism)

3) ความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relation) ซึ่งเขาถือว่า ปัจจัยตัวสุดท้ายนี้ เป็นหน่วยการวิเคราะห์ (Social Relations as Units of Analysis) สำหรับบรรดาตัวแสดงในทฤษฎีการแลกเปลี่ยนระดับมหภาค (Macro Level Exchange Theory) ของ Emerson อาจเป็นไปได้ทั้งปัจเจกบุคคล (Individuals) หรือหมู่คณะ (Collectivities) ซึ่งนับเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนามาสู่ความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน และเครือข่าย (Exchange Relationships and Networks) ซึ่งปัจเจกบุคคลหรือหมู่คณะจะมีปฏิสัมพันธ์กัน ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนกันภายในเครือข่ายของตนเอง โดย Emerson เสนอว่า ภายในเครือข่ายของการแลกเปลี่ยนใด ๆ จะประกอบไปด้วย

1) โครงข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคม (Web of Social Relation)

2) ตัวแสดงที่หลากหลาย (Various Actors) ซึ่งมีโอกาสในการแลกเปลี่ยน (Exchange Opportunities) รวมถึงมีความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยน (Exchange Relations) ซึ่งกันและกัน

3) การแลกเปลี่ยนระดับบุคคลจะเป็นการสร้างโครงสร้างเครือข่ายเดี่ยว (Single Network Structure) ในประเด็นของการใช้อำนาจ และความสมดุลเชิงอำนาจ

Emerson ชี้ให้เห็นถึง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบพึ่งพา (Power Dependency Relations) ที่สะท้อนจากแบบแผนการพึ่งพาอาศัยระหว่างผู้คน อันเป็นพื้นฐานในการก่อกำเนิดโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับการผสมผสานการรวมหมู่ผู้คน หรือการจำแนกแยกแยะผู้คนเป็นกลุ่ม หรือประเภท ในขณะที่ความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาอาศัยระหว่างกันของคนในกลุ่ม จะช่วยบ่มเพาะให้สมาชิกของกลุ่มมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และช่วยพัฒนาความสัมพันธ์ดังกล่าวให้แน่นพูนมากยิ่งขึ้น ซึ่งส่งผลให้อำนาจของสมาชิกในกลุ่มไม่เท่าเทียมกัน โดยหากฝ่ายหนึ่งพึ่งพาอีกฝ่ายหนึ่งมากเกินไป (Over Dependency) อำนาจก็จะไม่สมดุล (Unbalance Power) และฝ่ายที่เป็นที่พึ่งก็จะได้เปรียบเชิงอำนาจต่ออีกฝ่ายหนึ่ง แต่ถ้าหากต่างคนต่างพึ่งพาอาศัยกันอย่างตัดเทียมกันแล้วอำนาจนั้นก็สมดุล ในทรรศนะของ Emerson อำนาจเป็นศักยภาพในเชิงโครงสร้างที่มาจากความสัมพันธ์ที่พึ่งพาอาศัยกันระหว่างผู้กระทำด้วยกัน ส่วนการใช้อำนาจ หมายถึง พฤติกรรมที่ใช้อำนาจดังกล่าว ในขณะที่โครงสร้างอำนาจก็จะเป็นสิ่งที่กำหนดแบบแผน และลักษณะของการแลกเปลี่ยน (Exchange Patterns and Characteristics) ระหว่างผู้กระทำการ (Agency) ที่มีอำนาจไม่เท่าเทียมกัน รวมทั้งมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบไม่เสมอภาค (Unbalance Power Relations) ซึ่งในที่สุดแล้วความไม่เท่าเทียมเสมอภาค ดังกล่าว มักจะนำไปสู่กระบวนการที่ทำให้อำนาจมีความสมดุลมากขึ้นจากเดิม

กล่าวได้ว่า คุณูปการของ Emerson คือ การเชื่อมโยง (Link) จุลภาคกับมหภาคจากแนวคิดทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม ซึ่งเกี่ยวพันไปถึงทฤษฎีเครือข่าย (Network Theory)

ผลงานของ Emerson ดังกล่าว มีส่วนสำคัญที่ช่วยให้วงการสังคมวิทยาในปัจจุบันกว้างขวางขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกิดขึ้นของแนวคิด “เครือข่ายทางสังคม” (Social Network)

สรุป ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม มีรากฐานแนวคิดมาจาก การกระทำที่ต้องการประโยชน์สูงสุด ลงทุนน้อยสุด หรือคนจะคิดคำนวณความสัมพันธ์เป็นรางวัลหรือผลตอบแทน ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ในความสัมพันธ์นั้นก็จะมีการแลกเปลี่ยนความคิด ค่านิยม ความเชื่อต่าง ๆ รวมอยู่ด้วยเสมอ และทฤษฎีนี้ต่อมาได้มีการบูรณาการมากขึ้น เกิดเป็นความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาอาศัยระหว่างกันของคนในกลุ่มเป็นเครือข่าย ซึ่งช่วยพัฒนาความสัมพันธ์ให้แน่นพูนยิ่งขึ้น

2.1.2.3 แนวทางการประยุกต์ใช้ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา (ในส่วนของ การปฏิบัติธรรม) ดังนี้

ฐานคิดของทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม เกิดขึ้นจากความสมัครใจของบุคคลที่ถูกจูงใจ ซึ่งจะเป็นหลักการที่ตรงกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในส่วนของ การปฏิบัติธรรมมาก เพราะกล่าวถึงผลประโยชน์สูงสุดในรูปของรางวัลทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม และการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์นั้นก็เป็นกลไกหนึ่งของการสร้างความสัมพันธ์ ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะทำให้เกิดความสมดุลในการแลกเปลี่ยนทางสังคม ถึงแม้ว่าในส่วนของ การปฏิบัติธรรม บุคคลจะมีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ในระดับที่ต่ำมาก แต่ในทางพระพุทธศาสนาแล้วถือว่า เกิดประโยชน์สูงสุดในทางธรรม ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน ญัตตสูตร³⁴ ว่า

ภิกษุที่ประกอบด้วยธรรม 3 ประการ ปฏิบัติกิจกรรมเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูลแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายธรรมทั้ง 3 ประการนี้เกิดประโยชน์สูงสุด ได้แก่

- 1) ชักชวนทำกิจกรรมในกายกรรมที่สมควร
- 2) ชักชวนทำกิจกรรมในวจีกรรมที่สมควร
- 3) ชักชวนทำกิจกรรมในธรรมที่สมควร

³⁴ อจ.เอกก. (ไทย) 20/11/149.

2.1.3 ทฤษฎีเครือข่ายการบูรณาการทางสังคม

2.1.3.1 แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีเครือข่ายการบูรณาการทางสังคม

ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม (Social network) เป็นเรื่องที่ทันสมัยมากในยุคปัจจุบันและเกี่ยวข้องกับทุก ๆ วงการ โดยเฉพาะด้านสังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และวิทยาการด้านการสื่อสาร สำหรับวิชาในทางสังคมศาสตร์ เครือข่ายทางสังคมสามารถอธิบายลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลหรือสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจถึงลักษณะโครงสร้างของเครือข่าย ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในเครือข่าย และการไหลเวียนของข้อมูลสารสนเทศและทรัพยากรภายในเครือข่ายนั้น เพื่อประโยชน์ในการเสริมสร้างทุนทางสังคม³⁵ และเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่ไม่มีขอบเขต การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่าย อาจจะมองเห็นและมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมก็ได้ การเชื่อมโยงระหว่างกันที่จะช่วยให้มองเห็นรูปธรรมของเครือข่ายมี 3 ลักษณะ³⁶ คือ

- 1) เครือข่ายการแลกเปลี่ยน
- 2) เครือข่ายการติดต่อสื่อสาร
- 3) เครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน

เครือข่ายไม่มีโครงสร้างที่แน่นอนตายตัว อาจมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาทำหน้าที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคน/กลุ่มองค์กรให้ต่อเนื่อง แต่ในเครือข่ายไม่มีใครบังคับให้ใครกระทำอะไรได้แต่ละคน/กลุ่มองค์กรต่างก็เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายได้พอ ๆ กัน ดังนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายจึงมีความซับซ้อนกว่ากลุ่ม/องค์กรมากนัก

2.1.3.2 หลักการของทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม

ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม (Social Network Theory) มีพัฒนาการมาจากพื้นฐานของทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม โดยนักคิดคนสำคัญ คือ Richard Emerson ซึ่งต่อยอดความคิดมาจาก George C. Homans โดยมีฐานคติ (Assumption) คือ ในเครือข่ายสังคมจะประกอบไปด้วยบุคคลหรือตัวแสดง (Actor) ที่มีความสัมพันธ์ (Relation) ซึ่งกันและกันตามบทบาทหรือหน้าที่ที่แต่ละคนหรือคู่ความสัมพันธ์มีอยู่ ซึ่งแต่ละคนนั้นมิได้มีเพียงบทบาทเดียว หากแต่มีหลายบทบาทที่จะต้องสวมในชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเครือข่ายสังคม บางครั้งอาจเป็นไปตามทฤษฎีของการแลกเปลี่ยน เพราะบุคคลไม่เพียงแต่ทำตามบทบาทหน้าที่ที่คาดหวังในสังคม หรือตาม

³⁵ รุจเรชา วิทยาวุฑฒิกุล, “การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม กับงานวิจัยทางสารสนเทศศาสตร์”, *วารสารบรรณศาสตร์ มศว.* ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2555), บทนำ.

³⁶ Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. *Network Analysis : Studies in Human Interaction.* Netherlands: Mouton & Co. (1973), p. 113.

บรรทัดฐานที่ได้รับการถ่ายทอดมาเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการรับรู้และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างคู่ความสัมพันธ์ ทั้งในด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ³⁷ ในปัจจุบันสถานภาพองค์ความรู้ของแนวคิดนี้ได้ถูกใช้ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis) การสร้างตัวตนของเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเชิงบูรณาการ (Integrated Exchange Forming) รวมไปถึงการศึกษาอำนาจและการพึ่งพา (Power and Dependence) ภายในเครือข่าย (สถานภาพองค์ความรู้ของแนวคิดเครือข่ายทางสังคม (State of Knowledge of Social Network Concept)

2.1.3.3 ความหมายของเครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายทางสังคม³⁸ หมายถึง โครงสร้างทางสังคมที่สร้างขึ้นจากกลุ่มของกลุ่มทางสังคม (เช่น ปัจเจกบุคคล หรือองค์การ) และความสัมพันธ์ทวิภาคระหว่างกลุ่มเหล่านั้นมีมิติ ในมุมมองของเครือข่ายทางสังคม ช่วยให้สามารถวิเคราะห์โครงสร้างของหน่วยสังคมทั้งหมดได้อย่างกระจ่างแจ้ง

The SAGE Dictionary of Sociology³⁹ ให้ความหมายว่า คือ รูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคม (Pattern of Social Relationship) ของปัจเจกชน (Individual) ซึ่งนักสังคมวิทยาถือว่าเป็นหน่วยวิเคราะห์ (Unit of Analysis) ในการศึกษา และใช้วิธีศึกษาโดยการสังเกต (Observation) ก่อนจะเขียนออกมาเป็นแผนที่ปฏิสัมพันธ์ (Interaction Mapping)

ความหมายของเครือข่ายสังคม (Social Network)⁴⁰ เครือข่ายสังคมเป็นประเภทหนึ่งของเครือข่ายที่เป็นระบบทางสังคมที่เชื่อมโยงกันด้วยความสัมพันธ์ หมายถึง กลุ่มของบุคคลหรือตัวแสดง (individual หรือ actor) ที่มีความสัมพันธ์กัน โดยมี 3 องค์ประกอบสำคัญได้แก่

- 1) กลุ่มของบุคคลหรือตัวแสดง
- 2) แต่ละบุคคลที่อธิบายคุณลักษณะ
- 3) กลุ่มของจุดเชื่อมโยงบอกความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

³⁷ ภัทรภร พลพนาธรรม และคณะ, “เครือข่ายทางสังคมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดน้ำบางน้อย”, รายงานวิจัย, (ทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2559), หน้า 6.

³⁸ สารานุกรมเสรี, เครือข่ายทางสังคม, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://th.Wikipedia.org/wiindex.Php? /title>. [8 มกราคม 2564].

³⁹ Bruce, Steve ; and Yearley, Steven. The SAGE Dictionary of Sociology, London: SAGE Publication Ltd. (2006), p. 239.

⁴⁰ ทิพย์ วิภาวิน, วิจัยสมาคมห้องสมุดฯ, เครือข่ายสังคมในสังคมเครือข่าย ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2560), หน้า 123.

เครือข่ายสังคม จึงเป็นโครงสร้างของสังคมที่สร้างขึ้น จากกลุ่มบุคคลของสังคม (เช่นบุคคลหรือองค์กร) และกลุ่มของ 2 กลุ่มที่เชื่อมโยงกัน ภาพรวมของเครือข่ายสังคมทำให้มีวิธีการวิเคราะห์โครงสร้างเอ็นทิตีของสังคมเช่นเดียวกับหลาย ๆ ทฤษฎีที่อธิบายรูปแบบของโครงสร้างสังคม การศึกษาโครงสร้างเหล่านี้ใช้การวิเคราะห์เครือข่ายที่ระบุรูปแบบของแต่ละแห่ง และของโลกระบุหน่วยที่มีอิทธิพลต่อกันและตรวจสอบความเคลื่อนไหวของเครือข่าย

ความหมายของเครือข่ายทางสังคม⁴¹ คือ การรวมตัวของกลุ่มสมาชิกเครือข่าย (nodes) ที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันโดยมีความสัมพันธ์ และปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ เช่นความเป็นเพื่อน ญาติพี่น้อง ผู้ร่วมงาน การพูดคุย การให้คำแนะนำ การให้ความไว้วางใจ การแลกเปลี่ยนสารสนเทศ การติดต่อสื่อสารผ่านอีเมลและสื่อสังคมออนไลน์ การให้ความร่วมมือ ความเป็นผู้แต่งร่วม และการอ้างอิงผลงานวิจัย เป็นต้น สมาชิกเครือข่ายอาจเป็นได้ทั้งมนุษย์ที่เป็นปัจเจกบุคคลคณะบุคคล หรือสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์ก็ได้เช่น องค์กร สถาบัน บทบาทหน้าที่ ตำแหน่ง สัตว์ สิ่งของ บทความวารสาร และเว็บเพจ เป็นต้น ส่วนเนื้อหาของทรัพยากรที่แลกเปลี่ยนไหลเวียนระหว่างกันในเครือข่ายทางสังคมมีได้หลายชนิด ทั้งทรัพยากรที่จับต้องได้ เช่น สินค้า วัตถุดิบ บริการ เงิน และทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ เช่น ข้อมูลสารสนเทศ การสื่อสาร ความเชื่อ และอิทธิพลทางสังคม เป็นต้น

2.1.3.4 องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม

องค์ประกอบที่สำคัญของความเป็นเครือข่าย มีไว้เพื่อวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยน การจัดกิจกรรม หรือการผลิตระหว่างองค์กรและมวลสมาชิก ต้องอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันมาก่อน แล้วจึงทำความเข้าใจเป็นองค์กรเครือข่ายกันในภายหลัง องค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่าย ควรมีอยู่อย่างน้อย 7 ประการ⁴²ด้วยกัน คือ

1) มีการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน (common perception) สมาชิกในเครือข่ายต้องมีความรู้สึกนึกคิด และการรับรู้เหมือนกันถึงเหตุผลในการเข้ามาร่วมกันเป็นเครือข่าย เช่น มีความเข้าใจในตัวปัญหาและมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ประสบกับปัญหาอย่างเดียวกันหรือต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เพื่อแก้ปัญหาหรือลดความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น

2) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision) การที่สมาชิกมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตที่เป็นภาพเดียวกัน มีการรับรู้และเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน และมีเป้าหมายที่จะเดินทางไปด้วยกัน การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันจะทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเกิดพลัง ความเป็นเอกภาพ และช่วยผ่อน

⁴¹ รุจเรखा วิทยาลัยวิศวกรรมศาสตร์, การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม กับงานวิจัยทางสารสนเทศศาสตร์, หน้า128.

⁴² เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา. (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ชัคเซสมิเดีย จำกัด, 2560), หน้า 36-43.

คลายความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ในทางตรงกันข้าม ถ้าวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของสมาชิกบางกลุ่มขัดแย้งกับวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของเครือข่าย พฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มนั้นก็จะเริ่มแตกต่างจากแนวปฏิบัติที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน ดังนั้น แม้ว่าจะต้องเสียเวลา มากกับความพยายามในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน แต่ก็จำเป็นจะต้องทำให้เกิดขึ้นหรือถ้าสมาชิกมีวิสัยทัศน์ส่วนตัวอยู่แล้ว ก็ต้องปรับให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของเครือข่ายให้มากที่สุด แม้จะไม่ซ้อนทับกันแบบสนิทจนเป็นภาพเดียวกัน แต่อย่างน้อยก็ควรสอดรับไปในทิศทางเดียวกัน

3) มีความสนใจหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interests/benefits) ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและผลประโยชน์ไม่ใช่ตัวเงิน เป็นความต้องการ (need) ของมนุษย์ในเชิงปัจเจก เช่น เกียรติยศ ชื่อเสียง การยอมรับ โอกาสในความก้าวหน้า ความสุข ความพึงพอใจ ฯลฯ

4) การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย เป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้นสถานะของสมาชิกในเครือข่าย ควรมีความเท่าเทียมกันทุกคนอยู่ในฐานะ “หุ้นส่วน(partner)” ของเครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (horizontal relationship) คือ ความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน มากกว่าความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (vertical relationship) ในลักษณะเจ้านายลูกน้อง ซึ่งบางครั้งก็ทำได้ยากในทางปฏิบัติ เพราะต้องเปลี่ยนกรอบความคิดของสมาชิกในเครือข่ายโดยการสร้างบริบทแวดล้อมอื่น ๆ เข้ามาประกอบ แต่ถ้าทำได้จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายมาก

5) มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship) องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็สร้างความเข้มแข็งให้กันและกัน โดยนาจุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วทำให้ได้ผลลัพธ์เพิ่มขึ้นในลักษณะพลังทวีคูณ ($1+1 > 2$) มากกว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อต่างคนต่างอยู่

6) มีการเกื้อหนุนพึ่งพากัน (interdependent) เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน การที่สมาชิกเครือข่ายตกอยู่ในสภาวะจำกัดด้านทรัพยากรความรู้ เงินทุน กำลังคน หรืออย่างใดอย่างหนึ่ง จะไม่สามารถทำงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างสมบูรณ์ได้ด้วยตนเองโดยปราศจากเครือข่าย จำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย การทำให้หุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันอย่างเหนียวแน่น จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกได้ว่า หากเอาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของเครือข่าย การเกื้อหนุนพึ่งพากันในลักษณะนี้จะส่งผลให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

7) มีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงแลกเปลี่ยน (interaction) สมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านทาง การเขียน การพบปะ

พูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนาร่วมกัน โดยที่ผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย

ลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ควรเป็นการแลกเปลี่ยนกัน (reciprocal exchange) มากกว่าที่จะเป็นผู้ให้หรือเป็นผู้รับฝ่ายเดียว (unilateral exchange) ยิ่งสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใดก็จะเกิดความผูกพันระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้น ทำให้การเชื่อมโยงแน่นแฟ้นมากขึ้น มีการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย องค์ประกอบข้างต้นไม่เพียงแต่จะเป็นประโยชน์ในการนำไปช่วยจำแนกระหว่างเครือข่ายแท้ กับเครือข่ายเทียมเท่านั้นแต่ยังแสดงให้เห็นถึงปัจจัยที่จะมีผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายด้วย

2.1.3.5 ประเภทของเครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายทางสังคมนั้น มีขอบข่ายที่กว้าง มีนักวิชาการหลายท่านแบ่งประเภทของเครือข่ายทางสังคมไปในหลายรูปแบบ และมักได้รับการนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทที่แตกต่างกันพอสรุปได้โดยสังเขป ดังนี้

เครือข่ายกล่าวโดยรวม อาจแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท⁴³ ได้แก่

- 1) เครือข่ายทางสังคม เช่น เครือข่ายของบุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กร เป็นต้น
- 2) เครือข่ายสารสนเทศ เช่น เครือข่ายเวปไซด์เว็บ (WWW.) เครือข่ายการอ้างอิงบทความวิจัย เป็นต้น
- 3) เครือข่ายทางเทคโนโลยี เช่น เครือข่ายอินเทอร์เน็ต เครือข่ายอุปกรณ์คอมพิวเตอร์ เครือข่ายคมนาคมขนส่ง เครือข่ายโทรศัพท์ เป็นต้น
- 4) เครือข่ายทางชีววิทยา เช่น เครือข่ายใยประสาท เครือข่ายสายใยอาหาร เครือข่ายการควบคุมยีน เครือข่ายวิวัฒนาการในเซลล์ของสิ่งมีชีวิต เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ส่วนใหญ่เครือข่ายในโลกแห่งความเป็นจริงนั้น ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมมนุษย์และสังคม ที่จัดว่าเป็นเครือข่ายทางสังคมแทบทั้งสิ้น

ประเภทของเครือข่ายทางสังคม เพื่อการนำไปประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างการเรียนรู้สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท⁴⁴ ได้แก่

⁴³ Newman, M. E. J., "The Structure and Function of Complex Network". *SIAMReview*. (2003), 45(2), p. 167-256

⁴⁴ พระมหาสุทนต์ อากาศโร, เอกสารคำสอน พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559), หน้า 62-63.

1) เครือข่ายเชิงพื้นที่ (area network) หมายถึง การรวมตัวของกลุ่ม องค์กรเครือข่าย ที่อาศัยพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงานร่วมกัน เป็นกระบวนการพัฒนาที่อาศัยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นเป้าหมายนำทาง และเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่าง ๆ ออกจากกัน โดยยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมกันของทุกฝ่ายลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงพื้นที่ สามารถจัดได้หลายระดับตามพื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้น อาทิ

1. การแบ่งเครือข่ายตามระบบการปกครองของภาครัฐ เช่น - เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ - เครือข่ายระดับจังหวัด เช่น เครือข่ายประชาคม - เครือข่ายระดับภูมิภาค เช่น เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ - เครือข่ายระดับประเทศ เช่น เครือข่ายสมาพันธ์เกษตรกรแห่งประเทศไทย - เครือข่ายองค์กรระหว่างประเทศ เช่น เครือข่ายการพัฒนาของ UNDP เป็นต้น

2. การแบ่งพื้นที่ตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น - เครือข่ายลุ่มน้ำปิง - เครือข่ายอ่าวปัตตานี เป็นต้น

2) เครือข่ายเชิงประเด็น (issue network) หมายถึง เครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรม หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้น ๆ อย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม สามารถแบ่งได้อย่างมากมายตามประเด็นกิจกรรม และความสนใจที่เกิดขึ้นของฝ่ายต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน โดยไม่ยึดติดกับพื้นที่ดำเนินการ แต่ใช้หลักของกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นตัวกำหนดความเป็นเครือข่าย เช่น - เครือข่ายป่าชุมชน - เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน - เครือข่ายสุขภาพ เป็นต้น

3) เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ หมายถึง เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจ/กิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมเป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย ซึ่งอาจแบ่งเป็นเครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเครือข่ายต่าง ๆ ดังกล่าวมุ่งเน้นการดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของหน่วยงาน หรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้น ๆ โดยกลุ่มผลประโยชน์อาจให้การสนับสนุนในการจัดตั้งองค์กรและเครือข่ายให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และมีกระบวนการที่สอดคล้องกับภารกิจซึ่งเครือข่ายในแต่ละภาคส่วนนั้น อาจมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเชิงพื้นที่ และเครือข่ายประเด็นกิจกรรมก็ได้ ถ้าแต่ละฝ่ายเห็นความสำคัญในการรวมพลัง เพื่อการแก้ไขปัญหาในภาพรวม

นันทิยา หุตานวัตร⁴⁵ ได้จำแนกประเภทของเครือข่ายไว้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

⁴⁵ นันทิยา หุตานวัตร และคณะ, “การพัฒนาองค์กรชุมชน”, เอกสารประกอบการสอน (คณะเกษตรศาสตร์ : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2560), หน้า 73-81.

1) ประเภทของเครือข่าย แบ่งตามลักษณะของงาน สามารถแบ่งเครือข่ายออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. เครือข่ายกิจกรรม เป็นเครือข่ายที่มีกิจกรรมเหมือนกันหรือคล้ายกันเครือข่ายประเภทนี้ อาจจะครอบคลุมพื้นที่หลายหมู่บ้าน หลายตำบล หลายอำเภอหรือหลายจังหวัด ตัวอย่างของเครือข่ายประเภทนี้ เช่น - เครือข่ายประเภทที่สนับสนุนโดยองค์กรพัฒนาเอกชนในภาคอีสาน เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เครือข่ายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

2. เครือข่ายพื้นที่ เป็นเครือข่ายที่มีกิจกรรมแตกต่างกัน แต่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน เครือข่ายประเภทนี้ มักจะครอบคลุมพื้นที่ที่มีลักษณะทางกายภาพเหมือนกัน เช่น อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน อยู่ในตำบลเดียวกัน อยู่ในลุ่มน้ำเดียวกัน ตัวอย่างของเครือข่ายประเภทนี้ เช่น - เครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่นพืชมาย และชุมชนองค์กรพัฒนาชุมชนขอนแก่น - เครือข่ายใหญ่ไทสกล จังหวัดสกลนคร มีกิจกรรมออมทรัพย์ เป็นกิจกรรมหลักร่วมกันและมีกิจกรรมย่อย ๆ แตกต่างกันไป - สหเครือข่าย ในอำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่รวมเครือข่ายหลายเครือข่ายในพื้นที่เข้าด้วยกัน เช่นเครือข่ายชุมชนป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด เครือข่ายชุมชนพัฒนาคนและสิ่งแวดล้อม

2) ประเภทของเครือข่ายแบ่งตามความเป็นนิติบุคคล อาจแบ่งเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. เครือข่ายนิติบุคคล เป็นเครือข่ายที่จดทะเบียนตามกฎหมาย หรือตามระเบียบของส่วนราชการ เช่น กลุ่มเกษตรกรสหกรณ์ สมาคม มูลนิธิ เป็นต้น

2. เครือข่ายไม่เป็นนิติบุคคล เป็นเครือข่ายที่มีการรวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการเช่น ชมรมต่าง ๆ เป็นต้น

2.1.3.6 การเกิดขึ้นของเครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายทางสังคมแต่ละเครือข่าย ต่างมีจุดเริ่มต้น หรือถูกสร้างมาด้วยวิธีการที่ต่างกัน สามารถแบ่งชนิดของการก่อเกิดเครือข่ายออกเป็น 3 ลักษณะ⁴⁶ คือ

1) เครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติ เครือข่ายชนิดนี้มักเกิดจากการที่ผู้คนมีใจตรงกันทำงานคล้ายคลึงกันหรือประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อน เข้ามารวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ ร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า การดำรงอยู่ของกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายเป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นภายในตัวสมาชิกเอง (ฉันทะ) เครือข่ายเช่นนี้มักเกิดขึ้นในพื้นที่อาศัยความเป็นเครือญาติ เป็นคนในชุมชนหรือมาจากภูมิลำเนาเดียวกันที่มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มโดยจัดตั้งเป็นชมรมที่มีกิจกรรมร่วมกันก่อน เมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้นจึงขยายพื้นที่

⁴⁶ การสร้างเครือข่ายสังคม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.ped.si.mahidol.ac.th/site/data/mykku_med/701000019/Networking. [9 มกราคม 2564].

ดำเนินการออกไป หรือมีการขยายเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ ของกลุ่มมากขึ้น ในที่สุดก็พัฒนาขึ้นเป็น เครือข่ายเพื่อให้ครอบคลุมต่อความต้องการของสมาชิกได้กว้างขวางขึ้น

เครือข่ายประเภทนี้ มักใช้เวลาก่อร่างสร้างตัวที่ยาวนาน แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว มักจะเข้มแข็ง ยั่งยืน และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเพิ่มขึ้น

2) เครือข่ายจัดตั้ง เครือข่ายจัดตั้งมักจะมี ความเกี่ยวข้องกับนโยบายหรือการดำเนินงานของ ภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ การจัดตั้งอยู่ในกรอบความคิดเดิมที่ใช้กลไกของรัฐผลักดันให้เกิดงานที่เป็น รูปธรรมโดยเร็ว และส่วนมากภาคีหรือสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่ายมักจะไม่ค่อยมีพื้นฐาน ความต้องการ ความคิด ความเข้าใจ หรือมุมมองในการจัดตั้งเครือข่ายที่ตรงกันมาก่อนที่จะเข้ามารวมตัวกัน เป็นการ ทำงานเฉพาะกิจชั่วคราวที่ไม่มีความต่อเนื่อง และมักจะจางหายไปในที่สุด เว้นแต่ว่าเครือข่ายจะได้รับ การชี้แนะที่ดี ดำเนินงานเป็นขั้นตอนจนสามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง เกิดเป็นความผูกพัน ระหว่างสมาชิกจนนำไปสู่การพัฒนาเป็นเครือข่ายที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากลุ่มสมาชิกจะยังคง รักษาสถานภาพของเครือข่ายไว้ได้ แต่มีแนวโน้มที่จะลดขนาดของเครือข่ายลงเมื่อเปรียบเทียบกับ ระยะเริ่มก่อตั้ง

3) เครือข่ายวิวัฒนาการ เป็นการถือกำเนิดโดยไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติตั้งแต่แรกและไม่ได้ เกิดจากการจัดตั้งโดยตรง แต่มีกระบวนการพัฒนาผสมผสานอยู่ โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคล/องค์กรมา รวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้าง ๆ ในการสนับสนุนกันและเรียนรู้ไปด้วยกัน โดยยังไม่ได้สร้างเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์เฉพาะที่ชัดเจนนัก หรืออีกลักษณะหนึ่งคือ ถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก ไม่ ว่าจะเป็น การได้รับฟัง หรือการไปได้เห็นการดำเนินงานของเครือข่ายอื่น ๆ มาแล้วเกิดความคิดที่จะ รวมตัวกัน สร้างพันธสัญญาเป็นเครือข่ายช่วยเหลือและพัฒนาตนเอง เครือข่ายที่ว่านี้แม้จะไม่ได้เกิด จากแรงกระตุ้นภายในโดยตรงตั้งแต่แรก แต่ถ้าสมาชิกมีความตั้งใจจริงที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี เมื่อ ได้รับการกระตุ้นและสนับสนุน ก็จะสามารถพัฒนาต่อไปจนกลายเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งทำนอง เดียวกันกับเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เครือข่ายในลักษณะนี้พบเห็นอยู่มากมายเช่น เครือข่าย ผู้สูงอายุ เครือข่ายโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาพ เป็นต้น

2.1.3.7 ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคมในทัศนะของนักวิชาการต่าง ๆ

อคิน รพีพัฒน์ (2560)⁴⁷ ได้ให้ภาพการมองสังคมตามเครือข่ายว่า สังคมที่มีลักษณะเป็น เครือข่ายจะคล้ายใยแมงมุม บุคคลคือ จุดที่เส้นใยของเครือข่ายมาพบกัน กล่าวง่าย ๆคือ บุคคลหนึ่ง ย่อมมีความสัมพันธ์กับคนอื่นอีกเป็นจำนวนมากในหลายรูปลักษณะและสถานการณ์ โดยมีข้อสันนิษฐาน เบื้องต้นในการศึกษาประการหนึ่งว่า บุคคลที่มีเส้นใยความสัมพันธ์ที่กว้างขวางทั้งในหมู่บ้านและ

⁴⁷ อคิน รพีพัฒน์, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, 2560), หน้า 74.

นอกหมู่บ้าน ย่อมมีความสำคัญในสังคม และการเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านมากกว่าคนอื่น ๆ ที่มีเส้นสายความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับคนอื่นจำนวนน้อย บุคคลที่เป็นจุดรวมของสายสัมพันธ์จำนวนมากนี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นจุดรวม (Node) ของความสัมพันธ์ในท้องถิ่นหรือชุมชนนั้น ๆ

Paul Starkey (1997)⁴⁸ ได้ให้ความหมายของเครือข่ายว่า คือ กลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกันหรือทำกิจกรรมร่วมกัน ในลักษณะที่บุคคลหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจกรรมของตน การสร้างเครือข่ายเป็นการทำให้บุคคลและองค์กรที่กระจัดกระจายได้ติดต่อและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ อีกทั้งให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง จากการสังเคราะห์เครือข่ายในหลายประเทศ Starkey พบว่าเครือข่ายอาจจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการจากหน่วยราชการ หรือหน่วยงานพัฒนาเอกชน หรืออาจเกิดขึ้นแบบไม่เป็นทางการด้วยการวางแผน และการทำกิจกรรมร่วมกันของบุคคล หรือองค์กรที่สมัครใจ โครงสร้างของเครือข่ายมีได้หลายรูปแบบ แต่ก็มีความสำคัญน้อยกว่ากระบวนการติดต่อกันหลายทิศทางของสมาชิกภายในเครือข่าย เครือข่ายไม่ใช่การส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อเท่านั้น แต่ต้องมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน ช่องทางการแลกเปลี่ยนและร่วมมือภายในเครือข่ายสามารถจัดขึ้นในลักษณะการประชุม การประชุมเชิงปฏิบัติการ หรือการทดลองการสัมมนา การเผยแพร่เอกสาร และการทำกิจกรรมร่วมกัน

Adam Burke (1999)⁴⁹ กล่าวว่า เครือข่ายสามารถดำรงอยู่ได้ก็ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เพื่อเป็นศูนย์รวมของการสนับสนุน เพื่อให้เกิดประโยชน์จากการที่มีประสบการณ์แตกต่างกัน เพื่อเป็นช่องทางสำหรับแหล่งทุน เครือข่ายเป็นเวทีในการเจรจาต่อรองกับหน่วยงานหรือองค์กรอื่น ๆ หน่วยงานจะสนับสนุนการสร้างเครือข่ายก็ด้วยเป้าหมาย 2 ประการ คือ

- 1) เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและสนับสนุนการเสริมสร้างอำนาจแก่ประชาชน
- 2) เพื่อเป็นช่องทางสำหรับการให้บริการแก่ประชาชน

Burke อธิบายว่า เครือข่ายกับการติดต่อสื่อสารมีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ที่ระดับชุมชน การติดต่อสื่อสารทำได้อย่างรวดเร็วแบบปากต่อปากในกลุ่มคนรู้จักมักคุ้น โครงการพัฒนามีส่วนควบคุมกระบวนการดังกล่าวผ่านการจัดตั้งกลุ่ม/องค์กรชุมชน หรือประชาชนกลุ่มเป้าหมายของโครงการ วิธีการแบบปากต่อปากในกลุ่มคนรู้จักมักคุ้นถูกนำมาใช้ และค่อนข้างประสบความสำเร็จ รูปแบบนี้เป็นลักษณะที่สำคัญของวิธีการติดต่อสื่อสารแบบมีส่วนร่วม บางทีปัจจัยหลักที่เกี่ยวข้องคือ

⁴⁸ Starkey, Paul. **Networking for Development**, IFRTD (The International Forum for Rural Transport and Development), (1997), p. 57.

⁴⁹ Burke, Adam. **Communications & Development: a practical guide**. London: Social Development Division Department for International Development, (1999), p. 76-79.

ความสมดุลระหว่างเครือข่ายหลวม ๆ ที่มีอยู่ของชุมชน กับโครงสร้างแบบทางการที่ทำให้ข้อมูลข่าวสารไหลเวียนได้ดีขึ้นที่นักพัฒนานำเข้ามา เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้านในประเทศบังกลาเทศ เครือข่ายใน Burkina Faso การศึกษาของ (UNICEF) ในแอฟริกาตะวันตก ซึ่งให้เห็นว่า โครงการที่ดำเนินการในพื้นที่ดังกล่าว ต้องมุ่งวางเงื่อนไขพื้นฐานเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อกับการทำกิจกรรมขั้นต่อไป ซึ่งรวมถึงการสร้างศักยภาพของประชาชน และกลุ่มองค์กร เพื่อให้โครงสร้างหรือองค์กรในท้องถิ่นสามารถดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ในการสร้างเครือข่ายตั้งแต่การมุ่งใจเพื่อนมาร่วมเครือข่าย จนถึงการเกลี้ยกล่อมระดับนโยบายให้สนับสนุนกิจกรรมของเครือข่าย การทำให้เกิดเครือข่ายระดับชุมชน กิจกรรมเสริมสร้างศักยภาพนั้นจะแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่

2.1.3.8 วิธีการวิเคราะห์เครือข่ายสังคม (Social Network Analysis)

แนวคิดวิธีการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมนั้น ในทางสังคมวิทยาจะเน้นที่ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลที่อยู่ในเครือข่ายสังคมว่า จะส่งผลต่อพฤติกรรมซึ่งกันและกันอย่างไร ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยเรื่องรูปแบบ และลักษณะของเครือข่ายสังคม มาอธิบายพฤติกรรมของบุคคลด้วย ในเรื่องนี้มีการศึกษาหลายท่านได้นำเสนอไว้ ดังนี้

Boissevain (2016) ได้นำเสนอ ลักษณะของความสัมพันธ์ทางสังคม ที่สามารถนำมาเป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์เครือข่ายสังคมไว้ 4 ลักษณะด้วยกัน⁵⁰ ดังนี้

1) ความสัมพันธ์ทางสังคมบนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยน (Transactional Contact) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเครือข่ายทางสังคม บางครั้งอาจเป็นไปตามทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม (Social Exchange Theory) แต่เนื่องจากบุคคลไม่เพียงทำตามบทบาทหน้าที่ที่คาดหวัง (Expect Role/Functions) ในสังคม หรือ ตามปทัสฐาน (Norms) ที่ได้รับการถ่ายทอดมาเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการรับรู้ และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างคู่ความสัมพันธ์ ทั้งในด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ เช่น เงินทองสิ่งของ หรือความช่วยเหลือที่ก่อให้เกิดบุญคุณที่ต้องมีการตอบแทนกันในภายภาคหน้า โดยที่ตัวบุคคลเป็นผู้ตัดสินใจเองในการที่จะเลือกหรือมีพฤติกรรมอย่างไร หรือแลกเปลี่ยนอะไรกับอีกบุคคลหนึ่ง เช่น ความเป็นเพื่อนระหว่างนาย A กับนาย B อาจเป็นไปได้ทั้งในเรื่องของความรัก ความซื่อสัตย์ ความสนิทสนม การให้ของกำนัล การให้ยืมเงินทอง แต่ทั้งคู่ก็อาจเลือกที่จะแลกเปลี่ยนในเพียงบางสิ่งบางอย่างซึ่งกันและกันเท่านั้น ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมหรือความพอใจที่จะได้จากการแลกเปลี่ยนนั้น ๆ ด้วย

⁵⁰ Boissevain, Jeremy. *Friends of Friends : Network, Manipulators and Coalitions*. (2016). อังโน ภทรรณ พลพนาธรรม และคณะ, “เครือข่ายทางสังคมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดน้ำบางน้อย”, หน้า 14-15.

2) ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เท่าเทียมกันและไม่เท่าเทียมกัน (Directional Flow) ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานการแลกเปลี่ยนนั้น สามารถก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะร่วมมือกัน (Cooperative) หรือแข่งขันกัน (Competitive) ซึ่งอาจก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่สมดุล (Balance Reciprocity) และการแลกเปลี่ยนที่ไม่สมดุลกัน (Negative Reciprocity) ขึ้น

3) ความถี่และระยะเวลาของความสัมพันธ์ (Frequency and Duration of Relationship) ความถี่ของความสัมพันธ์ ถือเป็นปัจจัยที่นำไปสู่คุณภาพของความสัมพันธ์ในลักษณะการเกิดความสัมพันธ์เชิงซ้อน และในทำนองเดียวกันความถี่ของความสัมพันธ์ ก็เป็นผลเนื่องมาจากความสัมพันธ์เชิงซ้อน ความผูกพันและความมีอิทธิพลต่อกันและกันในด้านพฤติกรรมนั้น จึงขึ้นอยู่กับความถี่และความบ่อยครั้งของการพบปะสัมพันธ์กัน ประกอบขึ้นอยู่ที่ช่วงระยะเวลาของความสัมพันธ์ ด้วย ยิ่งบุคคลมีความสัมพันธ์กับอีกบุคคลหนึ่ง บ่อยครั้งและมีระยะเวลาของการรู้จักกันนานเพียงใด ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองคน จะมีอิทธิพลกำหนดพฤติกรรมของกันและกันมากขึ้นเท่านั้น แต่ความถี่ของความสัมพันธ์อย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอที่จะทำนายอิทธิพลของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หรือพฤติกรรมของบุคคลได้ เช่น หากเราเดินทางไปทำงาน และพบกับพนักงานทำความสะอาดทุกวัน ก็ไม่ได้หมายความว่า พนักงานทำความสะอาดนั้นจะมีอิทธิพลในการกำหนดพฤติกรรมของเรา ในทางตรงกันข้าม แม้ว่าเราจะไม่ได้เจอน้องชายถึงสองปี แต่เราก็มีความรักให้แก่เขาและยินดีที่จะทำตามคำขอของเขา ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ระยะเวลาของการมีความสัมพันธ์กัน อาจใช้เป็นตัวชี้วัด (Indicator) ในการทำนายอิทธิพลที่จะมีต่อพฤติกรรมของบุคคลมากกว่าความถี่ของการพบปะกัน

4) ความสัมพันธ์อันหลากหลาย ด้วยบทบาทที่มีในสังคม อันมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์เชิงซ้อน เนื่องจากในเครือข่ายทางสังคมนั้นจะประกอบไปด้วยบุคคลที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตามบทบาทหรือหน้าที่ ที่แต่ละคนหรือคู่ความสัมพันธ์มีอยู่ โดยที่บุคคลแต่ละคนนั้นมีได้มีเพียงบทบาทเดียว หากแต่มีหลายบทบาทที่จะต้องสวมในชีวิตประจำวัน เช่น บทบาทของแม่บทบาทลูก บทบาทอาจารย์ บทบาทนักศึกษา บทบาทของเพื่อน เป็นต้น ดังนั้น บุคคลสองคนอาจมีความสัมพันธ์กันได้ในบทบาทเดียว (Single Role) หรือหลายบทบาทประกอบกัน (Multiple Roles) เรียกได้ว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงเดี่ยว (Single-Relation) และความสัมพันธ์เชิงซ้อน (Multiplex or Multi-Relation) ตามลำดับ ซึ่งบทบาทแต่ละบทบาทจะมีปทัสถาน (Norms) และความคาดหวัง (Expectation) เป็นตัวชี้แนะแนวทางพฤติกรรมที่จะปฏิบัติต่อกันและกัน

วิธีการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม⁵¹ มีต้นกำเนิดมาจากการวิจัยสาขาสังคมศาสตร์ จากการศึกษาของนักจิตวิทยาชื่อ จาค็อบ โมเรโน เขาได้คิดค้นวิธีวัดความสัมพันธ์ทางสังคมในเชิงปริมาณ

⁵¹ สุพจน์ หนูปัทยา, “การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมของการเคลื่อนย้ายโค-กระบือในจังหวัดสุโขทัย”, หน้า 10.

ที่เรียกว่า สังคมมิติ (sociometry) และนำเสนอรูปแบบเครือข่ายความสัมพันธ์ออกมาในลักษณะแผนผังสังคมสัมพันธ์ (sociogram) ต่อมาช่วงศตวรรษที่ 1970 ได้มีการนำเอาทฤษฎี และวิธีการเครือข่ายทางสังคมมาใช้ในงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ และนำมาประยุกต์ใช้ในสาขาวิชาต่าง ๆ กันอย่างแพร่หลาย เช่น การแพทย์ การสาธารณสุข สัตวแพทย์ เป็นต้น การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม จึงเป็นเครื่องมือและวิธีการวิจัยที่สำคัญอย่างหนึ่ง สำหรับผู้สนใจศึกษาเครือข่ายทางสังคมโดยเครือข่ายทางสังคมเป็นการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ หรือความเชื่อมโยง (linkage) ต่าง ๆ ของหน่วยที่ศึกษา (unit of interest) ไม่ว่าจะบุคคล กลุ่มหรือองค์กร และสามารถศึกษากระบวนการ (process) ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่ม ซึ่งเน้นถึงกระบวนการปรับตัวและความสามารถในการปรับตัวของมนุษย์

เครือข่ายทางสังคม⁵² เป็นกลุ่มของบุคคลที่มีความสัมพันธ์กัน การวิเคราะห์เครือข่ายสังคมจึงเน้นที่บุคคลที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงแต่ละบุคคล หรือกลุ่มบุคคลเข้าด้วยกันเป็นจุดสำคัญ การวิเคราะห์เครือข่ายสังคมจึงไม่เพียงเป็นวิธีการวิเคราะห์ แต่เป็นกลุ่มของทฤษฎี โมเดลและการประยุกต์ที่อธิบายแนวคิดของความสัมพันธ์ และกระบวนการความสัมพันธ์ที่อธิบายโดยการเชื่อมโยงระหว่างหน่วยของแต่ละบุคคล เช่น ครู นักเรียน เขตพื้นที่การศึกษา เป็นต้น เรียกว่าเป็นแนวคิดของการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม นอกเหนือจากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์แล้ว การวิเคราะห์เครือข่ายสังคมยังเกี่ยวข้องกับสิ่งที่แต่ละบุคคล และการกระทำของแต่ละบุคคลเป็นอิสระ การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นโอกาสของการแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างกัน รูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นโครงสร้างสังคมที่เกิดสภาพแวดล้อมที่ให้โอกาสแต่ละบุคคลและรูปแบบเครือข่ายสังคมทำให้เกิดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

สรุป ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม สามารถอธิบายลักษณะทางสังคมที่เชื่อมต่อกันด้วยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวได้ และทุก ๆ ความสัมพันธ์นั้น มีความเป็นอิสระ ไม่มีขอบเขต ไม่มีใครบังคับใครได้ จึงทำให้ความสัมพันธ์นั้นมีความซับซ้อนกว่ากลุ่มหรือองค์กร แต่ในความซับซ้อนนั้นจะมีบทบาท หน้าที่อันเป็นองค์ประกอบสำคัญแฝงอยู่ หากสมาชิกในเครือข่ายยังยึดปฏิบัติไว้มั่นคง ความสัมพันธ์นั้นจะดำรงความเข้มแข็งและบรรลุความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ปัจจุบันการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมถูกนำมาประยุกต์ใช้ในสาขาวิชาต่าง ๆ รวมทั้งงานวิจัยทางการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา ในส่วนของการปฏิบัติธรรมนี้ด้วย

⁵² รุจเรชา วิทยาวุฒิกุล, “การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม กับงานวิจัยทางสารสนเทศศาสตร์”, หน้า

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทั่วไป

การท่องเที่ยวเป็นปรากฏการณ์หนึ่งของมนุษย์มาตั้งแต่ยุคโบราณ โดยมีวัตถุประสงค์ของการเดินทางไปอย่างหลากหลาย เช่น เดินทางไปเพื่อการค้าขาย การแลกเปลี่ยนสินค้า การย้ายถิ่นฐานทำมาหากิน เป็นต้น และมีพัฒนาการมาเป็นลำดับ โดยเฉพาะตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา มีการตื่นตัวในด้านการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก เพราะสามารถสร้างงานและสร้างรายได้มหาศาลให้กับหลาย ๆ ประเทศ จนเป็นที่ยอมรับกันว่า การท่องเที่ยวเป็นหนึ่งในอุตสาหกรรมที่นับวันก็ยิ่งเจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว และทำรายได้ให้กับประเทศมากที่สุด ยิ่งวิทยาการความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการสื่อสารสมัยใหม่มีมากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้การท่องเที่ยวมีบทบาทมากขึ้นเท่านั้น⁵³ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่สามารถสร้างงานได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมให้แก่ประชาชนเป็นจำนวนมาก ดังนั้นแนวคิดใหม่ของการท่องเที่ยว จึงควรจะทำให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นอันดับต้น ๆ และมีวิสัยทัศน์ในการมองปัญหาและคิดวิธีการแก้ปัญหาไว้ล่วงหน้า พร้อมประยุกต์ใช้นวัตกรรมและการสื่อสารเพื่อประสิทธิภาพในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับจำนวนประชากรนักท่องเที่ยวที่มีแนวโน้มเพิ่มจำนวนมากขึ้น

การท่องเที่ยว เป็นกิจกรรมการผ่อนคลายความเครียดที่ปัจจุบันได้รับความนิยมเพิ่มสูงขึ้น พร้อม ๆ กับรูปแบบการท่องเที่ยวที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น นอกเหนือจากการผ่อนคลายความเครียดแล้ว กิจกรรมการท่องเที่ยวยังสามารถสร้างเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนหรือแหล่งท่องเที่ยวได้อีกทางหนึ่งด้วย กล่าวคือ รายได้ที่จะกระจายสู่แหล่งท่องเที่ยวและชุมชนที่เกี่ยวข้องในลักษณะของการสร้างงานและนำไปสู่การสร้างรายได้แก่คนในท้องถิ่น ซึ่งภาครัฐได้กำหนดให้การท่องเที่ยวเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของประเทศ และกลุ่มจังหวัดการท่องเที่ยวทุกภูมิภาคของไทย⁵⁴

การท่องเที่ยวในยุคปัจจุบันอาจมีขอบเขตที่กว้างขวาง เนื่องจากการกำหนดรูปแบบจะเป็นไปตามการจัดการที่ไม่ตายตัว มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามปัจจัยต่าง ๆ เช่น กระแสการพัฒนาการท่องเที่ยวที่จะยั่งยืน ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและการสื่อสาร โครงสร้างของประชากรนักท่องเที่ยว และพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว เป็นต้น เพื่อความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนวคิดของนักวิชาการหลายท่าน ดังนี้

⁵³ นิศา ชัชกุล, อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว, บทนำ.

⁵⁴ มาโนช พรหมปัญญา และคณะ, แนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน, วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย, ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2556), บทนำ.

2.2.1 ความหมายของการท่องเที่ยวทั่วไป

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน⁵⁵ ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวว่า หมายถึงเที่ยวไป มีคำอธิบายเพิ่มเติมว่า การท่องเที่ยวตามความหมายในภาษาไทยนั้น ใช้คำว่า “ไปเที่ยว” มีความหมายว่า การเดินทางไปยังสถานที่ใดที่หนึ่งทั้งใกล้และไกล เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน ขยายความการท่องเที่ยวให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ในนิยามขององค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization : WTO)⁵⁶ ได้กำหนดว่า การท่องเที่ยวจะต้องมีลักษณะที่เป็นสากล ที่มีเงื่อนไขอยู่ 3 ประการ คือ

- 1) ต้องเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว (ไม่มากกว่า 1 ปีติดต่อกัน)
- 2) ต้องมีสถานที่ปลายทางที่ประสงค์จะไปเยี่ยมเยือน และไปด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่เพื่อทำสงคราม
- 3) ต้องมีจุดมุ่งหมายของการเดินทาง โดยไปเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ต้องมีไว้เพื่อการประกอบอาชีพและไปอยู่ประจำ แต่เดินทางไปเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อเยี่ยมเยือนญาติมิตร เพื่อความเบิกบาน บันเทิงเรีงรมย์ เพื่อเล่นกีฬาต่าง ๆ เพื่อการประชุม สัมมนา เพื่อศึกษาหาความรู้ และเพื่อการติดต่อธุรกิจ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2550)⁵⁷ ให้ความหมายว่า “การท่องเที่ยว” (Tourism) เป็นคำที่มีความหมายกว้าง ซึ่งไม่ได้หมายความว่าเฉพาะว่าเป็นเพียงการเดินทางเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ หรือเพื่อสนุกสนานบันเทิงเรีงรมย์เท่านั้น หากแต่เป็นการเดินทางเพื่อการประชุมสัมมนา เพื่อศึกษาหาความรู้เพื่อการศึกษา การเยี่ยมเยือนญาติพี่น้อง ก็นับได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวทั้งสิ้น

ทิพวรรณ พุ่มมณี (2556)⁵⁸ แสดงข้อความว่า ในปี ค.ศ. 1963 (พ.ศ. 25๐6) องค์การสหประชาชาติ ได้จัดประชุมว่าด้วยการเดินทางท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (International Travel and tourism) ที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี ประกาศนิยามเกี่ยวกับผู้เดินทางให้ใช้ความหมายเดียวกันทั่วโลก ดังนี้

⁵⁵ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศิริวัฒนา อินเตอร์-พริ้นท์ จำกัด, 2556), หน้า 551.

⁵⁶ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. (18 กันยายน 2553). ความหมายของการท่องเที่ยว. [ออนไลน์].แหล่งที่มา : [https://touris-matbuu.wordpress.com./ความรู้เบื้องต้นการท่องเที่ยว...\[15 มกราคม 2564\].](https://touris-matbuu.wordpress.com./ความรู้เบื้องต้นการท่องเที่ยว...[15 มกราคม 2564].)

⁵⁷ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, นโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์, (กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2550), หน้า 1.

⁵⁸ ทิพวรรณ พุ่มมณี, อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2556), หน้า 76-77.

ฉลองศรี พิมลสมพงศ์ (2542)⁵⁹ ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยว (Tourism) ว่า หมายถึง การเดินทางเพื่อความเพลิดเพลินและพักผ่อนหย่อนใจ และต้องมีเงื่อนไข 3 ประการคือ

- 1) เดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว
- 2) เดินทางด้วยความสมัครใจ
- 3) เดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ได้ที่ไม่ใช่เป็นการประกอบอาชีพหรือหารายได้

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2550)⁶⁰ ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวว่า เป็นการท่องเที่ยวที่ผู้ท่องเที่ยวไม่มุ่งหวังที่จะได้รับผลตอบแทน แต่เป็นการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนอารมณ์ เพื่อทำนุบำรุงสุขภาพ เพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็น

จุฑามาศ ไชยสร (2536)⁶¹ ได้สรุปการท่องเที่ยวไว้ว่า การท่องเที่ยวเป็นการสมัครใจเดินทางจากที่อยู่อาศัยของตน เพื่อไปเที่ยวชม ทัศนศึกษาหรือร่วมกิจกรรม ณ สถานที่ต่าง ๆ โดยมีการกำหนดระยะเวลาไปกลับที่ค่อนข้างแน่นอน ซึ่งแม้ว่าจะไปเพื่อทำธุรกิจหรือหารายได้ด้วย น่าจะนับได้ว่าเป็นการเดินทางเพื่อการท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน เพราะเหตุผลสนับสนุนที่ว่านักธุรกิจหรือผู้หารายได้ที่แวะเที่ยวชมหรือร่วมทำกิจกรรม ณ สถานที่ท่องเที่ยวในขณะนั้น เขาย่อมที่จะต้องเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวไปโดยปริยาย

อุไรวรรณ เปี่ยมนิเวศน์ (2544)⁶² ได้ทำการสรุปความหมายของการท่องเที่ยวไว้ว่า การท่องเที่ยวเกิดขึ้นด้วยความสมัครใจในการมีปฏิสัมพันธ์กัน ระหว่างผู้ที่เป็นเจ้าของสถานที่กับผู้ที่เดินทางเข้ามาเยี่ยมชมสถานที่เป็นการชั่วคราว ไม่ว่าจะด้วยจุดมุ่งหมายใด ๆ ก็ตาม โดยจัดให้มีกิจกรรมเพื่อ สนับสนุนการบริการในหลายสาขามาผสมผสานกัน เพื่อเป็นการสร้างแรงจูงใจและความพึงพอใจให้แก่ผู้มาเยี่ยมชม

Ge e and Choy (2007)⁶³ ได้ให้ความหมายการท่องเที่ยวไว้ว่า การท่องเที่ยวนั้นเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจแห่งชาติ ซึ่งเกี่ยวกับการจัดเตรียมที่พัก ที่อาศัย การหาอาหารและการให้ความ

⁵⁹ ฉลองศรี พิมลสมพงศ์, การวางแผนและพัฒนาตลาดการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2542), หน้า 5.

⁶⁰ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, วิถีไทย : การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2550), หน้า 5.

⁶¹ จุฑามาศ ไชยสร, การศึกษาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดแม่ฮ่องสอน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2536), หน้า 6.

⁶² อุไรวรรณ เปี่ยมนิเวศน์, “การจัดการด้านการสื่อความหมายและสิ่งอำนวยความสะดวกของผู้ประกอบการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร : กรณีศึกษา อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาลังคม), บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544), หน้า 4.

⁶³ Gee, Y., James, C., Deriter, J., & Choy, L., *Travel industry (2nd ed.)*, (New York: John Wiley & Sons. 2007), p. 5-6.

บันเทิงแก่นักเดินทาง (Traveler) ผู้ซึ่งมาเยี่ยมสถานที่ที่มีโชที่อาศัยถาวรหรือที่ทำงานประจำของเขา ทั้งนี้การเดินทางท่องเที่ยว (Travel) ไม่ได้เป็นอุตสาหกรรม แต่เป็นการรวมตัวกันของธุรกิจอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริการแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งในระบบของการท่องเที่ยว

สรุป การท่องเที่ยวทั่วไปมีความหมายกว้างพอ แต่โดยภาพรวมของการท่องเที่ยวแล้ว หมายถึง การเดินทางของคนไปยังสถานที่ใดที่หนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์หลาย ๆ ประการแตกต่างกันไป แต่โดยหลักการใหญ่ ๆ คือการเดินทางไปเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อความสนุกสนาน เพลิดเพลิน เพื่อการบำรุงรักษาสุขภาพ เพื่อการประชุมสัมมนา เพื่อกีฬา ศึกษาหาความรู้ เป็นการเพิ่มประสบการณ์แก่ตนเอง และยังเป็นจุดรวมของธุรกิจในการท่องเที่ยว

2.2.2 องค์ประกอบของการท่องเที่ยวทั่วไป

การท่องเที่ยวเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเดินทาง การท่องเที่ยว และมีการพัฒนาขึ้นเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ดังเช่นปัจจุบัน จึงจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องมากขึ้น ซึ่งนอกจากนี้จะเป็นในเรื่องของความสวยงามตามธรรมชาติ ศิลปกรรม โบราณสถาน วัฒนธรรม ประเพณีและวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมของคนท้องถิ่นแล้ว การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวโดยวิธีการต่าง ๆ การบริการความสะดวกที่เหมาะสม และการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบจะเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยเสริมให้การท่องเที่ยวประสบความสำเร็จ จึงมีนักวิชาการหลายท่านได้นำเสนอองค์ประกอบของการท่องเที่ยวไว้หลายทัศนะ ดังนี้

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย⁶⁴ ได้นำเสนอหัวข้อขององค์ประกอบในการท่องเที่ยว ที่ภาครัฐต้องจัดทำและเป็นการส่งเสริมภาคเอกชน มีด้วยกัน 8 ประการ ดังนี้

- 1) การคมนาคมขนส่ง (ทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ) 2) ที่พัก 3) ร้านอาหาร ภัตตาคาร
- 4) บริการนำท่องเที่ยว 5) สิ่งดึงดูดใจให้เกิดการท่องเที่ยว (สิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ หรือสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น) 6) ร้านขายของที่ระลึก 7) ความปลอดภัย 8) การเผยแพร่และการโฆษณาต่าง ๆ

กุลวดี ละม้ายเงิน (2552)⁶⁵ กล่าวไว้ในเอกสารประกอบการสอนว่า การท่องเที่ยวจะประสบความสำเร็จได้นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบที่สำคัญ 5 ประการ หรือที่เรียกกันว่า 5As ได้แก่

⁶⁴ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2551, หน้า 7. อ่างใน กิตตา ปรัดถจกริยา, “การออกแบบเนื้อหาภาษาอังกฤษ ในการสื่อความหมายเอกลักษณ์ของสถานตากอากาศบางปูเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน”, งานวิจัย, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2552), หน้า 11.

⁶⁵ กุลวดี ละม้ายเงิน, วัฒนธรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ, เอกสารประกอบการสอนวิชาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว (หน่วยที่ 1), 2552, หน้า 5-6.

1) ความดึงดูดใจ (Attraction) หมายถึง ทรัพยากรที่จะสามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้ หรือมีลักษณะชวนตา ชวนใจ มีเสน่ห์เฉพาะตัว เช่น ชายหาดขาว ป่าที่มีพันธุ์ไม้นานาชนิด หรือความงดงามที่มนุษย์สร้างขึ้นมา เช่น ทะเลสาบ รีสอร์ทในหุบเขา เป็นต้น

2) ความสามารถในการเข้าถึง (Accessibility) หมายถึง การเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถเดินทางเข้าถึงสถานที่ได้อย่างสะดวก มีการจัดสร้างเส้นทางการคมนาคมที่สะดวกสบาย

3) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) คือ ความสะดวกสบายในการท่องเที่ยว มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานขึ้นมาในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ไฟฟ้า ประปา ถนน ระบบการสื่อสารต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว

4) ที่พัก (Accommodation) คือ สถานที่พักแรม ซึ่งบางครั้งอาจมีการนอนพักค้างภายในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว ควรมีการจัดบริการที่จะพักแรมภายในแหล่งท่องเที่ยวด้วย

5) กิจกรรม (Activity) หมายถึง กิจกรรมที่จะเกิดขึ้นภายในแหล่งท่องเที่ยว เช่น การเดินป่า การล่องแก่ง การพายเรือ หรือ การจัดงานรื่นเริง การบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น

Mc Intosh, Goeldner and Ritchie (2007)⁶⁶ ได้จัดแบ่งองค์ประกอบการท่องเที่ยวแบบครอบคลุมทั้งระบบไว้เป็น 4 กลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้

1) ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources) สิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในพื้นที่ที่จะสามารถใช้เพื่อให้ความบันเทิงใจแก่นักท่องเที่ยว ได้แก่ อากาศ ภูมิประเทศ พืชพันธุ์ไม้ แหล่งน้ำและชายหาด ความสวยงามตามธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมอื่น ๆ

2) โครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) เกิดขึ้นจากการสร้างและการพัฒนา ซึ่งได้แก่ระบบน้ำประปา ไฟฟ้า การกำจัดของเสีย รวมถึงในสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ เช่น ทางด่วน ที่จอดรถ สนามบิน สถานีขนส่ง โรงแรม ที่พัก ร้านค้า ศูนย์การค้า ศูนย์กลางความบันเทิง พิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ เป็นต้น

3) การคมนาคมขนส่ง (Transportation) เช่น เรือ เครื่องบิน รถไฟ รถโดยสารประจำทาง และรถยนต์นั่งส่วนบุคคล เป็นต้น

4) ทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Hospitality and Cultural Resources) รวมทุกสิ่งที่เป็นความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมของพื้นที่ ที่จะทำให้นักท่องเที่ยวประทับใจดูจตุตถุชาติพี่น้องในครัวเรือนและการให้บริการของพนักงานบริษัทนำเที่ยว เช่น มิตรภาพ ความจริงใจ และความยิ้มแย้มแจ่มใส เป็นต้น

พะยอม ธรรมบุตร (2549)⁶⁷ ได้แบ่งองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

⁶⁶ Mc Intosh, R., Goeldner, C. R., & Ritchie, B., **Tourism : principles, practice and philosophies (7th ed.)**, New York: John Wiley & Sons, 2007), p. 11-12.

1) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ได้แก่ การขนส่ง การคมนาคมที่เชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวกับสนามบิน ตัวเมือง สถานีขนส่ง สถานีรถไฟ รวมถึงคุณภาพของโครงสร้างพื้นฐานของพื้นที่ ได้แก่ ถนนทางหลวง โครงข่ายคมนาคม เป็นต้น

2) ที่พักแรม เป็นองค์ประกอบที่สำคัญเช่นกัน โดยเฉพาะสำหรับการท่องเที่ยวซึ่งต้องค้างคืนในแหล่งท่องเที่ยวอย่างน้อย 1-2 คืน เช่น โรงแรม รีสอร์ท โฮมสเตย์ เป็นต้น

3) แหล่งท่องเที่ยว จึงเป็นหัวใจขององค์ประกอบการท่องเที่ยว เพราะเป็นสถานที่ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว อาจเป็นแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติ วัฒนธรรม งานมหรหรรรม ประเพณีท้องถิ่น ตลอดจนวิถีชีวิตของชุมชนเจ้าของบ้าน เป็นต้น

4) กิจกรรม มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับนักท่องเที่ยวซึ่งแสวงหาประสบการณ์จึงจำเป็นต้องมีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วม ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เช่น การดำนา การเกี่ยวข้าว การจับปลา การกรีดยาง การทำหัตถกรรมพื้นบ้าน หรืออาจเป็นกิจกรรมนันทนาการ เช่น การดำน้ำ การเดินป่า การดูนก หรือกิจกรรมผจญภัย เช่น การล่องแก่ง การขี่ช้างการปีนหน้าผา เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจะทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจในแหล่งท่องเที่ยวที่เยี่ยมชม

5) การบริการต่าง ๆ ในแหล่งท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวจำเป็นต้องมีการบริการด้านต่าง ๆ มีสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ได้แก่ ศูนย์ข้อมูลนักท่องเที่ยว ตู้ ATM ตู้แลกเงิน ศูนย์อาหาร โรงพยาบาล ปั้มน้ำมัน รวมถึงห้องน้ำสาธารณะ เป็นต้น

เถกิงศักดิ์ ชัยชาญ (2556)⁶⁸ ได้ศึกษาองค์ประกอบของหลักของการท่องเที่ยวไทยว่าสามารถมองแยกออกเป็น 3 องค์ประกอบ ได้แก่

1) อุปสงค์ต่อการท่องเที่ยว (Tourism Demand) หมายถึง ความต้องการท่องเที่ยวที่อยู่ในรูปแบบของจำนวนหรือปริมาณ (คน/ครั้ง/ช่วงเวลา) หรือพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว

2) อุปทานของการท่องเที่ยว (Tourism Supply) หมายถึง ทรัพยากรการท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งจัดว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งทางด้านสินค้าและบริการในการท่องเที่ยว (Tourism Products)

3) การจัดการ (Management) ที่อยู่ภายใต้หลักการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนตั้งนั้น การดำเนินนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ จะต้องส่งเสริมด้านอุปสงค์(Demand) ควบคู่ไปกับการส่งเสริมด้านอุปทาน (Supply) โดยการสร้างความประทับใจ และสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างนักท่องเที่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยว

⁶⁷ พะยอม ธรรมบุตร, เอกสารประกอบการเรียนการสอนเรื่อง การวางแผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยว. (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2549), หน้า 11.

⁶⁸ เถกิงศักดิ์ ชัยชาญ, “การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, รายงานการวิจัย, (สาขาวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยสุรนารี, 2556), บทนำ.

สรุป การท่องเที่ยวที่มีการจัดองค์ประกอบไว้หลากหลายตามมุมมองของนักวิชาการแต่ละคน ซึ่งบางคนองค์ประกอบในภาพรวมของการท่องเที่ยวว่ามีอยู่ 8 ประการ บางคนองค์ประกอบไปที่การจัดการการท่องเที่ยวว่าจะประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องมีองค์ประกอบสำคัญๆ คือ 5As ในขณะที่บางคนจัดแบ่งองค์ประกอบเป็นกลุ่มว่ามี 4 กลุ่มบ้าง 5 กลุ่มบ้าง และการมีองค์ประกอบที่ดี มีคุณภาพควรดูที่อุปสงค์และอุปทาน มีการจัดการที่ครอบคลุมทั้งระบบ เป็นต้น

2.2.3 ประเภทของการท่องเที่ยวทั่วไป

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย⁶⁹ (Tourism Authority of Thailand : TAT) แบ่งประเภทการท่องเที่ยวตามความสำคัญของสภาพแวดล้อมไว้ด้วยกัน 12 ประเภทดังนี้

1) แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-tourism) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะทางธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นนั้น มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง มีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศนั้น มีการจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นนั้น ๆ

2) แหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวิทยาการ (Arts and Sciences Educational Attraction Standard) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองความสนใจพิเศษของนักท่องเที่ยวเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ ที่สามารถเพิ่มเติมได้อีกมากมายตามความนิยมของคนในแต่ละยุคสมัย ปัจจุบันมีปรากฏอยู่หลาย ๆ แห่ง เช่น พิพิธภัณฑ์เฉพาะทาง แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ อุทยานธรรมชาติและเทคโนโลยี และ MICE เป็นต้น

3) แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ (Historical Attraction) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา รวมถึงสถานที่หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่ มีคุณค่าในทางศิลปะและสถาปัตยกรรม หรือเคยมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ เช่น โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณ กำแพงเมือง คูเมือง พิพิธภัณฑ์ วัด ศาสนสถาน เป็นต้น

4) แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (Natural Attraction) หมายถึง สถานที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน มีความแปลกตาของสภาพธรรมชาติ และมีภูมิศาสตร์อันเป็นเอกลักษณ์ หรือเป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น ๆ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่มีลักษณะพิเศษ (Special Environmental Features) หรือสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าทางวิชาการก็ได้

⁶⁹ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ประเภทการท่องเที่ยว. [ออนไลน์]. : 12 ย่อหน้า, แหล่งที่มา :<https://sites.google.com/site/tourism>. [15 มกราคม 2564].

5) แหล่งท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการ (Recreational Attraction) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อทำการพักผ่อนและเสริมสร้างสุขภาพ ให้ความสนุกสนาน บันเทิง และการศึกษาหาความรู้ แม้ไม่มีความสำคัญในแง่ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนา ศิลปะวัฒนธรรม แต่มีลักษณะเป็นแหล่งท่องเที่ยวร่วมสมัย เช่น สถานบันเทิง สวนสัตว์ สวนสนุก สนามกีฬาและสวนสาธารณะ ที่มีลักษณะพิเศษของแต่ละที่

6) แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Attraction) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสมไว้ และถ่ายทอดเป็นมรดกสืบทอดกันมา ประกอบด้วยงานประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน การแสดงศิลปะ วัฒนธรรมสินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษาชนเผ่า เป็นต้น เช่น งานแสดงของช่างจังหวัดสุรินทร์ งานร่มบ่อ-สร้างจังหวัดเชียงใหม่ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ หรือ การแสดงรำโนราห์ของภาคใต้ เป็นต้น

7) แหล่งท่องเที่ยวน้ำพุร้อนธรรมชาติ จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติอย่างหนึ่ง ที่ต้องมีการกำหนดใช้มาตรการความปลอดภัยที่ชัดเจน เพื่อควบคุมกิจกรรมการท่องเที่ยวใด ๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำพุร้อนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเป็นการเพิ่มมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติของประเทศไทย ให้เป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น

8) แหล่งท่องเที่ยวประเภทชายหาด (Beach Attraction) หมายถึง สถานที่ที่มีชายหาดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน ในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปอีกด้วย ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นบริเวณชายหาด ได้แก่ การเล่นน้ำ การอาบแดด เล่นกีฬาทางน้ำ กีฬาชายหาด การนั่งพักผ่อน รวมถึงการรับประทานอาหารริมชายหาด เป็นต้น

9) แหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำตก สถานที่ที่มีน้ำตกเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่จะดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย ได้แก่ การว่ายน้ำ การพักผ่อน การเดินสำรวจน้ำตก การล่องแก่ง การดูนก เป็นต้น

10) แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทถ้ำ หมายถึง สถานที่ที่มีถ้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน เพื่อความเพลิดเพลิน และนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติมากที่สุด และอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย เช่น การเข้าชมบรรยากาศหินงอกหินย้อยภายในถ้ำ การศึกษาด้านโบราณคดีของมนุษย์ยุคต่าง ๆ ภายในถ้ำ ที่เคยอยู่อาศัยในถ้ำ การนมัสการพระพุทธรูป การให้อาหารสัตว์ การปิกนิก เป็นต้น

11) แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทเกาะ เกาะจะเป็นสถานที่ที่มีลักษณะพิเศษและมีธรรมชาติงดงามอันเป็นเอกลักษณ์ที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน การทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเล่นกีฬาทางน้ำ การดำน้ำ การชมถ้ำใต้น้ำ และอื่น ๆ ต้องมีการดูแลควบคุมจากผู้เกี่ยวข้อง และเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างเข้มงวด เพราะมีความเสี่ยงต่อการถูกทำลายเป็นมากที่สุด

12) แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทแก่ง หมายถึง สถานที่ที่มีแก่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน เพื่อความเพลิดเพลิน และันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นหลัก เช่น การล่องแก่ง การพายเรือ การพักผ่อน และการเดินป่า อาจมีเสริมกิจกรรมการศึกษาธรรมชาติเข้าไปด้วย ได้แก่ การดูนก การสำรวจธรรมชาติ การศึกษาพันธุ์พืชต่าง ๆ เป็นต้น

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย⁷⁰ จำแนกประเภทของแหล่งท่องเที่ยว โดยให้ความสำคัญกับสถานที่ 7 ประเภท ดังนี้

- 1) ประเภทโบราณสถาน เช่น พระราชวัง สิ่งก่อสร้าง อาคารที่มีความสำคัญ ในทางประวัติศาสตร์ ปราสาท นอกจากนี้ยังหมายความรวมถึงอนุสาวรีย์ต่าง ๆ อีกด้วย
- 2) ประเภทศาสนสถาน เช่น วัด โบสถ์ เจดีย์ ศูนย์กิจกรรมทางศาสนา
- 3) ประเภทธรรมชาติ เช่น ทะเล ชายหาด ป่าไม้ แม่น้ำ ลำคลอง ภูเขา ถ้ำ น้ำพุ น้ำพุร้อน น้ำตก ทะเลสาบ หนองบึง เป็นต้น
- 4) ประเภทสถานเริงรมย์ เช่น โรงละคร การแสดง ร้านอาหารที่มีชื่อเสียง และร้านขายของในศูนย์การค้าต่าง ๆ เป็นต้น
- 5) ประเภทอุตสาหกรรมและหัตถกรรม อาจเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็ก เช่น ทำเครื่องเงิน จักสาน ทอผ้า ทำร่ม บันท่อม บันโอง เป็นต้น
- 6) ประเภทศิลปะวัฒนธรรมและการศึกษา เช่น พิพิธภัณฑ์ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม ศูนย์วิจัยหรือย่านที่มีการผลิตสินค้าประจำวัน ประเพณีประจำท้องถิ่น เป็นต้น
- 7) ประเภทอื่น ๆ เช่น สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สนามกีฬา สวนสนุก เป็นต้น

ราณี อลิชัยกุล (2557)⁷¹ ได้ขยายมุมมองของการท่องเที่ยวไปตามความสนใจของนักท่องเที่ยว โดยแบ่งออกเป็น 3 ระดับ

1) การท่องเที่ยวตามความสนใจทั่วไป (General Interest Tourism : GIT) คล้ายกับการท่องเที่ยวมวลชนหรือการท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก ซึ่งเป็นการตอบคำถามของ

⁷⁰ ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, **คู่มือพัฒนาภูมิทัศน์เมืองเพื่อการท่องเที่ยว**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, 2550), หน้า 12-13.

⁷¹ ราณี อลิชัยกุล, **การจัดการการท่องเที่ยวเฉพาะทาง**, ฝ่ายตำรา สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2557), หน้า 15-16.

นักท่องเที่ยวว่า จะไปเที่ยวที่ไหนดีในวันหยุด นักท่องเที่ยวจะประกอบกิจกรรมเที่ยวชมเพื่อถ่ายภาพเป็นหลัก เน้นท่องเที่ยวหลายๆแห่ง ซึ่งแต่ละแห่งจะใช้เวลานานาชมเพียงสั้น ๆ

2) การท่องเที่ยวตามความสนใจแบบผสม (Mixed Interest Tourism : MIT) เป็นการตอบคำถามของการท่องเที่ยวว่า จะไปท่องเที่ยวที่ไหนดีในวันหยุด ไปอย่างไร ไปกับใคร และไปทำกิจกรรมอะไร

3) การท่องเที่ยวตามความสนใจพิเศษ (Special Interest Tourism : SIT) เป็นการตอบคำถามของการท่องเที่ยวว่า จะไปท่องเที่ยวที่ไหนดีในวันหยุด และมีความสนใจจะทำกิจกรรมท่องเที่ยวใด เช่น การท่องเที่ยวเชิงกีฬา เชิงวัฒนธรรม เชิงผจญภัย เชิงสุขภาพ เชิงอาหาร เป็นต้น

สรุปได้ว่า ประเภทของการท่องเที่ยวโดยทั่วไปนั้น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย แบ่งตามความสำคัญของสภาพแวดล้อมว่ามี 12 ประเภทด้วยกัน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดประเภทของการท่องเที่ยวโดยให้ความสำคัญกับสถานที่ว่ามี 7 ประเภท ในขณะที่นักวิชาการด้านการท่องเที่ยวจัดประเภทไปตามความสนใจของนักท่องเที่ยวว่ามี 3 แบบคือ ความสนใจทั่วไป ความสนใจแบบผสม และความสนใจพิเศษ ซึ่งในแต่ละประเภทยังมีแบ่งแยกย่อยครอบคลุมการท่องเที่ยวไว้อย่างหลากหลาย ต่าง ๆ กันไป

2.2.4 รูปแบบของการท่องเที่ยวทั่วไป

องค์การการท่องเที่ยวโลก (2551)⁷² ได้มีการกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวไว้ 3 รูปแบบ ได้แก่

1) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (natural based tourism) ประกอบไปด้วย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (eco-tourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล (marine ecotourism) การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา (geo-tourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (agro tourism) การท่องเที่ยวเชิงดาราศาสตร์ (astrological tourism)

2) รูปแบบการท่องเที่ยวแหล่งวัฒนธรรม (cultural based tourism) ประกอบด้วย การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (historical tourism) การท่องเที่ยวงานประเพณีและวัฒนธรรม (traditional and cultural tourism)

3) รูปแบบการท่องเที่ยวความสนใจพิเศษ (special interest tourism) ประกอบด้วย การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (health tourism) การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา (edu meditation tourism) การท่องเที่ยวเพื่อศึกษากลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมชนกลุ่มน้อย (ethnic tourism) การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (sports tourism) การท่องเที่ยวแบบผจญภัย (adventure

⁷² องค์การการท่องเที่ยวโลก, อังใน เถลิงศักดิ์ ชัยชาญ, “การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, รายงานการวิจัย, 2551, หน้า 15-18.

travel) การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์ (home stay and farm stay) การท่องเที่ยวพำนักระยะยาว (long stay) การท่องเที่ยวแบบให้รางวัล (incentive travel) การท่องเที่ยวเพื่อการประชุม (MICE : M=meeting, I=incentive, C=conference, E=exhibition)

ฉัตรเฉลิม องอาจธานาศาล (2551)⁷³กล่าวไว้ในจุลสารวิชาการฯ ว่า รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงแนวคิด (Thematic Tourism) เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่น่าจับตามองเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวอีกด้วย และมีสิ่งที่จะได้รับเพิ่มขึ้นคือการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพขึ้น ช่วยลดการทำลายแหล่งท่องเที่ยวและวิถีชุมชนที่มีเหลืออยู่น้อยในปัจจุบัน ให้สามารถดำรงอยู่ได้ต่อไปจนตกทอดไปถึงชนรุ่นหลังได้ ตัวอย่างเช่น

1) การท่องเที่ยวเชิงโบราณคดี (Archaeological Tourism) เป็นกลุ่มย่อยของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวที่เจาะลึกลงไปในเรื่องหา ช่วยเพิ่มคุณค่าแก่การท่องเที่ยวในเชิงโบราณคดี

2) การท่องเที่ยวชุมชน (Community Tourism) แตกแขนงออกมาจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มุ่งศึกษาชีวิตของผู้คน ศึกษาวัฒนธรรมความเชื่อ ประเพณี และมีกิจกรรมร่วมกับคนในชุมชน

3) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) เน้นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความสมบูรณ์ทั้งกายและใจ ครอบคลุมเรื่องการรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย เพื่อล้างสารพิษ การฝึกโยคะ การนั่งวิปัสสนา

4) การท่องเที่ยวเขตชนบท/เมือง (Rural/Urban Tourism) เป็นการลงไปสัมผัสกับวิถีชีวิต การประกอบอาชีพของคนในชุมชนชนบทและมักจะเสนอคู่กับการท่องเที่ยวในเขตเมือง ที่มีการแบ่งประเภทของเมืองตามลักษณะเด่นเช่น เมืองประวัติศาสตร์ เมืองผ่าน เมืองหลักของการท่องเที่ยว เมืองชายทะเล เป็นต้น

สุวัฒน์ จูธารและคณะ (2550)⁷⁴ ได้เขียนไว้ในเอกสารการสอนว่า การท่องเที่ยวมีอยู่หลายรูปแบบด้วยกัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยและวัตถุประสงค์ของการจัดแบ่ง ในที่นี้รวบรวมรูปแบบของการท่องเที่ยวออกเป็น 3 รูปแบบใหญ่ ๆ ได้แก่

⁷³ ฉัตรเฉลิม องอาจธานาศาล, “การท่องเที่ยวเชิงแนวคิด : ผลิตภัณฑ์หรือนวัตกรรมใหม่”. [ออนไลน์]. จุลสารวิชาการอิเล็กทรอนิกส์, ฉบับที่ 4, 2551, น. 8-13. แหล่งที่มา : e-TAT Tourism Journal – การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. [15 มกราคม 2564].

⁷⁴ สุวัฒน์ จูธาร และคณะ, แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว, เอกสารประกอบการสอน วิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว, (หน่วยที่ 2), พิมพ์ครั้งที่ 7, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2550), หน้า 8-11.

1) รูปแบบของการท่องเที่ยวตามสภาพภูมิศาสตร์ และถิ่นพำนักของนักท่องเที่ยวการจัดแบ่งในลักษณะนี้เป็นการจัดแบ่งเพื่อเก็บข้อมูลของการท่องเที่ยวเป็นที่สำคัญ ตลอดจนการนำมาใช้ในการวางแผน และเพื่อศึกษาผลได้จากทางเศรษฐกิจที่เกิดจากนักท่องเที่ยว ที่มีถิ่นพำนักต่างกัน สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. การท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (International Tourism) คือ การเดินทางไปท่องเที่ยวยังต่างประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหารายได้ในประเทศนั้น ๆ ทั้งนี้จะต้องผ่านพิธีการตรวจคนเข้าเมือง พิธีการศุลกากร มี 2 รูปแบบ ได้แก่ การท่องเที่ยวขาออก (Outbound Tourism) คือ การเดินทางออกจากประเทศที่เราพำนักอยู่ถาวรออกไปยังประเทศอื่น และ การท่องเที่ยวขาเข้า (Inbound Tourism) คือ การเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวของบุคคลที่มีถิ่นพำนักอาศัยถาวรอยู่ในประเทศนั้น ๆ

2. การท่องเที่ยวภายในประเทศ (Internal Tourism) คือ การท่องเที่ยวที่มีภูมิศาสตร์เฉพาะภายในอาณาเขตของแต่ละประเทศนั้น ๆ การท่องเที่ยวในลักษณะนี้เกิดขึ้นจากการเดินทางของบุคคล 2 กลุ่ม ได้แก่ นักท่องเที่ยวภายในประเทศ (Domestic Tourist) คือ บุคคลที่เดินทางอยู่ภายในประเทศที่เป็นถิ่นพำนักถาวรของตน เช่น คนไทยที่มีถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยและเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศไทย และ นักท่องเที่ยวขาเข้า (Inbound Tourist) คือ บุคคลที่เดินทางจากถิ่นพำนักถาวรของตนไปยังอีกประเทศหนึ่ง เราจะเรียกว่า นักท่องเที่ยวชาวต่างชาตินักท่องเที่ยวพันททะเล และนักท่องเที่ยวที่มีที่พักชั่วคราวในต่างประเทศ

2) รูปแบบของการท่องเที่ยวตามวัตถุประสงค์ของคนเดินทาง สามารถจัดแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ

1. การท่องเที่ยวเพื่อความเพลิดเพลินและการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องการหลีกเลี่ยงความจำเจของการใช้ชีวิตประจำวัน เดินทางไปยังสภาพแวดล้อมใหม่ ๆ หรือเพื่อต้องการหลีกเลี่ยงสภาพอากาศภายในประเทศของตน การท่องเที่ยวรูปแบบนี้เป็นวัตถุประสงค์ขั้นพื้นฐานของนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ (Mass Tourism)

2. การท่องเที่ยวเพื่อวัตถุประสงค์ทางธุรกิจ คือ การเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ มีวัตถุประสงค์หลักคือ การทำงาน และวัตถุประสงค์รองคือ การได้ท่องเที่ยวในสถานที่ที่ไปทำงานด้วยลักษณะแบบนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ เพื่อธุรกิจโดยทั่วไป (Regular Business Travel) หมายถึง การเดินทางไปติดต่อประสานงาน การเซ็นสัญญา โดยอาจมีระยะเวลาพักผ่อน 2-3 วัน เช่น นักธุรกิจเดินทางมาเซ็นสัญญาเป็นหุ้นส่วนในธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ หรือตัวแทนขายประกัน เดินทางไปเยี่ยมลูกค้า เป็นต้น และเพื่อการประชุมนานาชาติ (Meeting Incentive Convention and Exhibition : MICE) การท่องเที่ยวเพื่อเป็นรางวัล และการท่องเที่ยวเพื่อการจัดนิทรรศการ คือ การท่องเที่ยวที่กล่าวมานี้จะมีความสัมพันธ์กัน เช่น การเดินทางไปประชุมสัมมนา ก็อาจจะมีการจัด

นิทรรศการร่วมด้วย และ ผู้เดินทางแบบการท่องเที่ยวเพื่อเป็นรางวัล ก็อาจจะเข้าร่วมประชุมด้วยก็ได้ ในปัจจุบันได้มีการสนับสนุนการท่องเที่ยวรูปแบบดังกล่าวอย่างกว้างขวางทั้งภาครัฐและเอกชน เนื่องจากได้เล็งเห็นความสำคัญถึงรายได้ และภาพลักษณ์ด้านการท่องเที่ยวทั้งในระยะสั้นและในระยะยาว เนื่องจากกลุ่มผู้เดินทางเหล่านี้จะมีการศึกษาสูง ถ้าเดินทางไปติดต่อธุรกิจหรือประชุมสัมมนาที่ประเทศใดแล้วเกิดความประทับใจ ก็อาจกลับมาท่องเที่ยวส่วนตัวได้อีก

3. การท่องเที่ยวเพื่อความสนใจพิเศษ (Special Interest Tourism) เกิดขึ้นจากการที่นักท่องเที่ยวบางกลุ่มคิดว่า การเดินทางท่องเที่ยว เพื่อชมบรรยากาศบ้านเมือง หรือ ชมธรรมชาติไม่สามารถตอบสนองความต้องการที่เพิ่มขึ้นของนักท่องเที่ยวได้ ดังนั้นจึงมีการคิดรูปแบบการท่องเที่ยวขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวหลายรูปแบบ เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-Tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น การเดินป่าชมธรรมชาติ การศึกษาพันธุ์พืชในอุทยานแห่งชาติ เป็นต้น การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agro Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวที่มุ่งความสนใจกิจกรรมการเกษตร หรือสภาพแวดล้อมทางการเกษตรเป็นหลัก เช่น การเที่ยวชมสวนผลไม้ตามฤดูกาล การเที่ยวไร่ชา เป็นต้น การท่องเที่ยวชุมชน (Community Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อไปสัมผัสวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อศึกษาถึงการดำรงชีวิต ความเชื่อ หรือความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนนั้น ๆ การท่องเที่ยวแบบผจญภัย (Adventure Tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวรูปแบบพิเศษ ที่มีกิจกรรมที่ท้าทายความสามารถของนักท่องเที่ยว เช่น การไต่หน้าผา ล่องไพร ล่องแก่งตามแม่น้ำที่มีความลึกและไหลเชี่ยว เป็นต้น การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อไปรักษาอาการเจ็บป่วย หรือฟื้นฟูสุขภาพ เช่น สถานที่อาบน้ำแร่ สถานที่ออกกำลังกาย การนวดแผนโบราณ การทำสปา เป็นต้น การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และศิลปะวัฒนธรรม (Cultural and Historical Tourism) หมายถึง การเดินทางเพื่อไปศึกษาหาความรู้ และชมความงดงามของโบราณสถานและโบราณวัตถุ แหล่งโบราณคดี หรือสถานที่สำคัญของทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมที่สามารถสะท้อนถึงวิถีชีวิตคนในท้องถิ่นแหล่งท่องเที่ยววนั้น ๆ การท่องเที่ยวชมงานประเพณี (Traditional Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อร่วมงานประเพณีในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งมีชาวบ้านที่อยู่ในท้องถิ่นเป็นผู้จัดขึ้น เช่น ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นต้น

3) รูปแบบการท่องเที่ยวตามลักษณะการจัดการเดินทาง การท่องเที่ยวลักษณะนี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

1. การท่องเที่ยวแบบเป็นหมู่คณะ จะเป็นการท่องเที่ยวแบบซื้อรายการนำเที่ยวสำเร็จรูป หรือที่เรียกว่า Package Tour จากบริษัทนำเที่ยว และจะต้องมีจำนวนนักท่องเที่ยว 11 คนขึ้นไปที่จะมีการรวมราคาค่าใช้จ่ายทั้งหมดของการเดินทางไว้แล้ว การเดินทางรูปแบบนี้จะทำให้ประหยัด

ค่าใช้จ่ายได้มาก ทั้งยังมีเพื่อนร่วมทาง มีการวางแผนในการเดินทางอย่างสะดวกและรวดเร็ว มีความสะดวกในการติดต่อสื่อสาร เนื่องจากมีมีคฤหบดีคอยดูแลในหมู่คณะ หรืออาจจะได้รับสิทธิพิเศษต่างๆ ในสถานที่ที่จะเปิดให้เข้าชมเป็นหมู่คณะเท่านั้น โดยเราจะได้รับการอำนวยความสะดวกจากบริษัทนาเที่ยวทั้งหมดด้วย

2. การท่องเที่ยวแบบอิสระ (Foreign Individual Tourism : FIT) จะเป็นการเดินทางท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวจะต้องวางแผนจัดการการเดินทางด้วยตนเองทุกอย่าง การท่องเที่ยวแบบนี้จะมีความเป็นส่วนตัวสูง และสามารถเข้าไปศึกษาแหล่งท่องเที่ยวได้ละเอียดลึกซึ้งมากกว่าการที่เป็นหมู่คณะเพราะสามารถเดินทางท่องเที่ยวแบบอิสระได้

สรุป การท่องเที่ยวมีรูปแบบที่หลากหลาย จัดแบ่งกันตามวัตถุประสงค์บ้าง ตามปัจจัยของสถานที่บ้าง ตามสภาพภูมิศาสตร์บ้าง ตามลักษณะของการจัดการเดินทางบ้าง เช่น เดินทางกันเป็นหมู่คณะ เดินทางแบบอิสระ เป็นต้น นักวิชาการหลายคนเสนอรูปแบบใหม่ของการท่องเที่ยวเชิงแนวคิดที่เพิ่มคุณค่าให้กับการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยว คือ ส่งเสริมการจัดการการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และลดการทำลายแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืนทางการท่องเที่ยว

2.3 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา

จากการศึกษาที่ผ่านมาข้างต้นพบว่า การท่องเที่ยวทั่วไปส่วนใหญ่มีการเรียกประเภท และรูปแบบไปตามลักษณะสำคัญของสถานที่อันเป็นปลายทางว่า เป็นการท่องเที่ยวเชิงนั้นเชิงนี้ ซึ่งมีอยู่หลากหลายแบบ และในส่วนของกรท่องเที่ยวที่หลากหลายนั้น มีการท่องเที่ยวอีกอย่างหนึ่งที่อาศัยความศรัทธาในศาสนา และความสวยงามที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น เป็นแรงผลักดันสำคัญสำหรับการเดินทาง เป็นเหตุให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงศาสนาหรือการท่องเที่ยวในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่ง และเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีความพิเศษของการท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรม แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงศาสนานี้ Novelli (2005)⁷⁵ ระบุว่า เป็นการท่องเที่ยวในความสนใจที่พิเศษ คล้ายกับแนวทางที่องค์กรการท่องเที่ยวโลกได้ให้ไว้ และเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเฉพาะทาง (Niche Tourism) ที่เน้นความสนใจในการท่องเที่ยว

⁷⁵ Novelli, Marina. Niche Tourism : Contemporary Issues, Trends and Cases. Oxford;Elsevier, 2005, p. 5. อ้างใน ราณี อธิชัยกุล, Niche Tourism ยืมมาจากคำว่า niche marketing มาประยุกต์ใช้เกิดเป็นแนวคิดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเฉพาะทาง (Niche Tourism Product) และตลาดการท่องเที่ยวเฉพาะทาง (Niche Tourism Market) ที่มีความสัมพันธ์กัน, หน้า 16.

การท่องเที่ยวเชิงศาสนา (2552)⁷⁶ มีความสัมพันธ์กับมิติการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างแยกออกจากกันแทบไม่ได้ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นได้กลายมาเป็นมนุษย์สร้างวัฒนธรรม โดยพื้นฐานแล้วมนุษย์ในโลกมีภัยทางกาย 4 อย่างคือ ความหิวโหย ความร้อน-หนาว ความหวาดกลัว และความป่วยไข้ มนุษย์นั้นจึงสร้างสรรค์ปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เมื่อร่างกายอยู่รอดและเจริญเติบโต มนุษย์ก็ต้องการพักผ่อนและความเพลิดเพลิน ดังนั้นการท่องเที่ยวจึงเป็นโอกาสหนึ่งที่จะช่วยเพิ่มสีสันและประสบการณ์ใหม่ ๆ ให้กับชีวิต การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ประกอบด้วยความเชื่อและแบบแผนพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ การท่องเที่ยวเชิงศาสนาในส่วนอื่น ๆ ของโลก ก็มักจะจัดขึ้นตามวัฒนธรรมในเทศกาลงานประจำปี และจัดขึ้นในโอกาสพิเศษต่างๆ (event tourism and invented tourism) เช่นกัน สำหรับวัฒนธรรมของไทยที่มีพัฒนาการมายาวนาน จากการผสมผสานพื้นฐานของท้องถิ่นกับอิทธิพลของอารยธรรมอินเดียและขอม รวมทั้งวัฒนธรรมจีนและวัฒนธรรมตะวันตกในยุคหลัง ทำให้เกิดศาสนสถานที่มีเอกลักษณ์ทางศิลปะ มีประวัติความเป็นมาที่เก่าแก่และยาวนาน เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยดึงดูดให้มีผู้มาเยือน และเมื่อการท่องเที่ยวตามสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา⁷⁷ เราจึงเรียกว่า เป็นการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา

การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในสังคมไทยนั้น สำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทยจะต้องนึกถึงวัดและทุก ๆ ส่วนที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นวัด เช่น การได้มีสถานที่ทำบุญ ได้บริจาคทาน ได้ไหว้พระ ได้สนทนารธรรมกับพระ และได้มีสถานที่ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ส่วนนักท่องเที่ยวต่างชาติต่างศาสนา จะมองไปที่ความงดงามของงานก่อสร้างที่แปลกตา ความงดงามของพระพุทธรูป และผลงานเกี่ยวกับพุทธศิลป์ต่าง ๆ และขณะนี้ปัจจุบันนี้มีนักท่องเที่ยวต่างชาติ ได้สนใจศึกษาพระพุทธศาสนากันมากขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ในบรรดานักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทย ยังมีนักท่องเที่ยวกลุ่มหนึ่งให้ความสนใจศึกษา และถึงขั้นเข้ามาปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ซึ่งจัดเป็นการเดินทางที่ก่อประโยชน์และความสงบสุขต่อผู้เดินทาง และการปฏิบัติการณ์ในแนวทางที่ถูกต้องแก่เพื่อนมนุษย์⁷⁸ สอดคล้องรับกับนโยบายของหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชนหลายแห่งที่ให้การสนับสนุนและร่วมรับผิดชอบ เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาให้เจริญก้าวหน้าขึ้น ดังนี้

⁷⁶ ชนัญ วงษ์วิภาค, การท่องเที่ยวทางเลือก : ศาสนาวัฒนธรรม, ปรับบางส่วนจาก ตราสารการท่องเที่ยววัฒนธรรม, เอกสารการเรียนการสอน การจัดการท่องเที่ยววัฒนธรรม, (คณะวิทยาการจัดการ และคณะโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), บทนำ.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

⁷⁸ พระมหาสุทิตย์ อาภากร และคณะ, “การพัฒนา รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในประเทศไทย”, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, 2555, หน้า 23.

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม (2557)⁷⁹ มีแนวคิดจัดทำโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา ปี 2557 ภายใต้โครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน เพื่อให้เป็นเส้นทางท่องเที่ยวแสวงบุญที่เป็นต้นแบบเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวไปทุกภูมิภาคส่วนทั่วประเทศ ซึ่งเป็นโครงการที่เป็นนโยบายของกรมการศาสนาที่จะส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนของสังคมทั้งภาครัฐและเอกชน เห็นความสำคัญและเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการจัดโครงการนี้ให้มากขึ้น เพื่อกระตุ้นให้เกิดความรักและความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ให้รู้จักใช้หลักธรรมมาเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตให้ได้รับความสุขจากการแบ่งปันความรัก และความเอื้ออาทรต่อกัน โดยมุ่งหวังให้เกิดการพัฒนาและจัดระบบการท่องเที่ยวภายในวัด ศาสนสถาน ให้เหมาะสมและมีการบริการที่มีประสิทธิภาพ สามารถสร้างความเลื่อมใสศรัทธาให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ในฐานะที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของประเทศและของอาเซียน กับทั้งเพื่อรองรับความต้องการของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่ได้มาตรฐาน เป็นที่ประทับใจของนักท่องเที่ยวทั้งในระดับประเทศและระดับโลก โดยอยู่บนพื้นฐานของความรับผิดชอบ และมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม และคุณค่าของสภาพแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมต่อการบริหารจัดการเส้นทางท่องเที่ยวแสวงบุญ

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (2558)⁸⁰ ได้วางยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2558-2560 เพื่อเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนนโยบายด้านการท่องเที่ยวของรัฐบาล เป็นการวางรากฐานการพัฒนาในระยะ 3 ปี ซึ่งจะเป็นช่วงรอยต่อเพื่อปูพื้นฐานไปสู่การจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2560-2564 ได้มีการสรุปกระแสการเปลี่ยนแปลงในอนาคตโดยจัดให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนา อยู่ในกลุ่มของการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ (Special Interest Tourism) เพราะนักท่องเที่ยวจะมีแนวโน้มสนใจการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษมากขึ้นการท่องเที่ยวในกลุ่มนี้ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย การท่องเที่ยวเพื่อการประชุมและนิทรรศการ (MICE) และการท่องเที่ยวเชิงกีฬา (Sports Tourism)

⁷⁹ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา ปี 2557, สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, 2557), หน้า 7.

⁸⁰ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2558-2560, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2558), หน้า 15.

พระมหาสุริยา อภิวัตตโน (2558)⁸¹ มีแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาว่า สังคมไทยนั้นมีความศรัทธา และความเชื่อในพระพุทธศาสนามานาน แยกกันไม่ออก บ้านอาศัยวัด วัดอาศัยบ้านวัดนั้นมีส่วนที่สำคัญต่อสังคมไทยเราเป็นอย่างมาก เป็นที่พึ่งทางกาย เป็นที่พึ่งทางใจ เป็นสถานที่ขัดเกลากิเลสพัฒนาจิตใจ เป็นสถานที่ที่ศึกษาหาความรู้ เป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นที่พักอาศัย และเป็นสถานที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ วัดแบ่งเขตความสำคัญดังต่อไปนี้

1) เขตพุทธาวาส ได้แก่ พระอุโบสถ พระปราสาท พระเจดีย์ พระเจดีย์บรรจุพระบรมอัฐิ พระมหากษัตริย์ เป็นต้น โดยเฉพาะพระอุโบสถนั้น เป็นสถานที่ทำสังฆกรรมของพระสงฆ์

2) พระอารามหลวง เป็นวัดที่พระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ทรงสร้าง หรือทรงบูรณปฏิสังขรณ์และทรงให้การอุปถัมภ์ เป็นวัดที่สร้างขึ้นอย่างมีแบบแผน ฤกษ์ลักษณะของการสร้างวัดตามรูปแบบประเพณี

3) วัดเป็นศูนย์รวมของการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น วันสำคัญทางศาสนามีการสวดมนต์ เวียนเทียน ฟังเทศน์ฟังธรรม ประกวดตบปัญหาธรรมะสำหรับเยาวชน มอบทุนการศึกษา เป็นต้น วันหยุดพิเศษต่าง ๆ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา มีการจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรม รัชกาล 8 และวัดที่จัดกิจกรรมวันเทศกาลต่าง ๆ เช่น ปีใหม่มีการสวดมนต์ข้ามปี ก่อเจดีย์ทราย เจดีย์ข้าวสารในวันสงกรานต์ ขอขมาต่อแม่น้ำในวันลอยกระทง เป็นต้น

สรุป การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา จึงมีความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยววัฒนธรรมอย่างแยกกันไม่ได้ เพราะบางสิ่งที่คนสร้างขึ้นในที่สุดก็กลายเป็นคนสร้างวัฒนธรรม สำหรับคนไทยซึ่งมีความเชื่อ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา จะถือว่าวัดเป็นที่พึ่งทางกาย เป็นที่ช่วยพัฒนาจิตใจและเป็นแหล่งท่องเที่ยวด้วย ส่วนคนต่างชาติที่ถือลัทธิความเชื่อต่างไปจากคนไทย เดินทางมาท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ส่วนมากเพื่อชมความงดงามของงานสถาปัตยกรรมและงานพุทธศิลป์ที่ตื่นตา จะมีเพียงบางส่วนที่สนใจใฝ่ศึกษาพระธรรมในระดับของการพัฒนาปัญญาที่ลึกซึ้งขึ้นไป

2.3.1 ความหมายการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา

จากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่า มีผู้ให้ความหมายคำว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาไว้ด้วยกันหลายท่าน ดังนี้

⁸¹ พระมหาสุริยา อภิวัตตโน (มะสันเพ็ยะ), “กลยุทธ์การเพิ่มคุณค่าการตลาดสำหรับการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของพระอารามหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์”, การบริหารธุรกิจดุสิตบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสยาม, 2558), หน้า 19.

ศุภลักษณ์ อัครางกูร (2551)⁸² ได้กล่าวถึงความหมายของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนา เป็นการเดินทางโดยมีเหตุผลทางศาสนาเป็นหลัก ถือเป็นปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่ยุคแรก ๆ ซึ่งเหตุผลในการเดินทางที่แท้จริงแล้วอาจไม่มีการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในปัจจุบันการเดินทางลักษณะนี้มักจะรวมกิจกรรมอื่นนอกเหนือจากกิจกรรมทางพุทธศาสนาเข้าอยู่ด้วย ซึ่งอาจรวมถึงการเดินทางไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือประกอบพิธีกรรม สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนามีได้มีเพียงผู้ที่นับถือศาสนานั้นเท่านั้นที่เข้าเยี่ยมชม หากแต่นักท่องเที่ยวอื่น ๆ ยังให้ความสนใจเข้าชมความงามของอาคาร วัตถุต่าง ๆ หรือเข้าไปพักผ่อนสงบจิตสงบใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพสังคมที่วุ่นวายในปัจจุบันนี้ ผู้คนโดยทั่วไปต่างให้ความนิยมสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาเป็นที่พึงพิงทางจิตใจกันมากขึ้น

ภัทรสุภา ลีลานภาพรรณ (2551)⁸³ ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงพุทธไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง การเดินทางไปยังพุทธศาสนสถานใด ๆ โดยมีจุดมุ่งหมาย 3 ประการ ดังนี้

1) เป็นการเดินทางไปเพื่อการบำเพ็ญบุญกุศล 10 อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ทานมัย คือ ทำบุญด้วยการให้ ศีลมัย คือ ทำบุญด้วยการรักษาศีลประพฤติดี ภาวนามัย คือ ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา อปจายนมัย คือ ทำบุญด้วยการประพฤติอ่อนน้อม เวชยาวิัจจมัย คือ ทำบุญด้วยการช่วยขวนขวายรับใช้ ปัตติทานมัย คือ ทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนความดีให้ผู้อื่น ปัตตานุโมทนามัย คือ ทำบุญด้วยความยินดีของผู้อื่น ธรรมสสวนมัย คือ ทำบุญด้วยการฟังธรรม ธรรมเทศนามัย คือ ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรม ภูมิสุขุมมัย คือ ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรงกัน

2) เป็นการเดินทางไปเพื่อสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และปฏิบัติธรรม ณ พุทธศาสนสถานแห่งใดแห่งหนึ่ง

3) เป็นการเดินทางไปเพื่อเข้าร่วมศาสนพิธี งานเทศกาลประเพณีต่าง ๆ เช่น การไปทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ทำบุญตักบาตรดอกไม้ ประเพณีแห่เทียนพรรษา เป็นต้น

ศูนย์บริการวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย⁸⁴ ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ไว้ว่าหมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน(Religious Place) เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถาน และกราบไหว้พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ

⁸² ศุภลักษณ์ อัครางกูร, **พฤติกรรมนักท่องเที่ยว**, (ขอนแก่น: คลังนาวิทยา, 2551), หน้า 99.

⁸³ ภัทรสุภา ลีลานภาพรรณ, “การท่องเที่ยวเชิงพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีแหล่งวัฒนธรรมในกรุงเทพมหานคร”, **ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 25.

⁸⁴ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, อ่างใน พระมหาอัคร สิริมงคล, “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดหนองแวง (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), หน้า 24.

ครอบคลุมถึงสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องเนื่องกับศาสนาอันได้แก่ สถานที่ตั้งของอาคารที่ประดิษฐานรูปเคารพ สถานที่สำหรับบรรดาศาสนิกชนมาประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนาตลอดจนที่พำนักของนักบวชตามศาสนานั้น ๆ โดยมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วน ๆ ตามกิจกรรมการใช้งานแตกต่างกัน นอกจากนี้ การท่องเที่ยวเชิงศาสนายังรวมหมายถึง การเดินทางเพื่อการบำบัดจิตใจตามหลักพุทธศาสนา หรือ การบำบัดจิตใจ โดยมีการฝึกปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การนั่งสมาธิ และการทำ วิปัสสนากรรมฐาน เพื่อการผ่อนคลาย และลดความตึงเครียดในการใช้ชีวิตประจำวัน ซึ่งการฝึกตนนี้ จะต้องเข้าไปฝึกปฏิบัติตนภายในพุทธสถานโดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับโลกภายนอกในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

สรุป การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา เป็นการเดินทางไปยังสถานที่ที่ท่องเที่ยวเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา เช่น ไปเยี่ยมชมโบราณสถาน ไปดูวัดวาอาราม จะไปด้วยวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ตามที่เป็นไปในการพัฒนาชีวิตจิตใจ เช่น ไปบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเชื่อถือ ไปไหว้พระ ไปร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา และไปเพื่อการประพฤติปฏิบัติธรรม เป็นต้น ถือว่าเป็นการเดินทางท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ด้วยกันทั้งสิ้น

2.3.2 องค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา

การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา มีหลายองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการ ซึ่งนอกจากจะมีเรื่องของวัด พระสงฆ์ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่วัดจัดขึ้นแล้ว ยังมีเรื่องของการบริหาร การจัดการ และอื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น

กรมการศาสนา (2557)⁸⁵ จัดให้การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ต้องมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องหลายภาคส่วนด้วยกัน ได้แก่

1) ในส่วนของวัดที่ส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยว : วัดต้องจัดการด้านสถานที่ ด้านบุคลากรของวัด การจัดกิจกรรมภายในวัด จัดทำโปรแกรมท่องเที่ยวในวัด จัดการเรื่องของการโฆษณาประชาสัมพันธ์ จัดให้มีเจ้าหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานพัฒนาอื่น ๆ และจัดให้มีการประเมินผลต่าง ๆ

2) ในส่วนของวัฒนธรรมจังหวัด ต้องทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางอำนวยความสะดวกการบริหารจัดการ และส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาภายในจังหวัดได้

3) ในส่วนของหน่วยงานองค์กรทุกภาคส่วนชุมชน เช่น หน่วยงานรัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษา ต้องให้การสนับสนุนปัจจัยและกำลังคนมีส่วนร่วม

⁸⁵ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา ปี 2557, สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2557), หน้า 33-43.

4) ในส่วนของกรมการศาสนา จัดทำกรอบแนวทางการดำเนินโครงการนำร่องต่าง ๆ จัดทำเอกสารคู่มือการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ขอความร่วมมือกับทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดสรรงบประมาณและอุดหนุนโครงการการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา เป็นต้น

งานวิจัยของ อารีย์ นัยพินิจ และคณะ (2556)⁸⁶ ศึกษาเรื่อง การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสารสินธุ์ ได้อธิบายถึง ศักยภาพขององค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสารสินธุ์ ว่าดังนี้

1) องค์ประกอบด้านสิ่งดึงดูดใจ คือ มีศาสนสถาน โบราณสถาน การมีชื่อเสียงของพระเกจิอาจารย์ วัดให้ความรู้สึกทางจิตใจในด้านบวกเช่น ความสงบ ความสบายใจ

2) องค์ประกอบด้านการเข้าถึงแหล่งการท่องเที่ยว สะดวกทั้งทางสภาพอากาศ ทางรถไฟ และรถยนต์ส่วนบุคคล (ระบบขนส่งมวลชนอาจยังไม่ครอบคลุมพื้นที่)

3) องค์ประกอบด้านที่พัก มีกระจายอยู่ในทุกพื้นที่ หลายระดับ หลายราคา ให้เลือกใช้บริการ

4) องค์ประกอบด้านความปลอดภัย นับว่ามีความปลอดภัยค่อนข้างสูง เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศ

5) องค์ประกอบด้านกิจกรรมสนับสนุนการท่องเที่ยว การสนับสนุนของภาครัฐเอกชน ประชาชน จะมีมากช่วงเทศกาลวันสำคัญทางศาสนา

6) องค์ประกอบด้านรายการนำเที่ยว มีบริษัททัวร์หลายแห่งบรรจุรายการไหว้พระและจัดกิจกรรมทางพุทธศาสนามากมาย เป็นแรงเสริมกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเพิ่มจำนวนมากขึ้นได้

7) องค์ประกอบทางด้านสังคม ผลการศึกษาพบว่า คนในชุมชนตระหนักถึงการพัฒนาดตนเองเพื่อที่สามารถตอบสนองกิจกรรมการท่องเที่ยวมากขึ้น รวมถึงการจัดการผลประโยชน์ให้ลงไปถึงชุมชนเพิ่มขึ้นอีกด้วย

สุรศักดิ์ ศิลาวรรณา (2550)⁸⁷นำเสนอว่า ปัจจัย 3 ประการคือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้วัดมีความแตกต่างไปจากสถานที่อื่น ๆ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้รวมขึ้นมาเป็นวัด ส่งผลให้วัดกลายเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนิกชน ได้มาศึกษาหาความรู้จากหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ ของวัด อีกบทบาทหนึ่งของวัดคือ การเป็นสถานที่ท่องเที่ยว สำหรับศึกษาถึงสถาปัตยกรรมและพุทธศิลป์ต่าง ๆ ของคนในชาติและชาวต่างชาติ ส่งผลให้วัดสามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวต่างชาติ ต่างศาสนา เดินทางมาเที่ยวชมศิลปะความงามต่าง ๆ ซึ่ง

⁸⁶ อารีย์ นัยพินิจ และคณะ, “การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสารสินธุ์”, วารสารปัญญาภิวัฒน์, ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2556), หน้า 36.

⁸⁷ สุรศักดิ์ ศิลาวรรณา, “การท่องเที่ยวและการเผยแพร่พระพุทธศาสนา บทบาทของวัดในเขตกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษา วัดบวรนิเวศวิหาร และวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม”, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2550), หน้า 2-5.

วัดจะได้รับความนิยมนจนกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวขึ้น ขึ้นอยู่กับความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรมต่าง ๆ และชื่อเสียงของวัด เช่น วัดพระปฐมเจดีย์ เป็นต้น และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางวัดได้ จัดขึ้น ถือเป็นสิ่งสำคัญที่สามารถช่วยเผยแผ่พุทธศาสนาให้กับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวได้ เป็นอย่างดี อีกทางหนึ่ง กล่าวคือ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มากกว่า 80 เปอร์เซ็นต์มาวัดมิใช่เพียงเพื่อ การทำบุญเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่มาวัดเพื่อพักผ่อนหย่อนใจหรือร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางวัดได้ จัดขึ้นเช่น การทำบุญตักบาตร การฟังเทศน์ การเวียนเทียน และการปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทาง พระพุทธศาสนา รวมถึงการนำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ยังต่างประเทศ เป็นต้น ทำให้นักท่องเที่ยว ได้รับและสัมผัสสิ่งต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนา แต่การที่นักท่องเที่ยวจะได้รับ และสัมผัสความเป็น พระพุทธศาสนา หรือน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ด้วย เช่น เอกสารเชิญชวน พระสงฆ์ มีคฤศเทศก์ และกิจกรรมที่วัดจัดขึ้น เป็นต้น

สรุป องค์ประกอบต่าง ๆ ที่นอกจากจะมีเรื่องของงานด้านสถาปัตยกรรม งานพุทธศิลป์และ กิจกรรมตามประเพณีแล้ว ยังต้องมีเรื่องของการจัดการต่าง ๆ เช่น ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว เรื่องผลประโยชน์หรือชุมชน เป็นต้น ซึ่งควรได้รับความร่วมมือกันจากหน่วยงานหลาย ๆ ฝ่าย

2.3.3 รูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา

การท่องเที่ยวเชิงศาสนา (2557)⁸⁸ หรือการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual Tourism) กลายเป็นการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง ที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศในขณะนี้ โดยให้ความสนใจเป็นพิเศษกับวัด กับแหล่งโบราณสถาน เนื่องจากวัด เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่โดดเด่น และมีการถ่ายทอดมรดก ทางวัฒนธรรมสืบเนื่องมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ซึ่งเป็นไปตามคติความเชื่อที่ถือว่า การมาสักการะ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ร่วมทำบุญ บริจาคทาน จะนำความเป็นสิริมงคลมาสู่ชีวิตและครอบครัวของผู้ที่ได้ไป สักการะขอพร และยังสามารสร้างเสริมกำลังใจให้เกิดขึ้น ทำให้จิตใจผ่องใส โดยจะเห็นได้ว่า วัด (Temple) เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรม และได้ยังสะท้อนไปถึงร่องรอย วิถีชีวิตในอดีตที่มีลักษณะกลมกลืน (Harmony) มีการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของความศรัทธาใน พระพุทธศาสนา ความเชื่อของท้องถิ่นนั้นๆ และยังเป็นแหล่งรวมข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ การศึกษา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของ ชุมชน ล้วนมีคุณค่าต่อจิตใจ และความงดงามเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของชาวไทย วัดจึงเป็นแหล่ง ท่องเที่ยวประเภทหนึ่ง คือ เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ถึงแม้จะเป็นแหล่งท่องเที่ยว ประเภทที่มนุษย์สร้างขึ้น แต่ก็มีแตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นประเภทอื่น

⁸⁸ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทาง แสงบุญในมิติทางศาสนา ปี 2557, บทนา.

ประเทศไทยมีแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์จำนวนมาก กระจายอยู่ตามภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ และมีความเป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นจุดดึงดูดที่สำคัญในด้านการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ สำหรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่มุ่งหวังที่จะได้รับความเพลิดเพลิน และได้บุญกุศลไปพร้อม ๆ กัน

นอกจากการส่งเสริมวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแล้ว ภาครัฐยังคงคอยมีการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งวัดเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำแต่ละจังหวัดทั่วประเทศ เพื่อรองรับประชาชนที่สนใจใคร่ปฏิบัติธรรมด้วย ดังที่ประกาศของมหาเถรสมาคม ข้อที่ 5 ว่าด้วย การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. 2543 ⁸⁹ มีใจความสรุปว่า . . . ให้เจ้าคณะจังหวัดประชุมหรือคัดเลือกวัดที่เหมาะสมจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดอย่างน้อยจังหวัดละ 1 แห่ง และเมื่อเวลาผ่านไปหลายปีจนถึงปัจจุบัน มีสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดทั่วประเทศมากถึง 1,512 แห่ง ⁹⁰ เพื่อให้เป็นเอกภาพ มีแผนปฏิบัติที่เป็นเกณฑ์มาตรฐาน สำหรับการติดตามและประเมินผล, ในปี พ.ศ.2551 จึงมีการร่างแผนแม่บท ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.) พ.ศ. 2552-2556.

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ และคณะ (2556) ⁹¹ ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย พบว่า รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดจะปรากฏตามอัตลักษณ์ที่สำคัญตามคติและความเชื่อของพระพุทธศาสนา และความเชื่อของท้องถิ่นนั้นๆแต่ละภูมิภาค และมีกระบวนการจัดการที่แตกต่างกันไปตามอัตลักษณ์ของวัดนั้นๆ เช่น ภาคใต้ มีรูปแบบกิจกรรมและอัตลักษณ์ที่มีความเป็นมาของด้านประวัติศาสตร์วีชัย การปฏิบัติธรรมของสายสวนโมกข์ และการเชื่อมโยงกับความเชื่อที่มีต่อเจ้าแม่กวนอิม หรือศาลเจ้าตามคติพระพุทธศาสนาแบบมหายาน และวิถีชีวิตในท้องถิ่น เป็นต้น จากการศึกษารูปแบบกิจกรรม กระบวนการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม และอัตลักษณ์ พบว่า วัดใน 4 ภูมิภาค มีความคล้ายคลึงกันใน 5 ด้าน คือ

- 1) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวตามศรัทธาความเชื่อในพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพ
- 2) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวตามคติความเชื่อทางพระพุทธรูป และวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นนั้นๆ
- 3) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวตามความงดงามของแหล่งพุทธศิลปกรรมต่าง ๆ

⁸⁹ ร่างแผนแม่บท ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.) พ.ศ. 2552-2556, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.sptcenter.org>. [16 มกราคม 2564].

⁹⁰ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, “ส่วนการศึกษาสงเคราะห์ กองพุทธศาสนศึกษา” สัรวจปี2559, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.onab.go.th> [16 มกราคม 2564].

⁹¹ พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ (อบอู่่น) และคณะ, “การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”, 2556 ,บทสรุป ฎ-ฐ.

4) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวตามแหล่งประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง

5) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการปฏิบัติธรรมและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา
สรุป รูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา สำหรับชาวไทยด้วยกันเองแล้วเดินทางไปวัดก็เพื่อทำบุญ ไหว้พระ ท่องเที่ยวชมโบราณสถาน ปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา และพัฒนาจิตใจ ส่วนชาวต่างชาติ เดินทางท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาด้วยการชมโบราณสถาน โบราณวัตถุ และงานพุทธศิลป์ต่าง ๆ มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติบางส่วนที่ให้ความสนใจเป็นพิเศษ ในการเดินทางไปเพื่อการปฏิบัติธรรม กรมการศาสนาเรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ และในแต่ละภูมิภาคของไทยจะมีรูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยวไปตามความเชื่อ และวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง ซึ่งเป็นจุดดึงดูดที่สำคัญอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยนำทฤษฎีการรับรู้ ทฤษฎีแรงจูงใจทางการท่องเที่ยว ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม และทฤษฎีการบูรณาการทางสังคม มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาและวิเคราะห์เรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา : รูปแบบและเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวของวัดในสังคมไทย” ดังนี้

2.4 บริบทของวัดไร่ขิง

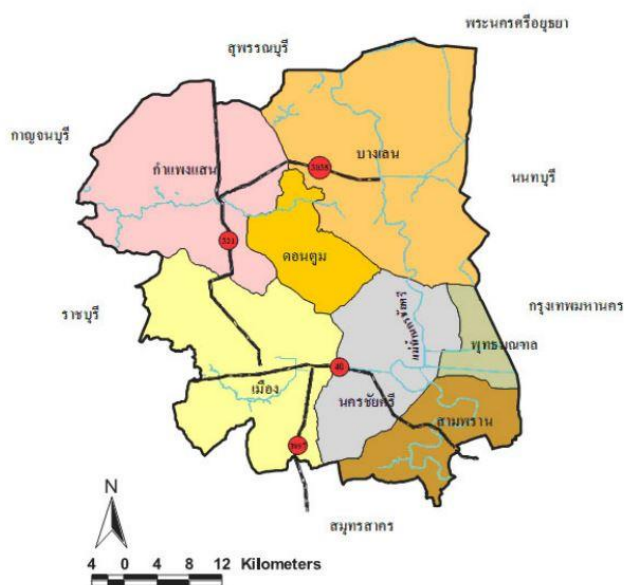
วัดไร่ขิง

วัดไร่ขิง (Wat Rai Khing) พระอารามหลวง หรือที่มีชื่อเป็นทางการว่าวัดมงคลจินดาราม เป็นวัดที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำท่าจีนหรือแม่น้ำนครไชยศรี ตำบลไร่ขิง อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2334 โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) และที่มาของชื่อวัดเนื่องมาจากในสมัยก่อน ชาวจีนนิยมปลูกขิงในบริเวณนี้กันมากนั่นเอง วัดไร่ขิงมีพระประธานคือ หลวงพ่อวัดไร่ขิง พระพุทธรูปปางมารวิชัยเนื้อทองสัมฤทธิ์ ศิลปะเชียงแสน ฝีมือช่างล้านนาและล้านช้าง ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของชาวนครปฐม ตามตำนานเล่าว่าเป็นหนึ่งในตำนานพระลอยน้ำที่ลอยมาตามแม่น้ำนครชัยศรีแล้วมาติดอยู่ที่วัดศาลาลปูน ต่อมาจึงได้อัญเชิญมาเป็นพระประธานประจำวัดไร่ขิง ในช่วงเทศกาลตรุษจีน และช่วงขึ้น 13 ค่ำ ถึงแรม 3 ค่ำ เดือน 5 จะมีการปิดทองหลวงพ่อวัดไร่ขิงเป็นประจำทุกปี

แม้จะได้รับการตั้งชื่อใหม่เป็น ‘วัดมงคลจินดาราม’ ทว่าชาวบ้านก็ยังคงเรียกด้วยความคุ้นเคยว่า ‘วัดไร่ขิง’ ตามชื่อของชุมชนแถบนี้ ซึ่งในอดีตเป็นที่อยู่ของชาวจีนและนิยมปลูกขิงกันอย่างแพร่หลาย วัดไร่ขิงนี้สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย แต่ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าสร้างขึ้นเมื่อใด อาศัยจากคำบอกเล่าว่า สร้างตั้งแต่ พ.ศ. 2394 หากสิ่งสำคัญซึ่งเป็นที่นับถือของผู้คนจำนวนมากก็คือ พระพุทธรูปหลวงพ่อวัดไร่ขิง ซึ่งประดิษฐานในพระอุโบสถ ตามตำนานเล่าว่าลอยน้ำมาและอัญเชิญ

ชั้นไว้ที่วัดศาลาปูน องค์พระพุทธรูปเป็นเนื้อทองสัมฤทธิ์ปางมารวิชัย พุทธลักษณะงดงามด้วยพุทธศิลป์ 3 สมัย คือ พระรูปผิวงายแบบเชียงแสน พระหัตถ์เรียวงามแบบสุโขทัย และพระพักตร์งดงามในแบบรัตนโกสินทร์ ประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชี 5 ชั้น สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างสมัยไทยล้านนาและล้านช้าง พระอุโบสถของวัดเป็นศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รอบพระอุโบสถมีวิหารประจำทิศต่างๆ ทั้งสี่ทิศ ศาลาจัตุรมุขตั้งอยู่ด้านหน้าและด้านหลังของอุโบสถ เป็นศาลาทรงไทย 4 มุข มีมณฑปกลางสระน้ำ เป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของอุโบสถ

อาณาเขตวัดแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ เขตศาสนสถานและเขตสาธารณสถาน ซึ่งเป็นพื้นที่ของโรงเรียนและโรงพยาบาล ยังมีพิพิธภัณฑสถานของเก่า เช่น ถ้วยชาม หนังสือเก่า จัดแสดงไว้ให้ชมกัน ส่วนบริเวณริมแม่น้ำหน้าวัดมีปลาสาวยตัวโตนับพัน นักท่องเที่ยวสามารถซื้อขนมปังเลี้ยงอาหารปลาได้ และถ้ามาวันศุกร์หรือตอนเช้าอาทิตย์ จะมีตลาดนัดอาหารและผลไม้ให้เดินเลือกซื้อกันอย่างสนุกสนานทีเดียว ส่วนงานนมัสการหลวงพ่อดำจะจัดระหว่างวันขึ้น 13 ค่ำ ถึงแรม 3 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี มีกิจกรรมการออกร้านและมหรสพมากมาย

ภาพที่ 1 ที่ตั้งและอาณาเขตของจังหวัดนครปฐม
ที่มา : ศูนย์วิจัยเพื่อการพัฒนาพืชเกษตรหลักนครปฐม (2565)

ความสำคัญ

ได้รับการยกฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2533 กระทรวงศึกษาธิการประกาศลงวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2533 แต่เดิมมีฐานะเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย

สถานที่สำคัญในวัด

พระอุโบสถ เป็นศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นศาลาทรงไทย 4 มุข ด้านหน้าและด้านหลังพระอุโบสถมีศาลามีจตุรมุข มีมณฑปกลางสระน้ำ เป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลอง

พระพุทธรูปที่สำคัญ

องค์หลวงพ่อวัดไร่ขิงเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ สันนิษฐานกันว่าเป็นศิลปะสมัยล้านนาและล้านช้าง ขนาดหน้าตักกว้าง 4 ศอก 2 นิ้วเศษ สูง 4 ศอก 16 นิ้วเศษ จากตำนานเล่าสืบต่อกันมาว่า มีพี่น้องชาวเมืองเหนือ 5 คนหลังจากที่ได้บวชเป็นภิกษุแล้วศึกษาธรรมสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน ได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า ชาตินี้เกิดมาขอสร้างบารมีช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์จนกว่าจะถึงซึ่งพระนิพพาน เมื่อพระอริยบุคคลทั้ง 5 ได้ดับขันธไปแล้ว ก็ได้สถิตในพระพุทธรูปทั้ง 5 ลอยไปตามแม่น้ำทั้ง 5 สาย

พระพุทธรูปองค์ที่ 1 จากแม่น้ำบางปะกง ได้อัญเชิญและประดิษฐานไว้ ที่วัดโสธรวรวิหาร เมืองแปดริ้ว จ.ฉะเชิงเทรา เรียกกันว่า "หลวงพ่อโสธร"

พระพุทธรูปองค์ที่ 2 จากแม่น้ำนครชัยศรี (ท่าจีน) ได้อัญเชิญและประดิษฐานไว้ วัดไร่ขิง เมืองนครชัยศรี เรียกกันว่า "หลวงพ่อวัดไร่ขิง"

พระพุทธรูปองค์ที่ 3 จากแม่น้ำเจ้าพระยา ได้อัญเชิญและประดิษฐานไว้ ที่วัดบางพลี เรียกกันว่า "หลวงพ่อวัดบางพลี" เรียกว่า "หลวงพ่อโตวัดบางพลี "

พระพุทธรูปองค์ที่ 4 จากแม่น้ำแม่กลอง ได้อัญเชิญและประดิษฐานไว้ ที่วัดบ้านแหลม เมืองแม่กลอง เรียกว่า "หลวงพ่อวัดบ้านแหลม"

พระพุทธรูปองค์ที่ 5 จากแม่น้ำเพชรบุรี ได้อัญเชิญและประดิษฐานไว้ ที่วัดเขาตะเคราเมืองเพชรบุรี เรียกว่า "หลวงพ่อวัดเขาตะเครา"

สภาพแวดล้อมทางกายภาพ

วัดไร่ขิง เป็นวัดที่ประกอบไปด้วยถาวรวัตถุที่เป็นแหล่งให้การศึกษาเรียนรู้มากมายอยู่ในเขตพุทธาวาส วัดไร่ขิงแบ่งเขตพุทธาวาสออกจากเขตสังฆาวาสอย่างชัดเจน โดยมีถนนคันกลาง ทั้งเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสปิดล้อมด้วยกำแพงคอนกรีตสูงใหญ่รอบด้าน จุดที่โดดเด่นที่สุดต่อการศึกษาเยี่ยมชมและการศึกษาอยู่ในเขตพุทธาวาสทั้งหมด

1) สภาพแวดล้อมภายนอก

วัดไร่ขิง ตั้งอยู่ที่อำเภอสามพรานห่างจากกรุงเทพฯ 32 กม. มีทางเข้า 3 ทาง คือ ทางแยกหน้าสถานี ตำรวจโพธิ์แก้ว ทางแยกหน้าสวนสามพราน ด้านทิศตะวันตกมีชุมชนขนาดใหญ่ ติดกับแม่น้ำท่าจีน จะมีตลาดนัดอาหารและผลไม้จำหน่ายหน้าวัด และที่บริเวณริมแม่น้ำหน้าโบสถ์จะมี

ชาวสวนพายเรือนำผลไม้มาขาย และบริเวณริมแม่น้ำหน้าโบสถ์นี้เป็นเขตอภัยทาน ปัจจุบันเป็นทั้งตลาดและสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยม มีร้านอาหารและร้านกาแฟเป็นจำนวนมาก หากมองดูจากภายนอกเข้ามาภายในวัดจะเห็นผู้คนจำนวนมากหลังไหลเข้ามา และหลังคาพระอุโบสถหลังคาพระวิหาร ซึ่งดูละลานตาและมีสีสันเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวไม่พลาดโอกาสที่จะเข้าไปเยี่ยมชมในวัดไร่ขิง

2) สภาพแวดล้อมภายใน

วัดไร่ขิง เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของการท่องเที่ยวที่มีอยู่เฉพาะภายในเขตพุทธาวาส ที่ประกอบไปด้วยสิ่งล้ำค่าที่ควรเก็บไว้ในความทรงจำมากมาย เป็นวัดที่องค์หลวงพ่อดำวัดไร่ขิงเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 4 ศอก 2 นิ้วเศษ สูง 4 ศอก 16 นิ้วเศษ ประดิษฐานอยู่บนฐานอยู่บนฐานชุกชี 5 ชั้น เบื้องหน้าผ้าทิพย์ปูทอดลงมาองค์หลวงพ่อดำวัดไร่ขิงประดิษฐานเป็นพระประธานอยู่ในอุโบสถ หันพระพักตร์ไปทางทิศอุดร (ทิศเหนือ) ซึ่งหน้าวัดมีแม่น้ำนครชัยศรีหรือแม่น้ำท่าจีนไหลผ่าน จากหนังสือประวัติของวัดไร่ขิงได้กล่าวไว้ว่า สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ได้อัญเชิญมาจากวัดศาลาปูน โดยนำล่องมาทางน้ำด้วยการทำแพไม้ไผ่หรือที่เรียกกันว่าแพลูกบวบรองรับองค์พระปฏิมากรรม เมื่อถึงหน้าวัดไร่ขิงจึงได้อัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้ภายในอุโบสถ ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ซึ่งเป็นวันสงกรานต์พอดีจึงมีประชาชนจำนวนมากมาชุมนุมกัน ในขณะที่อัญเชิญองค์หลวงพ่อดำขึ้นจากแพ สู่ประรำพิธีได้เกิดอัศจรรย์แสงแดดที่แผดจ้ากลับพลันหายไป ความร้อนระอุในวันสงกรานต์ก็บังเกิดมีเมฆดำมืดทะมึน ลมปั่นป่วน ฟ้าคะนอง และบันดาลให้มีฝนโปรยลงมาทำให้เกิดความเย็นฉ่ำและเกิดความปิติ ยินดีกันโดยทั่วหน้า ประชาชนที่มาต่างก็พากันตั้งจิตอธิษฐานเป็นหนึ่งเดียวกันว่า “หลวงพ่อดำจะทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ดับความร้อนร้ายคลายความทุกข์ให้หมดไป ดุจสายฝนที่เมฆนี้ตกลงให้ชุ่มฉ่ำ เจริญงอกงามด้วยธัญญาหารฉะนั้น” มีความพร้อมในการต้อนรับนักท่องเที่ยวทั้งคนไทยและชาวต่างชาติ ถึงแม้ภายในเขตพุทธาวาสนี้จะมีสถาปัตยกรรม และพระเจดีย์มากมาย แต่การวางผังอาคารที่มีความเป็นระเบียบสวยงาม ทำให้การเข้าไปเที่ยวชมพุทธศิลปกรรม ศึกษาค้นคว้าสรรพวิชาและประวัติศาสตร์ของชาติ ศิลปวัตถุทุกชิ้นบอกเล่าประวัติความเป็นมา มีข้อความและแปลไว้เป็นหลายภาษาอยู่ในแผ่นป้ายเดียวกัน สามารถสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติได้เป็นอย่างดี พร้อมกับมีแผ่นพับ⁹² แนะนำ สถานที่ภายในแจกไว้เป็นคู่มือให้นักท่องเที่ยวเลือกหยิบไปศึกษาเรียนรู้ได้ด้วย ซึ่งมีภาษาให้เลือกหยิบถึง 2 ภาษาคือ แผ่นพับฉบับภาษาไทย แผ่นพับฉบับภาษาอังกฤษ สถานที่ภายในถึงแม้จะมีต้นไม้อยู่จำนวนน้อย แต่วัดก็พยายามสร้างมุมสวนหย่อม ทางวัดได้ปรับปรุงเป็นสวนหิน ประดับด้วยไม้ดอกไม้ใบเป็นมุมนั่งพักผ่อนที่เพลินตา ดูเป็นธรรมชาติและมีบรรยากาศน่ารื่นรมย์ มีน้ำตกจำลองขนาดใหญ่ ช่วยให้นักท่องเที่ยวผ่อนคลายได้ มีเส้นทางเดินเชื่อมต่อกันทั้งหมด เมื่อมีการจัดงานส่งเสริมพระพุทธศาสนา

⁹² สัมภาษณ์ พระธรรมวชิรานูวัตร (แยม กิตติธโร), วัดไร่ขิง พระอารามหลวง, วันที่ 15 ธันวาคม 2565

งานบุญประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ และวันสำคัญ ๆ ของชาติ จะมีการจัดการแบ่งเขตพื้นที่จัดงานกัน ภายในนี้เกือบทั้งหมด ส่วนเขตสังฆาวาสจะอยู่แยกออกไปอีกส่วนหนึ่งต่างหาก กั้นด้วยถนนและ กำแพง เป็นเขตที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสงฆ์ หอประชุมสงฆ์และเป็นสำนักเรียนชั้นต่าง ๆ ของ พระภิกษุและสามเณร รวมทั้งโรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ ศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) เปิดสอนระดับชั้นปริญญาบัณฑิตและระดับ บัณฑิตศึกษา

3) การใช้สัญลักษณ์และการสื่อสาร

วัดไร่ขิง จัดแสดงป้ายแผนผังรวมที่มีความสวยงาม และทันสมัยเห็นได้อย่างเด่นชัดอยู่ใน ภายในตรงส่วนหน้าของแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงมีการใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เป็นภาษาสากล และมีความหลากหลายภาษาจึงเป็นประโยชน์มากในการเข้าถึงสิ่งทีวัดต้องการนำเสนอให้นักท่องเที่ยวได้ เห็น การใช้สัญลักษณ์⁹³ ที่ออกแบบสวยงาม และทันสมัยเป็นเสมือนการใส่ใจในรายละเอียดที่ช่วย เสริมความประทับใจได้ดีอีกทางหนึ่ง สถานที่เดินเที่ยวชมของวัดไร่ขิง มีพื้นที่กว้าง มีจุดให้เที่ยวชม มากมาย ทางวัดจึงมีป้ายแสดงทางเดินสัญจรภายในที่ชัดเจน ช่วยให้นักท่องเที่ยวไม่สับสน ไม่หลง ทิศทาง รวมถึงที่จอดรถกว้างขวาง และสามารถบริหารเวลาในการเที่ยวชมได้ดี ส่วนการที่วัดมี นักท่องเที่ยวเข้ามาชมมากมาย ส่วนหนึ่งเกิดจากการโฆษณาผ่านสื่อต่างๆ ผ่านโดยการบอกต่อจากผู้ที่เคยมาเยี่ยมชมแล้ว และส่วนใหญ่เกิดจากการสื่อสารทางอิเล็กทรอนิกส์สมัยใหม่ที่มีการเชื่อมโยง ข้อมูลได้อย่างกว้างขวางมากขึ้นและรวดเร็วผ่านคอมพิวเตอร์และโทรศัพท์มือถือในปัจจุบัน

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระครูสันติธรรมมาภีร์ (บุญชัย สนติกโร) (2014)⁹⁴ ได้ศึกษาเรื่อง ศาสนสถานแหล่งท่องเที่ยวในพระพุทธศาสนา โดยทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและวิจัยเชิงพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีองค์ประกอบอยู่ 4 ด้าน คือ ด้านเกจิอาจารย์ ด้านรูปเคารพและวัตถุมงคลด้านสถาปัตยกรรมและจิตรกรรม และด้านสถานที่ปฏิบัติธรรม วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่าเพราะเป็นแหล่งรวมของวัฒนธรรม มีทรัพยากรทางกายภาพ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมเพียงแต่จะถ่ายทอดออกไปได้อย่างไร? ถ้าเราไปแยกส่วน ไม่ได้มองอย่างต่อเนื่องเป็นเหตุเป็นผล เราก็จะทำได้เพียงแค่มาวัดเพื่อถ่ายรูปสวยงาม ชาวต่างชาติจำนวนมากที่มีพื้นฐานศาสนาและวัฒนธรรมต่างกัน ก็

⁹³ สัมภาษณ์ พระธรรมวชิรานุวัตร (แยม กิตตินโร), วัดไร่ขิง พระอารามหลวง, วันที่ 15 ธันวาคม 2565

⁹⁴ พระครูสันติธรรมมาภีร์, (บุญชัย สนติกโร), “ศาสนสถานแหล่งท่องเที่ยวในพระพุทธศาสนา”, **บทความวิชาการ**, JOURNAL OF NAKHONRATCHASIMA COLLEGE, Vol.8 No.1 (January–June, 2014), p.92-93.

มาเพียงแค่ถ่ายรูป บางครั้งก็มาทำกริยาที่ไม่เหมาะสม คนไทยบางกลุ่มมาก็ไม่ได้สร้างเสริมปัญญา ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะวัดไม่ได้แสดงบทบาทอย่างชัดเจนว่า จะพัฒนาสังคม ทั้งที่บทบาทของวัดสามารถสนองประโยชน์ได้ทั้ง 2 ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม และด้านการนำรายได้เข้ามาทำนุบำรุงวัด ทำนุบำรุงท้องถิ่น จังหวัดและประเทศโดยรวม ขณะเดียวกันวัดก็เป็นแหล่งที่สามารถให้ความรู้ความคิดที่กว้างขวางขึ้น ให้ความสงบ ความร่มเย็นกับผู้มาเยือน ทำให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจพุทธศาสนาได้ดีขึ้นวัฒนธรรมของชุมชนของสังคมไม่ว่าที่ไหนในโลก ไม่มีอะไรเป็นหลักดีเท่ากับศาสนา ศาสนาเป็นรากเหง้าของการตั้งชุมชนและสังคม

พระมหาสุริยา มะสันเทียะ (2558)⁹⁵ ศาสนาพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า กิจกรรมการตลาดการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา เป็นแรงจูงใจทางด้านศาสนา โดยมีปัจจัยภายในที่มีอิทธิพลต่อนักท่องเที่ยวได้แก่การมีโอกาสไปร่วมแสวงบุญ เข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา ช่วยให้เกิดความสุขทางใจแก่

วงศ์ระวิทย์ น้อมนาทรพิทย์ และคณะ (2016)⁹⁶ ศึกษาเรื่อง แผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในจังหวัดนครปฐม ทำการวิจัยแบบผสมผสานเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า ในปี พ.ศ. 2558 ประเทศไทยได้เข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN economic community : AEC) ก่อให้เกิดความได้เปรียบทางการแข่งขัน ประเทศไทยเป็นประตูเชื่อมระหว่างด้านทิศตะวันตก (เมียนมา-อินเดียและประเทศทางแถบยุโรป) สู่ด้านทิศตะวันออก (ลาว-กัมพูชา-เวียดนาม และ ทะเลจีนใต้) และทิศเหนือ (เมียนมา-ลาว และจีน) สู่ทิศใต้ (มาเลเซีย-อินโดนีเซีย และออสเตรเลีย) จึงถือได้ว่าประเทศไทยเป็นศูนย์กลางของการท่องเที่ยว (tourism hub) ของภูมิภาคอาเซียน อีกทั้งให้ความสำคัญกับภาคบริการการท่องเที่ยว และกำหนดให้เป็นยุทธศาสตร์ของชาติที่มุ่งเน้นกลยุทธ์ทางการตลาด และสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ให้สอดคล้องกับความสนใจพิเศษของกลุ่มนักท่องเที่ยว หนึ่งในรูปแบบใหม่นั้นคือ การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา (Buddhist Tourism) ซึ่งเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวเฉพาะด้าน ที่มีกลุ่มนักท่องเที่ยวจำนวนมากให้ความสนใจศึกษาเรื่องพระพุทธศาสนา ชื่นชมสถาปัตยกรรม หรือประวัติศาสตร์ และบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การนมัสการพระเกจิอาจารย์ รวมถึงการปฏิบัติกิจกรรมของแต่ละศาสนา

⁹⁵ พระมหาสุริยา มะสันเทียะ, “ประสิทธิผลของกลยุทธ์การตลาดที่มีผลต่อการส่งเสริมคุณค่าการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร”, **บทความวิชาการ**, วารสารวิทยาลัยพาณิชยศาสตร์บูรพาปริทัศน์, ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2558), หน้า 35-36.

⁹⁶ วงศ์ระวิทย์ น้อมนาทรพิทย์ และคณะ, “แผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในจังหวัดนครปฐม”, **วารสารวิจัยสหวิทยาไทย**, Volume 11 No. 4 (July – August, 2016), บทนำ.

ศิวินิต อรรถวุฒิกุล และคณะ (2560)⁹⁷ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของจังหวัดราชบุรี โดยใช้แบบสอบถาม แนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดเวทีเสวนา และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม พบว่า การพัฒนาประเทศโดยมุ่งเน้นวัตถุนิยมเป็นตัวตั้งทำให้คนทั้งหลายห่างเหินจากวัด ซึ่งในอดีตวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งการศึกษาของคนในยุคอดีตขณะที่ปัจจุบันคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะนักเรียน นิสิต นักศึกษา มักละเลยไม่ใส่ใจกับการเข้าวัด ทำบุญไหว้พระ ฟังธรรม แม้แต่ในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันเข้าพรรษา วันมาฆบูชา เป็นต้น แต่กลับมุ่งเน้นเพียงการบริโภคนิยมเป็นหลักใหญ่ และใช้ห้างสรรพสินค้าเป็นแหล่งบันเทิง ทำให้ผู้คนห่างไกลจากแหล่งธรรมะ คือ “วัด” อันเป็นผลมาจากระบบการศึกษาที่ใช้รูปแบบการพัฒนา ตามแบบประเทศตะวันตก ได้สร้างความแปลกแยกกับแหล่งเรียนรู้ที่เป็นวัด ทั้งที่วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ทางการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม การปลูกฝังหล่อหลอมและขัดเกลาให้คนเป็นคนดีในสังคม เมื่อผู้คนละเลย ห่างไกลจากวัด ยุทธศาสตร์หนึ่งในการดึงผู้คนให้หันกลับเข้ามาใช้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ คือการใช้การท่องเที่ยว นั่นคือการท่องเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงศาสนา (Religion Tourism หรือ Meditation Tourism) ผสมผสานกับการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา (Edu-Meditation Tourism) หมายถึง การเดินทางเพื่อทัศนศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากปรัชญาทางศาสนา หาคำรู้ สัจธรรมแห่งชีวิต มีการฝึกทำสมาธิ เพื่อมีประสบการณ์และความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น มีคุณค่าและคุณภาพชีวิตที่ดีเพิ่มขึ้น นับเป็นการท่องเที่ยวชุมชนรูปแบบหนึ่ง การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ เป็นการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ที่ชุมชนสามารถจัดการได้ด้วยตนเอง(Self-determination) ทั้งยังเป็นการทำให้คุณค่าของศิลปวัฒนธรรมนำมาสู่มูลค่าในเชิงเศรษฐกิจแบบสร้างสรรค์ (Creative Economy) รั้งสรรค์ธรรมชาติ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวัฒนธรรมชุมชน ทำให้เกิด “การเรียนรู้ ความอิมบิบู รู้แจ้งเห็นธรรม” อันนำมาซึ่งความอยู่เย็นเป็นสุข ไม่เน้นการยึดวัตถุเป็นตัวตั้งเพียงประการเดียว แต่ยึดหลักธรรมนำความพอเพียง จึงเป็นการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมในรูปแบบการท่องเที่ยวแนวใหม่ และเชื่อมโยงเส้นทางธรรมเพื่อการทำบุญไหว้พระ

พระระพี พุทธิสาร (2560)⁹⁸ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวคิดการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว (วัด) ในพุทธศาสนา : ทฤษฎี หลักการ และวิถีปฏิบัติ โดยการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการสังเกตถึงพฤติกรรมและปรากฏการณ์ทางสังคม ผลการวิจัยสรุปว่า จากการสำรวจข้อมูลการจัดการท่องเที่ยวโดยใช้เงื่อนไขของพระพุทธรูปศาสนา ได้มีการพยายามออกแบบการท่องเที่ยวหรือ

⁹⁷ ศิวินิต อรรถวุฒิกุล และคณะ, “การพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของจังหวัดราชบุรี”, Veridian E-Journal, Silpakorn University, ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2560), บทนำ.

⁹⁸ พระระพี พุทธิสาร, “แนวคิดการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว (วัด) ในพุทธศาสนา : ทฤษฎีหลักการและวิถีปฏิบัติ”, รายงานวิจัย, ภาควิชารัฐศาสตร์ (คณะสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), หน้า 4.

การเข้าไปกำหนดการท่องเที่ยวโดยใช้ทรัพยากรทางศาสนา เช่น วัด โบราณสถาน หรือศาสนสถาน ในทางศาสนา โดยมีเป้าหมายเป็นการจัดการท่องเที่ยวตามวิถีทางศาสนา หรือการท่องเที่ยวในเชิงของสิ่งที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในงานวิจัยหลายเรื่อง เช่น การส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวในวัดพุทธทางศาสนา หรือการจัดการท่องเที่ยวของกลุ่มการท่องเที่ยวตามแนวพุทธ ที่มีผลการวิจัยของ นัฐพร เกิดกลาง และคณะ (2560)⁹⁹ ในงานวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมการท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานครของผู้เยี่ยมเยือนชาวไทย” ให้ข้อมูลว่า วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ชาวไทย และชาวต่างชาตินิยมเป็นอันดับต้น ๆ โดยเฉพาะวัดที่เป็นแหล่งโบราณสถานสำคัญ เช่น การเที่ยวพระธาตุ กลุ่มเจดีย์พระธาตุต่าง ๆ โดยผูกโยงกับวันเดือนปีเกิด เช่น การไหว้พระธาตุ สำหรับกลุ่มเจดีย์ที่เนื่องกับพระ-พุทธศาสนาและบรมสารีริกธาตุ กลุ่มปฏิบัติธรรมตามสำนักปฏิบัติธรรมสำคัญ ๆ ทั่วประเทศ กลุ่มไหว้พระพุทธรูปสำคัญในจังหวัดต่าง ๆ เช่น พระพุทธรูปชินราช จังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น ส่วนการท่องเที่ยวแหล่งสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ทิววัด ชมวัง แหล่งโบราณสถานอาจถูกจัดอยู่ในกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) การท่องเที่ยวเชิงพุทธ (Buddhist Tourism) การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Management) การจัดการพุทธศิลป์ (Buddhist Arts Management) การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา/วัฒนธรรมไทย (Learning on Buddhism/Thai Culture) เป็นต้น

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (2560)¹⁰⁰ วิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทั้ง 9 วัดในกรุงเทพมหานคร มีขีดความสามารถในการรองรับทางการท่องเที่ยวทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม โดยวัดให้ความสำคัญกับคุณค่าของสิ่งแวดล้อมในเชิงรูปธรรม พุทธศิลปกรรม และมีการนำความรู้ทางพระพุทธศาสนาเผยแพร่แก่นักท่องเที่ยว สำหรับรูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร พบว่า มี 4 รูปแบบคือ 1. รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นลักษณะของการเที่ยวชมสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และการเที่ยวชมบริเวณวัด (เชิงวัฒนธรรม) 2. รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นลักษณะของการท่องเที่ยวตามเทศกาล ประเพณี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา (เชิงวัฒนธรรม) 3. รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นลักษณะของการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาความรู้ (เชิงนามธรรมการเรียนรู้) 4. รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาในเชิงลึก เช่น การฝึกสมาธิ การฟังธรรม เป็นต้น และพบว่าปัญหาและผลกระทบที่

⁹⁹ นัฐพร เกิดกลาง และคณะ, “พฤติกรรมการท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานครของผู้เยี่ยมเยือนชาวไทย”, วารสารพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2560), [ออนไลน์], หน้า 77-78, แหล่งที่มา : <https://www.tci-thaijo.org/index.php/JBSD/article/download/>. [10 มกราคม. 2564].

¹⁰⁰ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร”, รายงานการวิจัย, (2560), หน้า 91-92.

เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวในวัดมีมากมาย นับตั้งแต่การแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมต่อสถานที่ และวัฒนธรรมอันดีงามของไทย ไม่ช่วยรักษาสภาพแวดล้อมและชาติความเป็นระเบียบในการเข้าชม การรुक้าของร้านขายสินค้าและบริการภายในวัด จนเกิดข้อขัดแย้งกับชุมชนไปจนถึงการแสวงหาผลประโยชน์ของผู้ให้บริการบางกลุ่ม ทั้งนี้พบว่า วัดทั้ง 9 สามารถเป็นสถานที่ท่องเที่ยวได้มีกำจัดการที่ดีเช่น มีการดูแลและอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถาปัตยกรรมภายในวัดได้ในระดับดี รองลงมาได้แก่ มีการใช้ประโยชน์จากแหล่งท่องเที่ยวภายในวัดเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม มีการจัดพื้นที่ภายในวัดเช่น สถานที่ไหว้พระ สถานที่ถ่ายรูป สถานที่นั่งพักผ่อน ที่นั่งสมาธิ ไหว้พระ สวดมนต์ การกำหนดเขตพื้นที่ในการรองรับนักท่องเที่ยว ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่าวัดถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศไทย

วรสิกา อังกูร และคณะ (2560)¹⁰¹ศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาแหล่งการเรียนรู้ของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ ผลการวิจัยพบว่า วัดพระเชตุพนฯ จัดเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกและเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สมบูรณ์แบบอย่างแท้จริง ทั้งนี้เพราะนอกจากแหล่งรวมองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ แล้วยังมีการนำความรู้ทางธรรมสอดแทรกไปควบคู่กับองค์ความรู้ต่าง ๆ ได้อย่างกลมกลืน ทั้งวิธีการในการเรียนรู้ยังมีลักษณะเป็น “กระบวนการเรียนรู้” ที่ครบถ้วนสมบูรณ์กล่าวคือ มีทั้งการเรียนรู้ที่มีทั้งผู้เรียนผู้สอน การศึกษาโดยใช้วิธีการชมของจริง ชมผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น สื่อวัสดุการศึกษาสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และโดยอาศัยประสบการณ์จริง ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้ ช่วยทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจและได้รับความรู้ควบคู่ไปกับคุณธรรมอย่างแท้จริง รูปแบบการจัดวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้มี 4 รูปแบบคือ 1. การจัดทัศนศึกษานำชมวัด 2. หอสมุดสมเด็จพระเชตุพนฯ 3. ศิลาจารึก 8 หมวด 4. โรงเรียนแพทย์แผนโบราณและการนวดแผนโบราณ แต่การศึกษาพบปัญหาในการจัดการแหล่งเรียนรู้คือ ปัญหาด้านข้อมูล บุคลากร ทักษะและเทคนิควิธีในการถ่ายทอดวิชา การดูแลรักษาองค์ความรู้ที่จารึกอยู่ตามโบราณสถาน มีข้อเสนอแนะว่า ควรมีการเตรียมความพร้อมในการจัดการวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ให้ครบองค์ประกอบ 4 ประการคือ 1. ความพร้อมทางกายภาพ 2. ความพร้อมในเชิงนโยบาย 3. ความพร้อมด้านบุคลากร 4. ความพร้อมด้านการบริหารจัดการ

สุรศักดิ์ ศิลาวรรณา (2550)¹⁰² ศึกษาเรื่อง การท่องเที่ยวและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : บทบาทของวัดในเขตกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษาวัดบวรนิเวศวิหารและวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

¹⁰¹ วรสิกา อังกูร และคณะ, “รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาแหล่งการเรียนรู้ของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ”, รายงานวิจัย, (2560), หน้า 89.

¹⁰² สุรศักดิ์ ศิลาวรรณา, “การท่องเที่ยวและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : บทบาทของวัดในเขตกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษาวัดบวรนิเวศวิหารและวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม”, 2550 ,บทคัดย่อ.

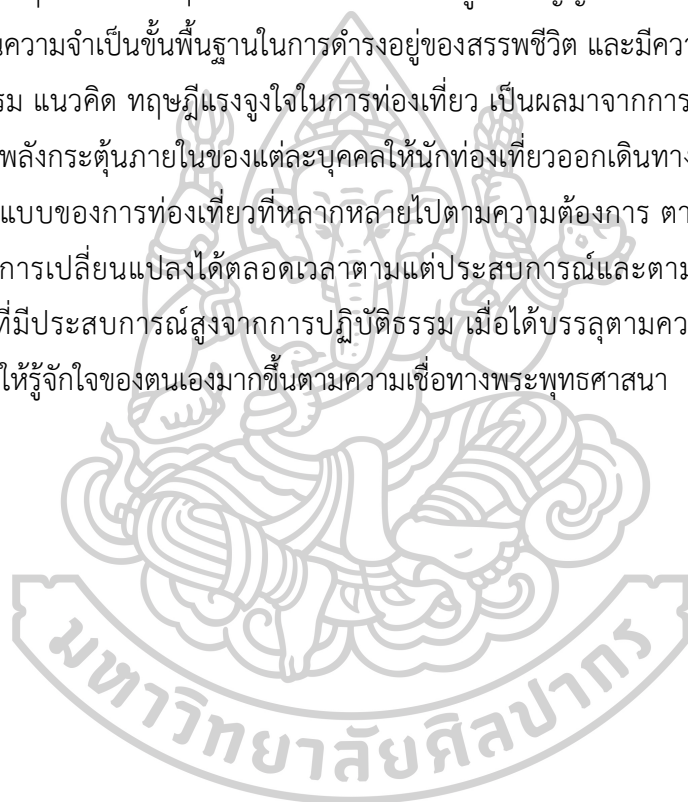
ผลการศึกษารูปได้ว่า การที่วัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว เป็นการช่วยเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งนี้เพราะการที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาชมสถาปัตยกรรม และความงดงามต่างๆ ของพุทธศิลป์ภายในวัด จะส่งผลให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนามากขึ้นด้วยเหตุที่นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ศิลปกรรมได้จากงานพุทธศิลป์ และสถาปัตยกรรมภายในวัดหรือจากกิจวัตรประจำวันของพระสงฆ์ที่ดิงาม ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างภายในวัดสามารถบ่งบอกและอธิบายถึงความเชื่อของพระพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน และหากนักท่องเที่ยวได้รับข้อมูลที่ดีจากผู้นำเที่ยวและพระสงฆ์ ก็จะทำให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้พุทธศาสนามากยิ่งขึ้นอีกด้วย แต่ในทางกลับกันวัดที่จัดการท่องเที่ยวเน้นไปในเชิงพาณิชย์ ในบางครั้งวัดต้องคำนึงถึงอุดมคติที่ควรจะเป็นด้วยกล่าวคือ วัดควรเป็นสถานที่แห่งการเรียนรู้ในหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนา รวมไปถึงเป็นสถานที่รวบรวมศิลปกรรม พุทธศิลป์ต่าง ๆ ที่มีคุณค่า เป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนเป็นต้น หากทำให้วัดได้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ควรคำนึงถึงผลกระทบต่าง ๆ ที่จะตามมาโดยการศึกษาถึงผลดีและผลเสียอย่างจริงจัง เพื่อนำผลที่ได้มาใช้เป็นหลักในการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ภายในวัด โดยต้องคงเอกลักษณ์และบทบาทของวัดเอาไว้เพื่อพุทธศาสนิกชนและเป็นการสืบต่อของพระพุทธศาสนาเพื่อชนรุ่นหลังต่อไป ดังนั้น บทบาทของวัดและพระสงฆ์ควรเป็นไปในรูปแบบของการส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมทางด้านจิตใจของพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวโดยผ่านศิลปกรรม พุทธศิลป์และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางวัดจัดขึ้น ส่วนบทบาทของพระสงฆ์สำหรับการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว คือ ส่งเสริมและเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่นักท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสถึงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนพระสงฆ์ควรปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีต่อไป

จุฑาภรณ์ หินชุย และคณะ (2557)¹⁰³ ศึกษาเรื่อง แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธกรณีศึกษาวัดประชาคมวนาราม อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีเชิงพรรณนา จากการศึกษาพบว่าปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมมากขึ้น มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากนิยมเดินทางไปวัดเพื่อร่วมกิจกรรมทางศาสนาและการปฏิบัติธรรม ดังจะเห็นได้จากการเดินทางเชิงพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปในหมู่นักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม ซึ่งมักใช้ช่วงเวลาวันหยุดเทศกาล โดยเฉพาะช่วงเทศกาลวันสำคัญทางศาสนาจะมีการถือศีล ปฏิบัติธรรม และประชาชนในท้องถิ่นบางส่วนได้เล็งเห็นผลประโยชน์จึงเริ่มมีการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้อง หรือเข้ามาใช้พื้นที่ของวัดในการประกอบอาชีพมากขึ้น ในระหว่างปี พ.ศ. 2555-2559 กระทรวงการท่องเที่ยวและการกีฬาได้จัดทำแผนยุทธศาสตร์กวีภักดิ์ และมาตรการกระตุ้นการท่องเที่ยว โดยเน้นที่ประเภทแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติประเภทเที่ยว

¹⁰³ จุฑาภรณ์ หินชุย และคณะ, “แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กรณีศึกษาวัดประชาคมวนาราม”, วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ, ปีที่ 10 ฉบับที่ 1/2557, บทนำ.

ชมวัด โบราณสถานโบราณวัตถุ และประเพณีวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้วางกรอบยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว เพื่อส่งเสริมให้การท่องเที่ยวของประเทศไทยเติบโตอย่างยั่งยืน รวมทั้งกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวภายในประเทศ ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ประโยชน์ ทั้งต่อสถาบันครอบครัวและต่อสังคมโดยรวม

สรุป จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในบทนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิด ทฤษฎีที่มีความสอดคล้องกับเนื้อหาหลายทฤษฎีด้วยกัน เช่น แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้และการเรียนรู้ เพื่อช่วยอธิบายว่ามีกระบวนการต่าง ๆ ของการแปลความหมายจากความรู้สึกภายในของบุคคลและ แสดงออกเป็นพฤติกรรมต่าง ๆ ส่งผ่านมาทางการเรียนรู้จากปัญญาความคิด กระบวนการรับรู้และการเรียนรู้เป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงอยู่ของสรรพชีวิต และมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการปฏิบัติธรรม แนวคิด ทฤษฎีแรงจูงใจในการท่องเที่ยว เป็นผลมาจากการรับรู้และการเรียนรู้ของบุคคล ซึ่งเป็นพลังกระตุ้นภายในของแต่ละบุคคลให้นักท่องเที่ยวออกเดินทางท่องเที่ยวแรงจูงใจนี้ทำให้เกิดเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่หลากหลายไปตามความต้องการ ตามความสนใจของแต่ละบุคคล แต่ก็มีเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาตามแต่ประสบการณ์และตามช่วงชีวิตที่สะสมไว้ ซึ่งนักท่องเที่ยวที่มีประสบการณ์สูงจากการปฏิบัติธรรม เมื่อได้บรรลุตามความปรารถนาของตนในระดับสูงจะทำให้รู้จักใจของตนเองมากขึ้นตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1. เพื่อศึกษาบทบาทการส่งเสริมของวัด และความเชื่อมโยงไปสู่การบูรณาการท่องเที่ยวของวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม 2. เพื่อศึกษาความเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม 3. เพื่อเสนอแนะรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม เพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิจัย จะได้นำเสนอข้อมูลที่มีรายละเอียดเกี่ยวข้องดังต่อไปนี้ วิธีดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทการส่งเสริมของวัด และความเชื่อมโยงไปสู่การบูรณาการท่องเที่ยว ประกอบด้วย

- 3.1 รูปแบบการวิจัย
- 3.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- 3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- 3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล
- 3.6 การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูลและจริยธรรมในการวิจัย
- 3.7 กรอบแนวคิดการวิจัย

3.1 รูปแบบการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง” ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) กล่าวคือ ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และสนทนากลุ่ม (Group Discussion) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ได้กำหนดไว้ โดยมีวิธีการวิจัยดังนี้

3.1.1 การศึกษาเชิงเอกสาร ทำการศึกษาข้อมูลจากหนังสือเกี่ยวกับการท่องเที่ยวรายงานการวิจัยการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา วารสารแนะนำการท่องเที่ยวของวัดต่าง ๆ ข้อมูลแนะนำวัดทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และเอกสารแนะนำการปฏิบัติธรรมของวัดในสังคมไทย

3.1.2 การศึกษาเชิงคุณภาพมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

1) ศึกษาข้อมูล และคัดเลือกวัดที่มีความโดดเด่นในด้านการพุทธศิลปกรรมและวัดที่มีชื่อเสียงในด้านการเผยแผ่การปฏิบัติธรรม โดยการสุ่มเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ให้เป็นวัดกรณีศึกษาวัดไร่ขิง

2) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการบันทึกการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม¹⁰⁴(Non-participant Observation) เพื่อศึกษาองค์ประกอบที่มีอยู่ในวัดนั้น ๆ และสัมภาษณ์ผู้ทำหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัด และผู้มีบทบาทที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม โดย มีกรอบแนวทางการสังเกตและการสัมภาษณ์ไว้ 4 ด้าน ดังนี้

1. ศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่วัดมีอยู่ (เช่น ความสะอาดของสถานที่ การตกแต่งประดับ ความสงบร่มรื่น จำนวนห้องน้ำที่เพียงพอและสะอาด เอกลักษณะความโดดเด่น การส่งเสริมกิจกรรมที่แสดงบทบาทต่อสังคม และการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แก่นักท่องเที่ยว) การใช้สัญลักษณ์และการสื่อสาร ในการนำเสนอสถานที่ท่องเที่ยวของวัด (เช่น การใช้สัญลักษณ์ที่เป็นสากลชัดเจน ผังบอกสถานที่ที่ควรเข้าชมภายในวัด การสื่อสารเรื่อง ทิศทางการเข้า-ออกที่เข้าใจง่าย การใช้เครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัย)

2. บทบาทของวัดในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา และความเชื่อมโยงไปสู่เครือข่ายการปฏิบัติธรรม

3. ศึกษาความเชื่อและความศรัทธาของนักท่องเที่ยวที่มีต่อวัดขิง และแนวทางการสนับสนุนของวัดเกี่ยวกับความเชื่อและความศรัทธา

4. ศึกษาแนวทางการส่งเสริมการทำพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อให้แก่นักท่องเที่ยว

5. ศึกษาแนวทางการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม เช่น เอกสารประชาสัมพันธ์เชิญชวนปฏิบัติธรรม อาคารสถานที่ปฏิบัติธรรม รูปแบบของการปฏิบัติธรรม

3) ขั้นตอนการลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อเก็บข้อมูลและการขอสัมภาษณ์ ดังนี้

1. ออกแบบบันทึกการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม วัด ส่งให้คณะกรรมการที่ปรึกษาตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา

2. ติดต่อกับวัด โดยเดินทางไปด้วยตัวเอง เพื่อขอทราบนามของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงทำเรื่องเสนอบัณฑิตวิทยาลัย เพื่อขอเอกสารตามระเบียบวิธีวิจัย ในการอนุเคราะห์เก็บข้อมูล ถ่ายภาพและขอสัมภาษณ์

¹⁰⁴ เป็นการสังเกตจากสายตาของคนภายนอก เสมือนเป็นนักท่องเที่ยว, ชาย โพธิสิตา, ศาสตราจารย์และศิลปินแห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2559), หน้า 289.

3. ติดต่อกับวัด โดยทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์(Email) เพื่อขออนุญาตเข้าไปเก็บข้อมูล ถ่ายภาพและขอสัมภาษณ์ จากนั้นจึงทำเรื่องเสนอบัณฑิตวิทยาลัย เพื่อขอเอกสารตามระเบียบวิธีวิจัย ในการอนุเคราะห์เก็บข้อมูล

4. ลงพื้นที่ตามวัน เวลาที่กำหนด นัดหมาย โดยมีแนวทางการเก็บข้อมูล ดังนี้

- ใช้แบบบันทึกการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เก็บข้อมูลเชิงประจักษ์

- เก็บข้อมูล โดยสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัด และสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ที่มีบทบาทต่อการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม

- เก็บข้อมูล โดยสัมภาษณ์เจ้าสำนักปฏิบัติธรรม

3.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

3.2.1 เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัด และผู้มีบทบาทที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม 4 รูป ดังนี้

1. พระธรรมวชิราวุฒร์	เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง
2. พระรัตนสุธี	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง
3. พระครูพิศิษฐ์สกรการ	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง
4. พระปลัดสามารถ ธมฺมธโร	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง

3.2.2 สัมภาษณ์นักท่องเที่ยว จำนวน 20 คน

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การดำเนินงานวิจัยนี้ ศึกษาโดยการเก็บข้อมูลจากพระไตรปิฎก หนังสือ เอกสารงานวิจัยแบบบันทึกการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นเน้นวิธีการแสวงหาความรู้จากการลงไปในภาคสนาม โดยผู้วิจัยเป็นเครื่องมือและใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างสัมภาษณ์ เจ้าอาวาส พระภิกษุสงฆ์ ที่เป็นเจ้าหน้าที่ดูแลกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในวัดโดยขออนุญาตบันทึกเสียง และบันทึกสถานที่เป็นภาพถ่าย

3.3.1 ขั้นตอนการสร้างแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง

1. ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง จากเอกสารและผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. กำหนดกรอบความคิด ในการสร้างแบบสัมภาษณ์

3. กำหนดวัตถุประสงค์ ในการสร้างแบบสัมภาษณ์ โดยขอคำปรึกษาต่อที่ปรึกษางานวิจัย

4. สร้างแบบสัมภาษณ์

5. นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่อที่ปรึกษางานวิจัย เพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข

6. นำแบบสัมภาษณ์ไปตรวจสอบความน่าเชื่อถือ

7 รวบรวมแบบสอบถาม แล้วนำมาวิเคราะห์

3.3.2 แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview)

ผู้วิจัยได้ทำการกำหนดหัวข้อหรือประเด็นไว้เพียงกว้างๆ ล่วงหน้า โดยเป็นลักษณะคำถามแบบปลายเปิด และในการสัมภาษณ์สามารถปรับเปลี่ยนเพิ่มเติม เพื่อให้ได้คำตอบที่ชัดเจนในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ที่ใช้ศึกษา ในด้านปัจจัยแห่งความสำเร็จ รวมทั้งสภาพการณ์ดำเนินงานของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิ เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในการลงพื้นที่

โดยใช้แบบบันทึกการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ แบบสอบถาม ณ วัดไร่ขิง วันพฤหัสบดีที่ 8 เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2564

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาทั้งด้านเอกสาร ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ได้จากแบบบันทึกการสังเกต และการสัมภาษณ์ เป็นกระบวนการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยมุ่งเน้นศึกษาเนื้อหาของแบบบันทึกการสังเกต และการสัมภาษณ์ในส่วนของกิจกรรมต่าง ๆ ที่สร้างความเชื่อมโยง เพื่อศึกษาบทบาทการส่งเสริมของวัด และความเชื่อมโยงไปสู่การบูรณาการท่องเที่ยว

การสัมภาษณ์เจ้าสำนักปฏิบัติธรรม มุ่งเน้นไปที่เพื่อวิเคราะห์บทบาทของวัดที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม และรูปแบบและการบูรณาการ ด้านการปฏิบัติธรรม ตามประเด็นหัวข้อ ดังนี้

3.1.5.1 ดำเนินการศึกษา โดยนำข้อมูลภาคสนาม ที่ได้มาจากแบบบันทึกการสังเกตและการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ มาจำแนกให้เห็นถึงรูปแบบของวัดที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประเภทชมงานด้านพุทธศิลปกรรม ทำบุญ ไหว้พระ ขอพร และกิจกรรมการส่งเสริมด้านอื่น ๆ ที่วัดมีไปตามบริบทตามรายกรณี และสรุปบทบาทการส่งเสริมของวัดและความเชื่อมโยงไปสู่เครือข่ายการปฏิบัติธรรมของวัด

3.1.5.2 ดำเนินการวิเคราะห์ โดยนำข้อมูลภาคสนาม ที่ได้มาจากแบบบันทึกการสังเกตแบบสอบถาม และการสัมภาษณ์เจ้าสำนักปฏิบัติธรรม มาจำแนกให้เห็นถึงบทบาทของวัดที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม และการจัดการบูรณาการการท่องเที่ยว ด้านการปฏิบัติธรรม เพื่อวิเคราะห์สาระสำคัญของบทบาท และการจัดการบูรณาการการท่องเที่ยว ด้านการปฏิบัติธรรมที่มีอยู่ในสังคมไทย โดยใช้วัดที่มีชื่อเสียงด้านการท่องเที่ยวและการปฏิบัติธรรม

3.1.5.3 สรุปผลการวิเคราะห์ หรือข้อค้นพบว่า การจัดให้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา เกี่ยวเนื่องกับประเทศชาติ ประเพณีและวัฒนธรรม เป็นการสร้างความเชื่อมโยงให้ไปสู่การท่องเที่ยวในเชิงนามธรรมได้และจะเป็นการเข้าสู่ระบบของเครือข่ายการปฏิบัติธรรมที่ครอบคลุมอยู่ทั่วในสังคมไทย เพียงแต่ปัจจุบันนี้ กระแสของการปฏิบัติธรรม ทำให้มีแนวโน้มของความนิยมมากขึ้นในหมู่ของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติ องค์กรที่กำกับดูแลอยู่จึงต้องมีการดำเนินงาน เพื่อสร้างมาตรฐานของแนวทางการปฏิบัติและช่วยพัฒนาเครือข่ายด้านการปฏิบัติธรรม ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อทุกสังคมในชาติ และการส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการปฏิบัติธรรมที่กว้างไกลออกไปในระดับสากล จะช่วยให้เกิดประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติในระดับสังคมโลกอีกด้วย

3.6 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

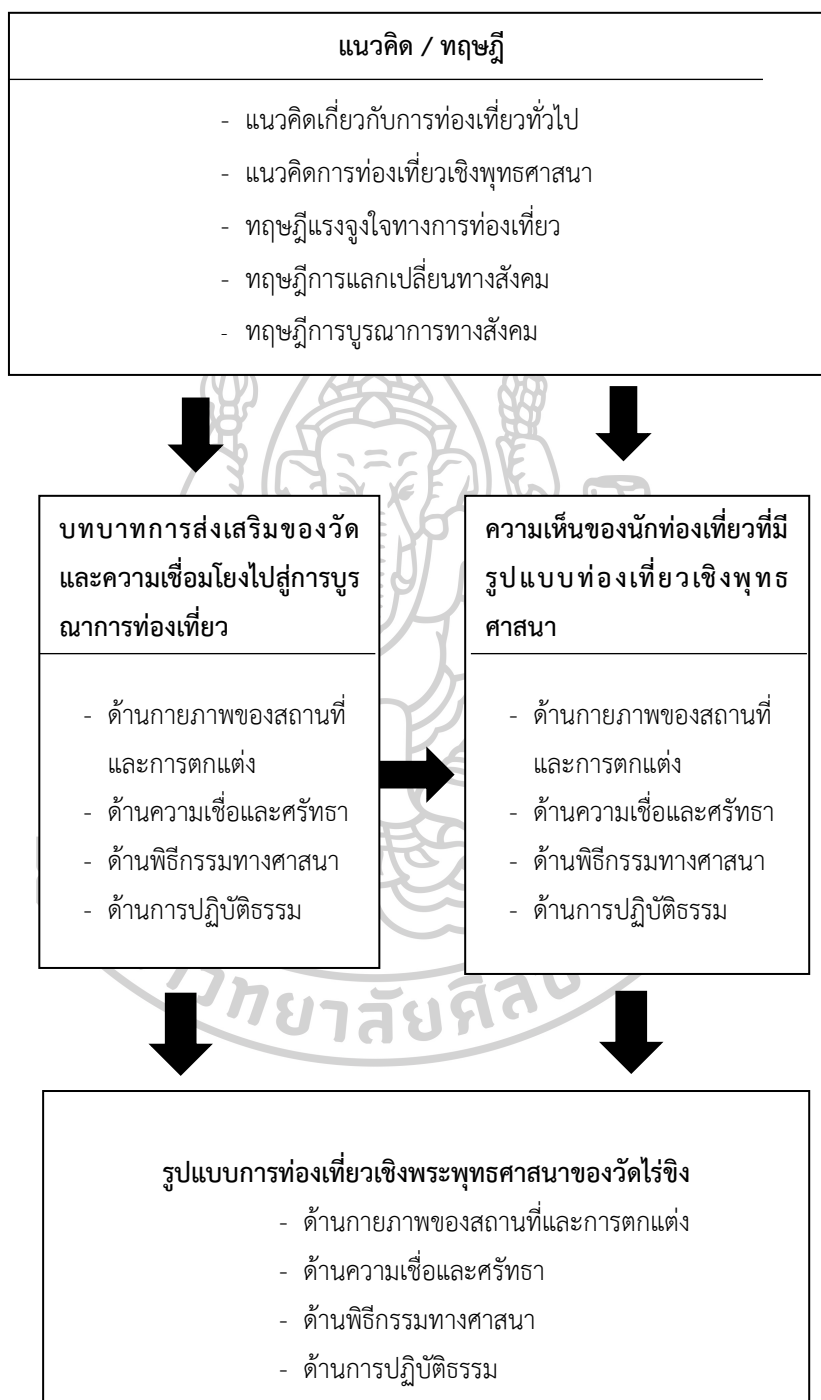
ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลที่ได้รับว่ามีความถูกต้อง มีความเข้าใจที่สอดคล้องตรงกันระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Methodological Triangulation) เป็นการตรวจสอบว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้นั้นถูกต้องหรือไม่ โดยใช้วิธีตรวจสอบ คือ ตรวจสอบแหล่งข้อมูล (Data Triangulation) โดยนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ข้อมูลจากการสังเกตของผู้วิจัยในขณะที่ทำการสัมภาษณ์และการวิเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร ว่า เป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือไม่ ก่อนนำข้อมูลไปทำการวิเคราะห์ และสรุปผลการศึกษาวิจัย

3.7 การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูลและจริยธรรมในการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยผู้วิจัยได้คำนึงถึงการรักษาสีติของผู้ให้ข้อมูลหลัก และเรื่องจริยธรรม ซึ่งต้องให้ความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเรื่องความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย โดยมีการดำเนินการวิจัยตามกระบวนการตั้งแต่เริ่มต้นเก็บข้อมูลจนกระทั่งนำเสนอผลการวิจัย ดังนี้

1. ผู้วิจัยแนะนำตัวเองให้แก่ผู้ให้ข้อมูลทราบว่าเป็นนักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาการจัดการ ภาครัฐและภาคเอกชน มหาวิทยาลัยศิลปากร พร้อมชี้แจงวัตถุประสงค์ในการทำวิจัยและขอความอนุเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์ตามสภาพความเป็นจริงเพื่อประโยชน์ต่อความสำเร็จในการวิจัย
2. ผู้วิจัยขออนุญาตบันทึกข้อมูลโดยใช้เครื่องบันทึกเสียงตลอดการสัมภาษณ์ หากผู้ให้ข้อมูลไม่สะดวกในการบันทึกและไม่สะดวกในการตอบคำถามบางข้อ ผู้ให้ข้อมูลสามารถปฏิเสธในการตอบคำถามดังกล่าวได้ตลอดเวลา
3. หลังจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยแจ้งผู้ให้ข้อมูลทราบว่าข้อมูลที่ได้นำไปใช้เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลในการทำวิจัยเท่านั้นจะไม่นำไปทำผิดวัตถุประสงค์อย่างเด็ดขาด การเก็บข้อมูลรายละเอียดของผู้ให้ข้อมูลจะถูกเก็บไว้เป็นความลับ การนำเสนอโดยใช้นามสมมุติเพื่อเป็นการพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล

3.8 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง” เป็นการศึกษาในเชิงคุณภาพ ข้อมูลทั้งหมดที่ได้รับรวบรวมมาจะถูกนำมาใช้ประกอบการวิเคราะห์สังเคราะห์เป็นบทสรุปการวิจัยและผลการวิจัย โดยผู้วิจัยได้นำเสนอ ตามวัตถุประสงค์ตามลำดับ ดังนี้

4.1 บทบาทของวัดในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา

4.2 ความเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา

4.3 วิเคราะห์บทบาทของวัดไร่ขิงที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว

4.4 รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง

4.1 บทบาทของวัดในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา

วัดไร่ขิง มีการจัดงานส่งเสริมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญของชาติ งานเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยและประเพณีไทยอยู่ตลอดปี รวมถึงการจัดการประชุมสำคัญ ๆ ทางคณะสงฆ์และโดยเฉพาะงานเกี่ยวกับบูรพมหากษัตริย์ไทย และร่วมมือกับโครงการของสำนักงานพระพุทธศาสนาที่ให้การสอดแทรกการเจริญจิตตภาวนา นั่งสมาธิถวายเป็นพระราชกุศลแด่ราชวงศ์ วัดไร่ขิงมีความพร้อมและความโดดเด่นในด้านต่าง ๆ ดังนี้

4.1.1 ด้านกายภาพของสถานที่และการตกแต่ง

ปัจจุบันภายในเขตพุทธาวาส ของวัดไร่ขิง ถือได้ว่าเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติไทย เป็นวัดอันดับต้น ๆ ของประเทศไทยที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ทั้งด้านศาสนวัตถุ โบราณสถาน และเป็นศูนย์รวมความรู้ด้านต่าง ๆ มากมาย กายภาพของสถานที่และการตกแต่งของวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่สวยงาม โดยเฉพาะภายในเขตพุทธาวาสของวัดไร่ขิง ประกอบไปด้วยสิ่งล้ำค่าที่ควรเก็บไว้ให้เป็นความทรงจำมากมาย จึงเป็นวัดที่ได้ชื่อว่ามีสิ่งมหัศจรรย์ประดิษฐานอยู่มากมาย ดังนี้

1) พระอุโบสถ มีลักษณะเป็นทรงโรงศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีขนาดกว้าง 4 วา 2 คอกยาว 12 วา สูง 9 วาเศษ ฝาผนังก่ออิฐถือปูนหน้าบนแกะสลักเป็นลายพฤกษานกหัสดีลิงค์ ติดข้อฟ้าใบระกาทางหงส์หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีส้มประตูปูนปั้นเครือเถา บานประตูด้านนอกเป็นลายรดน้ำรูปท่ายจตุโลกบาล ด้านในเป็นภาพสีรูปอสุรยักษ และอื่น ๆ ติดพันด้วยสัตว์ประหลาดตามจินตนาการของช่างเขียนในสมัยนั้น บานหน้าต่างเป็นลายรดน้ำรูปต้นไม้ พร้อมด้วย

เหล่าสัตว์นานาชาติ ด้านในเป็นภาพเขียนสีรูปดอกไม้ส่วนซุ้มหน้าต่างเป็นรูปปูนปั้นลายเครือเถา เช่นเดียวกับซุ้มประตูรวบรวมงานศิลปกรรมต่าง ๆ จัดแสดงไว้ตามพระระเบียงวิหาร เช่น ภาพแกะสลักนูนต่ำ ภาพแกะสลักนูนสูง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนที่บอกเล่าเรื่องราวการบูรณะ ปฏิสังขรณ์ของวัดแห่งนี้ พร้อมมีป้ายข้อความประวัติที่มาไว้รวมถึงภาษาอังกฤษ รวมทั้งจารึกภูมิปัญญาโบราณหลายแขนงทั้งประวัติศาสตร์ วรรณกรรม ต่าง ๆ เป็นต้น

สิ่งที่พบเห็นภายในและโดยรอบพระอุโบสถ เสมือนเป็นมหาวิทยาลัยแห่งการเรียนรู้ มีความโดดเด่นทั้งในด้านเวลา เนื้อหาสาระ สถานที่ บุคคล อีกทั้งยังมีความหายาก มีความสมบูรณ์และเป็นของแท้ที่มีมาแต่โบราณ อันล้วนเป็นมรดกภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยทั้งสิ้นที่ได้สร้างสรรค์พิพิธาไว้เพื่อเป็น “มรดกความทรงจำแห่งโลกของไทย นับว่าเป็นเกียรติเป็นศักดิ์ศรี และเป็นความภาคภูมิใจของคนไทยทั้งแผ่นดิน” วัดไร่ขิง เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ที่ได้รับความนิยมมากสำหรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ จนได้รับการจัดอันดับให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวยอดนิยมของไทย ในส่วนของการดูแลและทำนุบำรุงพระอารามที่เป็นมรดกความจำของชาตินั้น มีการร่วมกับภาครัฐได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่ทรงเจริญพระชนมายุ 80 พรรษา เพื่อให้วัดมีความสวยงามมั่นคงอยู่เสมอ

2) พระประธาน พระประธานในอุโบสถวัดไร่ขิง ท่านไม่มีพระนามที่เฉพาะ ประชาชนทั่วไปมักเรียกว่า “หลวงพ่อดาวไร่ขิง” อนุโลมไปตามชื่อวัด พระพุทธรูปองค์นี้น่าจะเป็นเนื้อทองสัมฤทธิ์ ประทับนั่งปางมารวิชัยแบบประยุกต์ พระรูปมีลักษณะผิวกายคล้ายศิลปะเชียงแสน พระหัตถ์เรียวยาวตามแบบศิลปะสุโขทัย แต่เฉพาะพระพักตร์คล้ายศิลปะยุครัตนโกสินทร์ ประดิษฐานเหนือฐานชุกชี มีขนาดหน้ากว้าง 4 ศอก 2 นิ้ว สูง 4 ศอก 16 นิ้วเศษ

3) วิหารประจำทิศ ทางภายในกำแพงแก้วรอบอุโบสถ มีวิหารประจำทิศต่างๆ ทั้ง 4 ทิศ เป็นทรงโรงเช่นเดียวกับอุโบสถ หากแต่ย่อส่วนต่างๆ ให้เล็กลง หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา 3 หลังและมุงด้วยกระเบื้องเคลือบสี 1 หลัง ติดข้อฟ้าใบระกาทางหงส์เป็นปูนปั้น หน้าบันใช้เป็นปูนปั้นเป็นลายเทพพนม ไม่มีซุ้มประตูหน้าต่างและภายในไม่มีภาพจำหลัก หรืองานภาพเขียนใดๆ ทั้งสิ้น เป็นที่เก็บวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เกี่ยวกับเขตพุทธาวาส เช่น พระพุทธรูปจำลองหลวงพ่อดาวไร่ขิง เป็นต้น วิหารทางด้านทิศเหนือสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2492 ทางด้านทิศใต้สร้างเมื่อ พ.ศ. 2494 ทางด้านทิศตะวันออกสร้างเมื่อ พ.ศ. 2493 ทางด้านทิศตะวันตกสร้างเมื่อ พ.ศ. 2491

4) ศาลาจัตุรมุข ตั้งอยู่ด้านหน้าและด้านหลังของอุโบสถเป็นศาลาทรงไทย 4 มุข มุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีติดข้อฟ้าใบระกาหน้าบันทั้ง 4 ด้าน มีภาพปูนปั้นเป็นเรื่องราวพุทธประวัติตั้งแต่ประสูติจนถึงปรินิพพาน และแบ่งพระบรมสารีริกธาตุขบถเป็นรูปปั้นราหูอมจันทร์ ตลอดเป็นศาลาโปร่ง ปลายเสาทุกต้นมีบัวหงายศาลาจัตุรมุขทั้ง 2 หลังนั้น สร้างขึ้นในสมัยพระเทพวรเวท (ปัญญา อินทปญโญ) เจ้าอาวาสในอดีต หลังที่อยู่ทางด้านหน้าอุโบสถ ปัจจุบันใช้เป็นที่พักการชั่วคราว

ขอมูลนิเวศตาประชารักษ์ของวัดไร่ขิง ส่วนที่อยู่ทางด้านหลังอุโบสถใช้เป็นสถานบริการของรูป เทียนทองและดอกไม้ในงานเทศกาลประจำปีของวัด

5) มณฑปกลางสระน้ำ เป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลอง ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของอุโบสถ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2511 โดยการนำของพระครูนวมารโสมณ (เต็ม จนทโสมณ) พร้อมด้วยคณะศิษย์ยานุศิษย์ของท่าน มีกำแพงแก้วล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน และมีซุ้มประตูขึ้น - ลงทั้ง 4 ด้านเช่นกัน แต่ละซุ้มมีรูปปั้นยักษ์คู่ประจำอยู่ดูนายทวารบาล เปิดให้ประชาชนเข้ากราบไหว้ได้ทุกวัน

จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ด้านกายภาพของสถานที่และการตกแต่งทำให้เห็นถึงความพึงพอใจเป็นอย่างมาก เพราะปัจจุบันภายในวัดไร่ขิง เป็นสถานที่และมีการตกแต่งประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่สวยงาม วัดไร่ขิง แล้วยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ที่ได้รับความนิยมมากสำหรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ จนได้รับการจัดอันดับให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวยอดนิยมของไทย

4.1.2 ด้านความเชื่อและความศรัทธาของนักท่องเที่ยวที่มีต่อวัดไร่ขิง และแนวทางการสนับสนุนของวัดเกี่ยวกับความเชื่อและความศรัทธา

ตำนานความเชื่อความศรัทธาเกี่ยวกับหลวงพ่อดำวัดไร่ขิง ตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่อดำวัดไร่ขิงว่าได้อัญเชิญมาจากกรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ประชาชนนับถือมาก ในวันที่อัญเชิญหลวงพ่อดำวัดไร่ขิงขึ้นจากท่าน้ำที่หน้าวัดไร่ขิงตรงกับวันพระขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 เป็นวันสงกรานต์ มีประชาชนมาชุมนุมกันมาก ในขณะที่อัญเชิญหลวงพ่อดำวัดไร่ขิงขึ้นจากน้ำสู่ประรำพิธี ในขณะนั้นความมหัศจรรย์ขึ้น แสงแดดที่แผดจ้ากลับพลันหายไป ความร้อนระอุในวันสงกรานต์กลางเดือนห้า บังเกิดมีเมฆดำทะมึน ลมปั่นป่วน ฟ้าคะนองก้องในท้องฟ้าบันดาลให้ฝนตกลงมา สร้างความเย็นฉ่ำใจทั่วหน้า ทุกคนในที่นั้นเกิดความยินดีและพากันอธิษฐานจิต“ขอหลวงพ่อดำทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขดับความร้อนคลายความทุกข์ให้หมดไป ดุจสายฝนที่เมฆนิลทำให้ชุ่มฉ่ำ เจริญงอกงามด้วยธัญญาหาร” และในบัดนี้ก็ปรากฏเป็นความจริงแจ้งประจักษ์ว่าหลวงพ่อดำได้ดลบันดาลให้เกิดสภาพการณ์อย่างนั้นแก่ทุกคนที่ประพาศิธรรมโดยแท้จริง และในเวลาต่อมา นับแต่ปี ที่หลวงพ่อดำประดิษฐานบนแท่นชุกชีเป็นพระประธานในอุโบสถวัดไร่ขิงแล้วประชาชนก็พากันมาเคารพสักการะมิได้ขาดทางวัดไร่ขิงได้กำหนดถือเอาวันกลางเดือน 5 เป็นวันสำคัญจัดงานเทศกาลนมัสการปิดทองหลวงพ่อดำตลอดมาจนถึงปัจจุบัน วัดไร่ขิงจึงกลายเป็นวัดที่โด่งดังวันหนึ่งของจังหวัดนครปฐมและประเทศไทยภายใต้บารมีของหลวงพ่อดำ

จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ด้านความเชื่อและความศรัทธาของนักท่องเที่ยวที่มีต่อวัดไร่ขิง และแนวทางการสนับสนุนของวัดเกี่ยวกับความเชื่อและความศรัทธา ทำ

ให้เห็นถึงความเชื่อและความศรัทธาที่มีต่อวัดไร่ขิง รวมถึงความเชื่อและความศรัทธาของนักท่องเที่ยว และชาวบ้านที่เคารพต่อหลวงพ่อดำไร่ขิงเป็นอย่างมาก นักท่องเที่ยวที่เข้ามาสักการะส่วนใหญ่เป็นการเลื่อมใสศรัทธาอย่างแท้จริง

4.1.3 ด้านพิธีกรรมทางศาสนา

วัดไร่ขิง มีการจัดกิจกรรมงานต่าง ๆ มากมายที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาประเพณีและวัฒนธรรม และวันสำคัญของชาติมิได้ว่างเว้น โดยกิจกรรมการส่งเสริมพระพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง มีจุดเด่นในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา (Buddhism) เพราะเป็นศาสนาที่สำคัญของโลก ที่มีหลักคำสอนสำคัญอย่างยิ่งต่อชาวโลก โดยโลกของสังคมในปัจจุบัน ซึ่งเป็นศาสนาที่มีหลักคำสอนที่มีเหตุมีผลอันเป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีคนยอมรับนับถือกันทั่วโลกอีกศาสนาหนึ่ง ซึ่งเป็นการส่งเสริมและการสนับสนุนให้คนในสังคมมีเหตุมีผล มีเมตตา กรุณา มีความเอื้ออาทรต่อกันและกัน อันเปรียบเสมือนญาติกันโดยสายโลหิตและหรือเป็นญาติกันโดยทางธรรม ดังพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า วิสสาสปรมา ญาติ. แปลว่าความคุ้นเคยกันเป็นญาติอย่างยิ่ง ซึ่งมีใช้เพียงแค่นี้เป็นปรัชญาหรือทฤษฎีเท่านั้น หากแต่ยังมีเนื้อหาและความสำคัญครอบคลุมถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความนึกคิดแทบทุกด้าน และที่สำคัญพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล แห่งการกระทำ เป็นศาสนาแห่งความเพียรพยายาม ไม่ใช่ศาสนาแห่งการอ่อนวอนปรารถนาแต่อย่างใด เพราะเป็นศาสนาประเภทอหิงสาคายม ไม่ใช่เทวนิยมแต่ประการใดพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ หรือเป็นศาสนาแห่งความเพียรพยายาม หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงมุ่งเน้นที่การปฏิบัติเป็นสำคัญ การอ่อนวอนหรือการหวังผลดลบันดาลจากสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อให้ตนประสบความสุข หรือความสำเร็จในชีวิตนั้น ไม่ใช่แนวทางของพระพุทธ-ศาสนา ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาในแง่ของหลักธรรม จึงมีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ได้และเป็นเรื่องใกล้ตัวมนุษย์ซึ่งสามารถสัมผัสรับรู้ได้ตลอดเวลา เพราะใจความสำคัญของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น ไม่มีสิ่งใดเกินเลยไปจากเรื่องปัญหาชีวิต และวิธีการแก้ปัญหาชีวิตหรือที่เรียกว่า “ทุกข์และความดับทุกข์” นั่นเอง ดังที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทั้งในกาลก่อนและในบัดนี้ เราสอนแต่เรื่องทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น” สำหรับพิธีกรรมทางศาสนาที่ทางวัดไร่ขิงได้จัดขึ้น มีดังนี้

- 1) การจัดกิจกรรมวันมาฆบูชา ทางวัดจัดให้มีการทำบุญตักบาตร ไหว้พระ ถวายสังฆทาน โดยวันมาฆบูชาถือเป็นวันพระใหญ่ พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่จึงเตรียมอาหารคาวหวานไปทำบุญตักบาตร ไหว้พระด้วยดอกไม้ธูปเทียนและถวายสังฆทานที่วัดไร่ขิง ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านในระแวกวัดหรือนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่มีจิตศรัทธาในการทำบุญ หลังไหลเข้ามาจำนวนมาก จุดเด่นในกิจกรรมวันมาฆบูชาของวัดไร่ขิงที่กลายเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว คือ การตกแต่งบริเวณรอบวัดด้วยทัศนียภาพที่

สวยงาม โดยใช้แสงสีเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาของวันมาฆบูชาได้อย่างชัดเจน ทำให้เป็นที่สนใจจากนักท่องเที่ยวเป็นอย่างดี กิจกรรมดังกล่าวยังส่งเสริมทำให้พุทธศาสนิกชนในระแวกวัดเข้าวัดมามากยิ่งขึ้น

2) งานสัปดาห์เพื่อส่งเสริมพระพุทธศาสนา (วันวิสาขบูชาและวันอัฐมีบูชา) วันวิสาขบูชาและอัฐมีบูชา วัดไร่ขิงจัดงานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หนึ่งเดียวในภาคกลางวันถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้าจำลอง สำหรับกิจกรรมภายในงานประเพณี ประกอบด้วย พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ถวายเป็นพุทธบูชา ประกอบด้วย การแสดงพระธรรมเทศนา การถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ การเวียนเทียนเป็นพุทธบูชา การจัดขบวนเหตุการณ์สมมุติพระพุทธเจ้าปางประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ขบวนคณะสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา ขบวนคติธรรม นรกภูมิ ขบวนพุ่มผ้าป่า จากนั้น ขบวนนางรำ แต่ละหมู่บ้าน และขบวนนักเรียน สมมุติเหตุการณ์ และการล้อเลียนคนดังในปัจจุบัน เรือดำน้ำ ศาลพระภูมิเก่า หมอ แต่งตัวล้อเลียน และอื่น ๆ เป็นต้น เป็นการอนุรักษ์ประเพณีเดิมและยังส่งเสริมการท่องเที่ยวทำให้เป็นจุดสนใจของนักท่องเที่ยวที่พบเห็นและกลายเป็นวันสำคัญที่มีนักท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมจำนวนมาก

3) วันนมัสการพระพุทธไสยาส (เทศกาลสงกรานต์) ภายในวัดประดิษฐาน พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ที่ผู้คนให้การสักการบูชา คือ หลวงพ่อวัดไร่ขิง พระพุทธรูปปางมารวิชัย สมัยเชียงแสน ในทุก ๆ ปี ในวันสงกรานต์ จะ มีการจัด งานเทศกาลนมัสการปิดทองประจำปีหลวงพ่อวัดไร่ขิง เป็นงานประเพณีที่จัดขึ้นที่ วัดไร่ขิง ในระหว่างวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 5 ถึงวันแรม 4 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี กิจกรรมภายในงานนมัสการปิดทองหลวงพ่อวัดไร่ขิง ภายในงานนมัสการปิดทองหลวงพ่อวัดไร่ขิง มีกิจกรรมมากมาย โดยมีนักท่องเที่ยวมาร่วมงาน สักการะ และปิดทอง หลวงพ่อวัดไร่ขิง กันอย่างเนืองแน่นทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตัวเอง และนอกจากนี้ยังมีการออกร้านจำหน่ายสินค้าจากหน่วยงานต่าง ๆ รวมถึงการออกร้านของเกษตรกรที่นำผักผลไม้จากสวนส่งตรงมาถึงมือผู้บริโภคโดยตรงในราคาย่อมเยา อีกทั้งยังมีการประกวดผลไม้ไทย และการจัดแสดงมหรสพต่าง ๆ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทั้งสินค้าพื้นบ้าน สินค้าการเกษตร และวัฒนธรรมไทยที่กำลังจะสูญหายไป และกลายเป็นแหล่งการท่องเที่ยวในเทศกาลสำคัญอีกทางเลือกหนึ่งของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

4) การจัดงานพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศแด่บูรพมหากษัตริย์ไทย เพื่อน้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณ และพระเมตตาที่ได้ทรงทุ่มเทกำลังพระวรกายและกำลังพระปัญญาปฏิบัติพระราชกรณียกิจนานัปการเพื่อประโยชน์สุขแห่งปวงพสกนิกร ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างอเนกอนันต์แก่พสกนิกร กิจกรรมประกอบด้วย พิธีทำบุญตักบาตรพระสงฆ์ พิธีสวดพระพุทธมนต์ กิจกรรมปฏิบัติธรรมถวายพระราชกุศล และกิจกรรมจิตอาสาบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ในงานมีกิจกรรมอีกมากมายเป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยวและประชาชนที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว

5) บวชนกขัมมจารีอุทิศถวายเป็นพระราชกุศล ในการออกบวชนกขัมมจารี สละเพศฆราวาสหรือคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน เพื่อเข้าสู่เพศนักบวชในพุทธศาสนา ด้วยการศึกษปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง การบวชนกขัมมจารี ถือเป็นการฝึกอบรมเพื่อสාරวมกาย วาจาและจิตใจโดยการใช้ชีวิตร่วมกันกับเหล่านักบวชท่านอื่น ในระยะการบวชนั้นๆ เนกขัมมจารีรักษาศีล 8 ได้แก่ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการขโมยสิ่งของของคนอื่นไม่ได้ให้ เว้นจากการประพฤติดิตพรหมจรรย์ เว้นจากเรื่องที่ทำให้จิตเศร้าหมอง เว้นจากการพูดโกหก ไม่พูดหยาบคาย ส่อเสียด เพื่อเจ้อ ซึ่งเป็นสัมมาวาจา เว้นจากการกินเหล้า ที่เป็นที่ตั้งของความไม่ระมัดระวัง เว้นจากการกินในยามวิกาล (หลังเที่ยงวันถึงรุ่งเช้าของวันใหม่) เว้นจากการฟ้อนรำขับร้อง ประโคมดนตรี และประดับร่างกายด้วยดอกไม้ของหอม เครื่องประดับ เครื่องทา เครื่องย้อม 8 เว้นจากการนั่งนอนเหนือเตียงตั้ง ที่เท้าสูงเกิน ภายในมีนุ่นหรือสำลี วัตถุประสงค์นิยมนัดการบวชขึ้นเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลและยังส่งผลให้ผู้มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนาและนักท่องเที่ยวนิยมเข้ามาบวชอยู่เนืองนิตย์

6) พิธีบรรพชาอุปสมบท ชาวนครปฐมนิยมพิธีการบรรพชาอุปสมบทลูกหลานที่เป็นผู้ชายส่วนมากนิยมบรรพชาในฤดูกาลเข้าพรรษา ถือเป็นกุศลผลบุญแก่บิดามารดาอย่างยิ่ง โดยเฉพาะถ้าได้บวชก่อนมีครอบครัวและนิยมจัดพิธีเป็นงานใหญ่และเอิกเกริกมาก โดยจะมีการทำพิธีถึง 3 วัน 3 คืน คือ วันสุกดิบซึ่งเป็นวันจัดเตรียมงาน จะมีพี่น้องญาติมิตรมาร่วมในวันงานมากมาย มีการจัดอาหารเลี้ยงแขกที่มาในงานตลอดงาน ในวันที่สองเป็นวันทำขวัญนาค จะมีการถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ จำนวนที่นิยมคือ 9 รูป เพราะถือเลข 9 เป็นเลขมงคล ในตอนกลางคืนเป็นการทำขวัญนาค นิยมว่าจ้างอาจารย์ที่มีชื่อเสียงมาทำขวัญนาค ช่วงนี้เป็นช่วงที่บิดามารดา และญาติพี่น้องร่วมกันปลอบปลื้มใจที่ได้มีโอกาสบวชลูกหลานของตน ในวันที่สาม เป็นวันที่แห่ นาคไปเข้าโบสถ์เพื่อเข้ารับการบรรพชาอุปสมบท

กิจกรรมที่จัดขึ้นนั้นจะมีการจัดทำแผ่นป้ายเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวทั้งที่เป็นชาวพุทธ และมีชาวพุทธรวมถึงนักท่องเที่ยวต่างชาติ ได้ร่วมกันเข้ามานั่งสมาธิเจริญจิตภาวนา จึงนับว่าเป็นบทบาทสำคัญอย่างหนึ่งที่เกื้อหนุนให้ผู้เข้าร่วมการปฏิบัติได้มีการพัฒนาความคิดและจิตใจไปในทางที่ดีที่สูงขึ้นตามแนวทางของหลักพระพุทธศาสนาอยู่เสมอ ในสมัยโบราณตั้งแต่ก่อนที่พุทธศาสนาจะประดิษฐาน ในประเทศไทยนั้น ประชาชนที่อยู่ในดินแดนไทยปัจจุบันนั้นมีความเชื่อทางศาสนาตามแบบวิญญานนิยม (Animism) คือ มีความเชื่อในเรื่องวิญญาณว่า วิญญาณนั้นมีอยู่จริงและทำพิธีบวงสรวงกราบไหว้เพื่อขอความอารักขาและความสวัสดิมีชัยในกิจการที่ตนทำอยู่ ในจารีกรสุโขทัยกล่าวถึงการบวงสรวงเทพยดาที่รักษาเมืองสุโขทัย โดยเรียกว่า พระชะพุงผี โดยกล่าวว่าหากประชาชนทำการเช่นพลีฎกต้องก็จะอยู่เย็นเป็นสุข แต่หาก “เช่นบ่ดี พลีบ่ถูก” ก็อาจถูกลงโทษได้ คำว่า ผี ในที่นี้เป็นคำไทย หมายถึงวิญญาณนั่นเอง ในสมัย โบราณนั้น คนไทยเรียกวิญญาณทั้งหลายว่า ผี ทั้งสิ้น เช่น ผีบ้าน ผีเรือน ผีปู่ย่า ตายาย เป็นต้น แต่ต่อมาเมื่อรับพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศาสนา

ประจำชาติจึงเริ่มมีการจำแนกว่า ถ้าเป็นวิญญานชั้นต่ำ เรียกว่า ผี ดังนี้ ส่วนวิญญานชั้นสูง ก็เป็น เทวดา พรหม เป็นต้น ความเชื่อและการปฏิบัติออกมาในรูปแบบของการปฏิบัติตามประเพณีโดยขาดความเข้าใจในแก่นแท้ของพระธรรมเสียเป็นส่วนมาก

จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ด้านพิธีกรรมทางศาสนา วัดไร่ขิงมีการจัดกิจกรรมงานต่าง ๆ มากมายที่เกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมรวมถึงวันสำคัญต่างๆ ทำให้ชาวบ้านในระแวกวัดหรือนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติที่มีจิตศรัทธาในการทำบุญ หลังไหลเข้ามาจำนวนมาก เช่น กิจกรรมภายในงานนมัสการปิดทองหลวงพ่อวัดไร่ขิง ภายในงานนมัสการปิดทองหลวงพ่อวัดไร่ขิง มีกิจกรรมมากมาย โดยมีนักท่องเที่ยวมาร่วมงาน สักการะ และปิดทอง หลวงพ่อวัดไร่ขิง กันอย่างเนืองแน่นทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

4.1.4 ด้านการปฏิบัติธรรม

วัดไร่ขิงในด้านการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมการจัดกิจกรรมงานที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญของชาติวัฒนธรรม ประเพณี และงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา เป็นต้น ถึงแม้จะเป็นวัดที่ส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยว ประเภทชมวัดถุทธธรรมทางโลก แต่ในขณะที่เดียวกันก็ได้สอดแทรกให้มีการเจริญสมาธิมีการปฏิบัติธรรมตามสมควร นับว่าเป็นการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ในหลักพุทธธรรมและได้ลงมือปฏิบัติเอง อันเป็นนามธรรมภายในด้วยควบคู่กันไป และการจัดตั้งชมรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนารวมถึงมูลนิธิต่าง ๆ เพื่อสวดมนต์ ทำวัตร ปฏิบัติธรรม ช่วยเหลือสังคม พุทธศาสนิกชนได้เข้าร่วมกิจกรรมการปฏิบัติธรรมอยู่เป็นประจำสม่ำเสมอตามโอกาสที่ทางวัดได้จัดขึ้น และยังให้ความสนใจอยู่เสมอ

ในเขตพุทธาวาสของวัดไร่ขิง ถึงแม้ภายในเขตพุทธาวาสจะไม่มีสถานที่ให้ก่อสร้างอาคารขนาดใหญ่ได้อีก จึงมีโครงการการบูรณะเปลี่ยนแปลงศาลาการเปรียญที่เคยเป็นพระอุโบสถหลังเดิมมาทำเป็นศูนย์ปฏิบัติธรรม ชื่อว่า “ศูนย์ปฏิบัติธรรม” ปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน 4 จัดให้มีการปฏิบัติเป็นประจำทุกเดือน โดยเดือนละ 2-3 วัน ส่วนมีการแนะนำให้ปฏิบัติต่อในที่ใดนั้น ไม่มีการเจาะจงสะดวกที่ใดก็ให้ไปที่นั่นใกล้ที่พักของตน เพราะส่วนใหญ่ก็จะเป็นแนวเดียวกันคือ สติปัฏฐาน 4 รวมทั้งที่นี่เป็นที่จัดปฏิบัติธรรมเพิ่มพิเศษในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญของชาติ เช่น วันมาฆบูชา วันเฉลิมพระชนมพรรษา รวมถึงเคยเป็นที่จัดประชุมของพระสงฆ์นานาชาติอีกด้วย เป็นต้น¹⁰⁵ ดังนั้นในเขตพุทธาวาสของวัดไร่ขิง จึงได้ชื่อว่า เป็นแหล่งเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่ นักท่องเที่ยวทั้งทางด้านวัตถุธรรมทางโลกและด้านหลักพุทธธรรมที่เป็นนามธรรมควบคู่กันไปได้อย่างดีลงตัว

¹⁰⁵ สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง พระอารามหลวง ,วันที่ 15 ธันวาคม 2565

วัดไร่ขิง ใช้หลักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน 4 แบบพองหนอ-ยุบหนอ มีการจัดปฏิบัติแบบ 1 เดือนต่อครั้ง และการจัดให้มีการปฏิบัติขึ้นในวันสำคัญ ๆ เป็นพิเศษอีกด้วย

สรุป วัดไร่ขิง พระอารามหลวง เป็นวัดที่เน้นส่งเสริมให้วัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ประเภทชมงานด้านพุทธศิลป์กรรม ทำบุญ ไหว้พระ ขอพร และเป็นแหล่งส่งเสริมอาชีพของคนในใกล้วัด ชุมชน โรงเรียน แต่ในขณะเดียวกันก็ได้เผยแผ่หลักพุทธธรรมให้นักท่องเที่ยวที่สนใจ วัตถุประสงค์ทางโลก (พุทธศิลป์) ให้กลับมาสนใจสิ่งที่เป็นนามธรรมอันได้แก่ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ด้วยการเป็นผู้นำการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน 4 ซึ่งสิ่งที่กล่าวมาข้างต้น สามารถที่จะเป็นตัววัดความสำเร็จของวัด ในการนำเสนอเอกลักษณ์ที่โดดเด่นให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเยี่ยมชม ในสิ่งที่เป็นวัตถุประสงค์ แล้วเกิดความรู้สึก เกิดความยินดี เกิดความสุขใจ อันจะนำไปสู่การเรียนรู้ หลักธรรมและการปฏิบัติ ที่เป็นองค์คุณสูงสุดหลักตามแนวทางปฏิบัติของพระพุทธศาสนา

จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ด้านการปฏิบัติธรรม นอกจากเป็นวัดที่ส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยว ประเภทชมวัตถุประสงค์ทางโลกแล้วในขณะเดียวกันก็ได้สอดแทรกให้มีการเจริญสมาธิมีการปฏิบัติธรรมเป็นการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ในหลักพุทธธรรมที่ได้ลงมือปฏิบัติเอง อันเป็นนามธรรมภายในด้วยควบคู่กันไป สวดมนต์ ทำวัตร ปฏิบัติธรรม ช่วยเหลือสังคม วัดไร่ขิงเองยังเป็นวัดตัวอย่างในการปฏิบัติธรรมและทำให้นักท่องเที่ยวและชาวบ้านในระแวกวัดหลังไหลเข้ามาไม่ขาดสาย

4.2 ความเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีรูปแบบท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา

จากการที่วัดไร่ขิงเป็นศาสนสถานที่มีชื่อเสียงจึงมีนักท่องเที่ยวแวะเวียนเข้ามาท่องเที่ยวในเชิงพุทธศาสนา เป็นจำนวนมาก จากการสัมภาษณ์ความเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ของนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยววัดไร่ขิง พบว่า

4.2.1 ด้านกายภาพของสถานที่และการตกแต่ง

นอกจากภายในวัดไร่ขิง โบสถ์ ท้าวเวสสุวรรณ แพร่มน้ำ ที่มีการบูรณะและตกแต่งสวยงาม ก็ยังมีพิพิธภัณฑ์ของเก่า เช่น ถ้วยชาม หนังสือเก่า จัดแสดงไว้ให้ชมกันซึ่งเป็นสิ่งที่ล้ำค่าและชวนหลงใหลในการศึกษาประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำท่าจีน บริเวณริมแม่น้ำหน้าวัดมีปลาสวยตัวโตนับพัน นักท่องเที่ยวสามารถซื้อขนมปังเลี้ยงอาหารปลาได้ และถ้ามาวันศุกร์หรือตอนเช้าอาทิตย์ จะมีตลาดนัดอาหารและผลไม้ให้เดินเลือกซื้อกันอย่างสนุกสนานทีเดียว

งานนมัสการหลวงพ่อดาวไร่ขิงจะจัดระหว่างวันขึ้น 13 ค่ำ ถึงแรม 3 ค่ำเดือน 5 ของทุกปี มีกิจกรรมการออกร้านและมหรสพมากมาย สิ่งล้ำค่าที่ควรเก็บไว้ให้เป็นความทรงจำมากมาย จึงเป็นวัดที่ได้ชื่อว่ามีสิ่งมหัศจรรย์ประดิษฐานอยู่มากมาย

จากการสัมภาษณ์ นักท่องเที่ยวต้องการเห็นการพัฒนาวัดให้เป็นวัดที่มีความสะอาดมากขึ้น และการจัดการเกี่ยวกับการจอดรถภายในวัดให้เป็นระเบียบมากยิ่งขึ้น แต่นักท่องเที่ยวเองก็ยังเห็นสภาพแวดล้อมบางส่วนภายในวัดที่ยังคงเป็นสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี สมควรแก่การปรับทัศนียภาพ

4.2.2 ด้านความเชื่อและศรัทธา

หลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง รวมถึงวัดอุมงคล ความศรัทธาเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง ในด้านความเจริญงอกงาม การค้า และการงาน ประชาชนจึงพากันมาบนบานศาลกล่าวและขอพรหลวงพ่อดำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขคลายความทุกข์ให้หมดไป ให้ประสบความสำเร็จในหน้าที่และการงาน การบนบานก็มีข้อดี เป็นการสร้างแรงจูงใจให้กับตนเองอีกวิธีหนึ่ง ที่จะช่วยทำให้เราสามารถฟันฝ่าอุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ได้ เพราะเหมือนกับว่าเรามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อะไรบางอย่างคอยคุ้มกัน จึงทำให้สามารถบรรลุถึงจุดหมายที่ตั้งไว้ได้สำเร็จ นักท่องเที่ยวจึงนิยมไปท่องเที่ยวทำบุญวัดไร่ขิงจากความเชื่อและศรัทธานี้ ทั้งในหลวงพ่อดำ วัดไร่ขิงและความเชื่อต่าง ๆ ที่สืบสานกันมาอย่างยาวนานทำให้นักท่องเที่ยวมีความเชื่อและศรัทธาเป็นอย่างมาก

จากการสัมภาษณ์ นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ มีความศรัทธาเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดำ วัดไร่ขิงอยู่แล้ว จึงพากันมาบนบานศาลกล่าวและขอพรหลวงพ่อดำ เพื่อเป็นการทำให้เกิดกำลังใจในการดำเนินชีวิต โดยมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และส่วนใหญ่จะมาวัดไร่ขิงกันตลอดทั้งปี และเป็นประจำ

4.2.3 ด้านพิธีกรรมทางศาสนา

ด้านพิธีกรรมทางศาสนา วัดไร่ขิงเป็นวัดที่มีจุดขายที่สำคัญและเป็นวัดที่นิยมของทั้งชาวจังหวัดนครปฐมเองและความสนใจของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ในการมาไหว้พระบนบาน รวมถึงการแก้บน และขอพรหลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง อุปสมบท เที่ยวชมงานประจำปีที่ทางวัดไร่ขิงได้จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี นักท่องเที่ยวและชาวบ้านระแวกวัด เคยมีความเข้าใจว่า หลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง คือ เจ้าอาวาสวัดที่มีความขลัง มีความศักดิ์สิทธิ์ มีความเมตตา ในด้านเวทมนตร์คาถา เสกเป่าให้เกิดความแคล้วคลาด ความเหนียว คงกระพันชาตรี ตามความปรารถนาของคน เหมือนพระเกจิอาจารย์ดังทั่ว ๆ ไป มีเสียงเล่าลือกันจากปากต่อปากของประชาชนทั่วไป จากเหนือสู่ใต้ว่า หลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง มีอิทธิฤทธิ์และอภินิหารต่าง ๆ มากมายเป็นอเนกประการ แต่ละคนที่มีศรัทธาต่อองค์หลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง มีเรื่องที่น่าอัศจรรย์ปรากฏแก่ตนเองเกือบทุกคน บางส่วนจากผู้ศรัทธาหลวงพ่อดำ มาบนบังกไว้ในหนังสือประวัติวัดและหลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง เช่น หลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง มีอภินิหารปิดทองไม่ติด น้ำมันและน้ำมันต์ของหลวงพ่อดำ รักษาโรคภัยต่าง ๆ ได้สมใจปรารถนา หลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง ช่วยให้อรอดพ้นจากความตาย เพียงแค่ตั้งจิตถึงหลวงพ่อดำ หลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง ปิดตาขโมยได้ ป้องกันไฟไหม้ และหลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง เป็นทุกอย่างได้ตามแรงอธิษฐานของคนที่ยากให้ เป็น ส่วนการแก้บนโดยส่วนใหญ่ เวลาทำการสำเร็จแล้วตามที่ใจ

ปรารถนาจะนำไข่มุข ว่าวจุฬา ละครรำ หรือประเพณีมาแก่นกับหลวงพ่อก และชาวบ้านและนักท่องเที่ยวระแวกวัดไร่ขิงยังกล่าวอีกว่า วัดไร่ขิงยังเป็นที่นิยมของการมาบวชอุปสมบทอีกด้วย เพราะวัดไร่ขิงเต็มไปด้วยสภาพแวดล้อมที่ดีและความศรัทธาความเชื่อมาแต่เดิมทำให้เป็นสถานที่ ๆ คนนิยมเข้ามาอุปสมบท แต่ก็ยังล้วนมีจุดอ่อนและอุปสรรคในเรื่องกระบวนการบริหารจัดการขั้นตอนการมาไหว้พระขอพร และแก่น

จากการสัมภาษณ์ วัดไร่ขิงเป็นวัดที่มีจุดขายสำคัญและเป็นที่ยอมรับของทั้งชาวจังหวัดนครปฐมเองและความสนใจของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ มีพิธีกรรมทางศาสนาที่น่าสนใจรวมถึงการได้มาบวชขอพรหลวงพ่อไร่ขิง การขอน้ำมนต์เพื่อเก็บไว้ไว้บูชา และการที่ชาวบ้านทั้งในระแวกวัดและนักท่องเที่ยวเอง ก็นิยมมาจัดงานอุปสมบทที่วัดไร่ขิง เพราะมีความเชื่อและความศรัทธาในพิธีกรรมต่างๆที่ทางวัดจัดขึ้น

4.2.4 ด้านการปฏิบัติธรรม

วัดไร่ขิงในการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมการจัดกิจกรรมงานที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญของชาติวัฒนธรรม ประเพณี และงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์ นักท่องเที่ยวมีความเห็นว่า จุดขายของการปฏิบัติธรรมช่วยให้เราเตรียมใจรับมือกับ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และสิ่งต่าง ๆ รวมถึงความคิดของตัวเองได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถควบคุมบังคับบัญชาได้ การเข้าใจในความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ความไม่มีตัวตนของตัวเองและสรรพสิ่งต่าง ๆ จะช่วยให้สามารถเผชิญอุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตได้ดียิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็ความพลัดพรากจากคนรัก ของรักของหวง ความสูญเสีย ความผิดหวัง ความเจ็บป่วย ความตายของคนที่เรา หรือแม้แตความตายที่ใกล้เข้ามาของตัวเอง ซึ่งจะเกิดขึ้นกับเราเมื่อไรก็ได้ ทางวัดไร่ขิงเองก็ควรมีการขยายระยะเวลาและวันในการจัดปฏิบัติธรรมเพิ่มมากขึ้นและให้เหมาะสมกับความต้องการของนักท่องเที่ยว เพื่อเป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาปฏิบัติมากยิ่งขึ้น เช่น อาจจะมีการปฏิบัติธรรมที่จัดเป็นประจำไม่ใช่ว่าเฉพาะวันใดวันหนึ่ง และมีพระอาจารย์วิทยากรที่มีความรู้ความสามารถประจำสถานปฏิบัติธรรมเพื่อให้ความรู้ ความเข้าใจต่าง ๆ ได้ตลอดเวลา

4.3 วิเคราะห์บทบาทของวัดไร่ขิงที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว

จากการวิเคราะห์บทบาทของวัดไร่ขิงที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว วัดในสังคมไทยจากการสำรวจปี 2565 ข้อมูลของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พบว่ามีจำนวนทั้งสิ้น 43,337 วัดทั่วประเทศ (ไม่รวมวัดที่ร้าง) ในจำนวนนี้จัดเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่มหาเถรสมาคม (มส.) ซึ่งเป็นองค์กรสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ไทยรับรอง มีจำนวน 1,744 วัด ที่สอนการปฏิบัติทั้งสายสมณะ

และสายวิปัสสนา ตามแนวสติปัฏฐาน 4 วัดทั้งหมดอาจมีความพร้อมสมบูรณ์มากและน้อยที่ไม่เท่ากัน แต่ต้องมีความพร้อมตามลักษณะ 5 ประการนี้จึงจะได้รับการพิจารณาจากเจ้าคณะจังหวัดนั้น ๆ เช่น

1. มีสถานที่ปฏิบัติทั้งในอาคารและนอกอาคารที่มีสภาพแวดล้อมที่ดี
2. ที่พักอาศัย อาหารสัปปายะเหมาะสมแก่การปฏิบัติ
3. การจัดให้มีเจ้าหน้าที่คอยดูแลสวัสดิภาพแก่ผู้ปฏิบัติ
4. มีพระวิปัสสนาจารย์ที่เชี่ยวชาญและมีจำนวนเหมาะสม
5. มีเจ้าสำนักเป็นหลักและจริงจังกับแนวทางการปฏิบัติสมณะหรือวิปัสสนากรรมฐานตาม

แนวสติปัฏฐาน 4

สิ่งสำคัญที่วัดมีทั้ง 5 ประการนี้ เจ้าอาวาสต้องยื่นหนังสือขอจัดตั้งสำนักปฏิบัติ ตามแบบของ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เสนอคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดให้พิจารณา แล้วให้ประธานคณะกรรมการรายงานเสนอเจ้าคณะภาค และเจ้าคณะใหญ่พิจารณาเสนอต่อมหาเถรสมาคมพิจารณาอนุมัติ เมื่อมีพระบัญชาการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติขึ้นทะเบียนเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดได้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและมีเกณฑ์มาตรฐานชี้วัดความสำเร็จ แต่มีปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาของสำนักปฏิบัติส่วนใหญ่เมื่อได้ตั้งขึ้นแล้วคือ ยังคงดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิดเดิมของวัด ซึ่งหากมองในภาพรวมจะเห็นว่ายังมีลักษณะต่างคนต่างทำ ขาดการประสานความร่วมมือกันระหว่างสำนัก ทำให้ขาดความเป็นเอกภาพ ไม่มีการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานหรือแนวปฏิบัติสำหรับการติดตามและประเมินผลรวมทั้งขาดการสนับสนุนส่งเสริมด้านองค์ความรู้ บุคลากร งบประมาณ และขาดการกระตุ้นการส่งเสริมให้มีการปฏิบัติธรรมเป็นประจำอย่างต่อเนื่องเป็นรูปธรรม ปัญหาเหล่านี้กำลังได้รับการแก้ไขจากผู้บริหารระดับบนคือ มหาเถรสมาคม ที่มีคณะกรรมการฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำหน้าที่และรับผิดชอบลงมาทำงานกับวัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด โดยการนำเสนอโครงการต่าง ๆ เพื่อสร้างมาตรฐานการปฏิบัติธรรมโดยตรง ซึ่งวัดที่เป็นหน่วยของภาคการปฏิบัติไม่ว่าจะอยู่ในกรุงเทพมหานครหรือในต่างจังหวัดก็ดี ถือว่าเป็นผู้บริหารระดับกลาง ที่เป็นฝ่ายเผยแผ่การปริยัติและการปฏิบัติลงไปสู่ประชาชนทั้งอยู่ใกล้วัดและไกลวัดให้ได้เข้าถึงหลักพุทธธรรม โดยส่วนใหญ่วัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมได้กระทำอยู่ก่อนแล้วคือ การมีวัดสาขาหรือสำนักสาขาอยู่ในเครือข่ายของตนเองเพื่อเป็นการเผยแผ่ความรู้ทางพระพุทธศาสนาตามแนวทางของตนที่เคยฝึกมา เคยปฏิบัติมาให้กว้างขวางมากขึ้น ดังนั้นการมีวัดหรือสำนักสาขาจึงเป็นการเกิดขึ้นของเครือข่ายการปฏิบัติธรรมโดยตรงและเป็นการเพิ่มบทบาทหน้าที่ให้แก่เจ้าสำนักในการสร้างมาตรฐานการปฏิบัติธรรมให้บรรลุความสำเร็จได้ตามวัตถุประสงค์ของมหาเถรสมาคม¹⁰⁶

¹⁰⁶ สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง พระอารามหลวง ,วันที่ 16 ธันวาคม 2565

สาขา หมายถึง ส่วนย่อย (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554) วัดสาขาหมายถึง วัดส่วนย่อย เป็นลักษณะนามเรียกวัดที่ขยายออกไปจากวัดใหญ่ (วัดแม่ข่าย) จากการลงศึกษาในพื้นที่ของผู้วิจัย พบว่า วัดสาขาหรือสำนักสาขาที่เป็นเครือข่ายด้านการปฏิบัติธรรม เกิดขึ้นได้ 4 แบบหลัก ๆ คือ 1) พระภิกษุระดับเจ้าอาวาส อาศัยชื่อเสียงในการปฏิบัติธรรมของตน สนใจวัดที่เป็นกัลยาณมิตรภายนอก 2) พระภิกษุระดับเจ้าอาวาส เห็นควรขยายขอบเขตของวัดออกไป แต่มีพื้นที่ไม่ต่อเนื่องกันหรือมีพื้นที่ห่างกัน 3) พระภิกษุที่เคยอยู่ร่วมอาวาสเดียวกัน เป็นครูและเป็นศิษย์กันย้ายไปอยู่ถิ่นอื่นหรือวัดในถิ่นเกิดแล้วขอเข้ามาร่วมเป็นสาขา 4) อุบาสกหรืออุบาสิกา มีจิตศรัทธาถวายที่ดินให้สร้างสำนักปฏิบัติธรรมหรือสร้างวัดถวาย

วัดสาขาหรือสำนักสาขาทั้ง 4 นั้นแบบในสังคมไทย ส่วนใหญ่มีในวัดหรือสำนักที่เน้นส่งเสริมการปฏิบัติธรรม เพราะมีการใช้ทุนทรัพย์ที่ไม่สูงมากเมื่อเทียบกับการสร้างวัด¹⁰⁷ สามารถดำเนินการได้ง่าย อาจเป็นในรูปแบบของสำนักปฏิบัติธรรมและสำนักสงฆ์ปฏิบัติธรรม หรือแต่เดิมเป็นวัดอยู่ก่อนแล้ว อาจเป็นเพียงวัดตามปกติที่ไม่เน้นการปฏิบัติธรรม แต่ได้รับการชักชวนให้เป็นวัดในสาขา เพื่อพัฒนาให้มีการปฏิบัติธรรมก็เป็นได้ โดยมีวัดหลักสนับสนุนช่วยเหลืออยู่เบื้องหลัง ซึ่งวัดที่เป็นวัดหลักจะมีความพร้อมในเรื่องของกำลังคน กำลังทรัพย์ และบุคลากรที่มีความรู้ในทางปริยัติและการปฏิบัติเพียบพร้อมสมบูรณ์อยู่แล้ว จึงมีแนวความคิดในเรื่องของการออกไปสร้าง หรือขยายวัดสาขาโดยอาศัยความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ความเป็นครูและเป็นศิษย์กัน หรือมีผู้มีศรัทธาถวายที่ดินให้ก็ตาม วัดหลักเหล่านี้โดยเฉพาะเจ้าสำนักจะต้องมีวัตถุประสงค์ที่แน่นอนอยู่ 6 ประการ คือ

1. เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้สนใจการปฏิบัติธรรมฐานในพื้นที่ มีความสะดวกในการเดินทางมาเพื่อการปฏิบัติ และพื้นที่อยู่ใกล้บ้าน
  2. การมีสำนักสาขา สามารถช่วยในการรองรับผู้ปฏิบัติธรรมจากวัดหลักได้ ในกรณีที่มีผู้ปฏิบัติมากเกินกำหนดที่จะสามารถอำนวยความสะดวกให้ได้
  3. เป็นสถานที่ฝึกพระสงฆ์ให้มีความชัดเจน ในเรื่องการบริหารสำนักปฏิบัติธรรมการปกครอง การอนุเคราะห์ช่วยเหลือในการพัฒนาตนเอง
  4. เป็นสถานที่ฝึกความเชี่ยวชาญของพระวิปัสสนาจารย์ ให้มีประสบการณ์ตรงทั้งด้านปริยัติและด้านการปฏิบัติ
  5. ช่วยเผยแผ่พุทธธรรมด้านการปฏิบัติธรรมออกไปกว้างไกลมากขึ้น
  6. เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยาวนานตามพุทธทำนายและมั่นคง
- การมีวัดเป็นสำนักสาขา นอกจากเจ้าสำนักจะมีบทบาทในการบริหารงานสำนัก ในการสอน อบรมอุบาสก อุบาสิกาในสำนักของตนได้แล้ว บางโอกาสต้องเพิ่มบทบาทหน้าที่ลงไปสอน อบรมผู้

¹⁰⁷ สัมภาษณ์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง พระอารามหลวง ,วันที่ 16 ธันวาคม 2565

ปฏิบัติธรรมในวัดสาขาด้วย จากการลงพื้นที่ศึกษาและขอสัมภาษณ์¹⁰⁸ พบว่า ในกรณีที่มีวัดหรือสำนักจากภายนอกแสดงความจำนงขอเข้าร่วมเป็นเครือข่ายด้านการปฏิบัติธรรม เจ้าสำนักวัดหลักที่ให้การเห็นชอบจะนัดวันลงสำรวจพื้นที่ก่อนประชุมปรึกษาถึงความต้องการ และแนวทางการปฏิบัติธรรมกับเจ้าสำนักวัดสาขา ซึ่งสำนักวัดสาขาส่วนใหญ่จะขอให้ช่วยเหลือจัดการในเรื่องของ 1) อาคารที่ใช้ในการปฏิบัติธรรม 2) สถานที่พำนักของผู้มาปฏิบัติ ห้องน้ำและสุขา 3) การปรับสภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม 4) พระวิปัสสนาจารย์ที่รู้จักจริงเรื่องปริยัติและการปฏิบัติ ซึ่งเจ้าสำนักวัดหลักต้องมีการมอบหมายงานและผู้รับผิดชอบงานที่ชัดเจน เพราะในแต่ละขั้นของการทำงานในขั้นตอนนี้จะมีเรื่องของคน (Man) เรื่องของวัสดุ (Material) เรื่องของเงิน (Money) และเรื่องของการจัดการ (Management) เข้ามาเกี่ยวข้อง เมื่อผ่านพ้นลู่วงขั้นตอนนี้ไปแล้วจะเข้าสู่ช่วงบทบาทสำคัญของเจ้าสำนักวัดหลักที่จะจัดให้มีปรากฏการณ์ทางสังคมใหม่ (Social Phenomena) ขึ้นในท้องถิ่นนั้นๆ เจ้าสำนักวัดหลักในฐานะที่เป็นผู้นำเครือข่าย จะต้องแสดงบทบาทสำคัญของความเป็นผู้นำที่แท้จริง (Authentic Leadership) โดยแสดงถึงความสัมพันธ์และมีปฏิสัมพันธ์กับวัดหรือสำนักที่เป็นเครือข่ายใหม่ มีดังนี้

1. บทบาทในฐานะเป็นผู้ให้การสนับสนุน ส่งเสริมงานด้านการปฏิบัติธรรม การที่เจ้าสำนักให้ความสนใจในการมีสำนักสาขา ย่อมต้องมีการกำหนดข้อตกลงร่วมกันในความร่วมมือช่วยเหลือให้เกิดการปฏิบัติธรรมขึ้นในสำนักสาขาตามเจตจำนงนั้น โดยใช้แนวทางการปฏิบัติธรรมตามหลักของวัดหลักที่กำหนดให้เหมือนกัน ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยที่ไม่เกี่ยวเนื่องกับแนวทางการปฏิบัติธรรม อาจใช้หรือไม่ใช้ก็เป็นไปตามแต่ของท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นการยึดหยุ่นไปตามหลักธรรมของพรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจอันประเสริฐของเจ้าสำนักนั้นคือ ความเมตตา กรุณาและประการสำคัญคือ ต้องให้การสนับสนุน การส่งเสริมบุคคลในสำนักสาขาให้สามารถต่อยอดการทำงานได้

2. บทบาทในฐานะที่เป็นผู้บริหารเครือข่าย เจ้าสำนักเสมือนเป็นเฟืองจักรใหญ่ที่คอยกำกับพระสงฆ์ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา และพระสงฆ์ที่เป็นกัลยาณมิตรในสำนักสาขาด้วยความเมตตากรุณา เพื่อให้เฟืองจักรเล็กทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล เครือข่ายการปฏิบัติธรรมเป็นเครือข่ายประเภทเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ (by crisis) มีความเป็นเอกเทศอยู่ในเฉพาะสำนักสาขาของตน เครือข่ายในการปฏิบัติธรรมมีความแตกต่างกันไม่เหมือนกับเครือข่ายประเภทอื่น ๆ เพราะสมาชิกในเครือข่ายมาปฏิบัติธรรมร่วมกันก็เพื่อลดอัตตาของตนเอง เพื่อลดความอยากมี อยากได้และอยากเป็น ให้เบาบางลง โดยมีพระสงฆ์เข้ามาช่วยกำกับดูแล ให้การงานนั้นบรรลุไปตามเป้าหมาย และเจ้าสำนักในฐานะผู้บริหารเครือข่าย ควบคุมและกำหนดแผนงานให้ดำเนินไปตามแผน

3. บทบาทในการขจัดความขัดแย้ง การทำงานกับคนที่ไม่คุ้นเคยซึ่งเป็นสมาชิกใหม่ในเครือข่าย อาจย่อมมีปัญหาความไม่เข้าใจกันบ้างในบางครั้ง เจ้าสำนักในฐานะผู้นำจะต้องอำนวยความสะดวก

¹⁰⁸ สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง พระอารามหลวง ,วันที่ 16 ธันวาคม 2565

สะดวกในการหาหนทางแก้ไขความขัดแย้งนั้น พร้อมกับให้เกิดแรงผลักดันในการสร้างความร่วมมือ และประสานความรู้สึกให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความเป็นจริงแล้วเครือข่ายการปฏิบัติธรรม มักจะ เน้นเดินตามทางสายกลาง แต่ไม่ละทิ้งเป้าหมายของการตั้งสำนักและการไม่ทำให้ผู้ปฏิบัติต้องลด เป้าหมายของตนเองลงไป

4. บทบาทในฐานะความเป็นครูอาจารย์ การถ่ายทอดความรู้ที่เคยได้ศึกษาทั้งภาคปริยัติและ ภาคปฏิบัติมาจากพระอาจารย์และจากประสบการณ์ตรงที่ปฏิบัติผ่านมา เป็นสิ่งที่มีคุณค่ามากต่อการ สืบทอดอายุพระพุทธศาสนาและต่อตนเองในฐานะเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา และการได้นำ ความรู้นั้นไปถ่ายทอดยังผู้มีความศรัทธา ย่อมเป็นหน้าที่ของเจ้าสำนักโดยแท้ ที่เรียกว่าปฏิบัติทา หมายถึง ทางดำเนินไป ความประพฤติและข้อปฏิบัติที่พระภิกษุพึงกระทำต่อผู้มีศรัทธาและบทบาท ของเจ้าสำนักในฐานะเป็นครูอาจารย์นี้ ถือว่าเป็นบทบาทตามอุดมคติ (Ideal Role) คือ เป็นบทบาทที่ กำหนดสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่งทางสังคม

5. บทบาทในการสร้างแรงจูงใจและให้รางวัล แรงจูงใจเป็นสิ่งประกอบสำคัญที่ทำให้การ ทำงานมีความสุข องค์ประกอบของการทำงานด้านปฏิบัติธรรมนั้นจะประกอบด้วย 1) เจ้าสำนักวัด หลักกับเจ้าสำนักวัดสาขา 2) พระวิปัสสนาจารย์วัดหลักกับพระวิปัสสนาจารย์วัดสาขา 3) พระ วิปัสสนาจารย์กับอุบาสกอุบาสิกาผู้ปฏิบัติธรรม ซึ่งบางครั้งก็อาจไม่มีแรงบันดาลใจ (Inspiration) ใน การมาทำหน้าที่ ไม่มีจิตใจอยากมาร่วมปฏิบัติธรรมอย่างที่เคยทำมา จึงเป็นหน้าที่ของผู้นำที่จะต้อง กระตุ้นความรู้สึกด้วยการสื่อสารที่ชัดเจนและมีขันติ และให้รางวัลด้วยคำชมเชยที่จริงใจเป็นการสร้าง แรงจูงใจที่ดี

บทบาททั้ง 5 ประการนี้ ส่วนมากแล้วจะมีอยู่กับเจ้าสำนักที่ส่งเสริมให้มีการปฏิบัติธรรม ท่าน อยู่เพราะการครองตนให้เหมาะสม เป็นแบบอย่างที่ดีและยึดมั่นในระเบียบวินัยเป็นสิ่งที่พระภิกษุผู้มี อายุกาลพรรษาสูงพึงมีอยู่ในตน เพื่อการนำพาเครือข่ายการปฏิบัติธรรมไปสู่ความมีมาตรฐานและมี คุณภาพ สามารถสร้างความศรัทธาให้แก่เจ้าสำนักสาขา พระวิปัสสนาจารย์และอุบาสกอุบาสิกา ทั้งหลายได้อย่างไม่เสื่อมคลาย ในลักษณะที่เรียกว่า “ทำให้ดู อยู่ให้เห็น สอนให้เป็น เย็นให้เขา รู้สึก”¹⁰⁹ การสร้างเครือข่ายของด้านการปฏิบัติธรรม เช่น การมีวัดสาขานั้นเกิดขึ้นมานานแล้วใน สังคมไทย และแผ่ไปถึงยังต่างประเทศด้วย ดังนั้นเจ้าสำนักวัดหลักจึงมีบทบาททางสังคมเป็นอย่าง มาก ในการสร้างความสัมพันธ์กันระหว่างเจ้าสำนักวัดหลักกับเจ้าสำนักสาขา และเจ้าสำนักวัดหลักกับ ผู้ปฏิบัติธรรมในสำนักสาขา เพื่อให้เกิดเป็นพลังแห่งการพัฒนาจิตใจในการปฏิบัติธรรม และไปสู่ความ ยั่งยืนทางพระพุทธศาสนา

วัดไร่ขิงเป็นวัดที่เต็มไปด้วยทัศนียภาพที่งดงาม แต่ก็ยังมีจุดอ่อน และจุดแข็งที่ยังต้อง ปรับปรุงแก้ไขเพื่อการเป็นวัดท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาต้นแบบ สำหรับการเดินทางมาท่องเที่ยว

¹⁰⁹ สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง พระอารามหลวง ,วันที่ 16 ธันวาคม 2565

ของพุทธศาสนิกชนที่มีความศรัทธาในหลวงพ่อไร่ชิง ในเรื่องความสะอาด บริเวณรอบ ๆ วัด โดยเฉพาะห้องน้ำที่อาจจะเกิดจากผู้คนจำนวนมากที่มาท่องเที่ยวในวัด จึงทำให้ทางวัดละเลยกับการดูแลความสะอาดของห้องน้ำ และเรื่องของถังขยะที่ยังไม่เพียงพอต่อการเข้ามาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในแต่ละวัน แต่ในขณะที่เดียวกันวัดไร่ชิงเองก็มีจุดแข็งที่สามารถนำนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในวัดในทุก ๆ วันเป็นจำนวนมากในเรื่องของความเชื่อความศรัทธาในหลวงพ่อไร่ชิงและทัศนียภาพของวัดที่จัดแต่งได้สวยงาม ร่มรื่น จัดแบ่งเป็นสัดส่วนที่ชัดเจน เป็นแบบอย่างที่ดีของวัดต่าง ๆ ทำให้นักท่องเที่ยวแวะเวียนเข้ามาภายในวัดอยู่เป็นประจำทุกวันไม่ขาดสาย

สรุปภาพรวม รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาของวัดไร่ชิง

จากการศึกษาข้อมูลของวัดที่เลือกให้เป็นวัดกรณีศึกษาคือวัดไร่ชิง ที่เก็บมาจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และสัมภาษณ์เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมพบว่า

มีรูปแบบของการเป็นวัดที่เน้นส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ประเภทชมงานด้านพุทธศิลป์ และทำบุญ ไหว้พระ ขอพร

ทำการสรุปจากองค์ประกอบที่ปรากฏของวัดไร่ชิง คือ 1) ประวัติความเป็นมา 2) สภาพแวดล้อมทางกายภาพ 3) บทบาทการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ และความเชื่อมโยงไปสู่เครือข่ายการปฏิบัติธรรม 4) บทบาทของวัดในการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม 5) บทบาทของวัดในการจัดการเครือข่าย ด้านการปฏิบัติธรรม

วัดไร่ชิงควรเน้นส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ประเภทชมงานด้านพุทธศิลป์ ทำบุญ ไหว้พระ ขอพร มีลักษณะร่วมกับรูปแบบและบทบาทการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมา วัดที่จัดให้เป็นวัดส่งเสริมการท่องเที่ยว ประเภทชมงานด้านพุทธศิลป์ งานด้านสถาปัตยกรรม รวมทั้งการเข้ามาทำบุญ ไหว้พระ ขอพรนั้น วัดไร่ชิงมีพระประธานคือ หลวงพ่อวัดไร่ชิง พระพุทธรูปปางมารวิชัยเนื้อทองสัมฤทธิ์ ศิลปะเชียงแสน ฝีมือช่างล้านนาและล้านช้าง ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของชาวนครปฐม ตามตำนานเล่าว่าเป็นหนึ่งในตำนานพระลอยน้ำที่ลอยมาตามแม่น้ำนครชัยศรีแล้วมาติดอยู่ที่วัดศาลาปูน ต่อมาจึงได้อัญเชิญมาเป็นพระประธานประจำวัดไร่ชิง ในช่วงเทศกาลตรุษจีนและช่วงขึ้น 13 ค่ำ ถึงแรม 3 ค่ำ เดือน 5 จะมีการปิดทองหลวงพ่อวัดไร่ชิงเป็นประจำทุกปี หรือทรงต่อเติมบูรณะเพื่อเป็นสิ่งที่เชิดหน้าชูตาแก่บ้านเมือง ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นผลพวงของความยิ่งใหญ่ในอดีตที่ตกทอดมาถึงยุคปัจจุบัน หรืออีกประการหนึ่ง หากเป็นวัดที่ส่งเสริมให้เป็นวัดเพื่อการท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นในภายหลัง และไม่มีสิ่งที่เป็นโบราณสถานตั้งอยู่มากจะเป็นวัดที่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ พ่อค้า ประชาชนร่วมกันสร้างขึ้น สิ่งที่ต้องทำเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการสร้างคือ การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆที่มีลักษณะต่างออกไปจากที่คนทั่วไปได้พบเห็น ต้องใหญ่โตอลังการหรือต้องสวยงามแปลกตา เช่นพระพุทธรูปทั้ง 5 ลอยไปตามแม่น้ำทั้ง 5 สาย เป็นต้น

2. สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ทั้งด้านสภาพแวดล้อมภายใน ด้านสภาพแวดล้อมภายนอก และการใช้สัญลักษณ์การสื่อสารต่าง ๆ วัดไร่ขิง มีลักษณะที่เด่นในด้านการจัดการทางกายภาพของวัดที่สูง โดยเน้นนำเสนอภาพลักษณ์ของวัดที่มีความพร้อมในการต้อนรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติ ซึ่งลักษณะของการจัดการด้านส่วนทางกายภาพของวัดที่ดีเช่นนี้ จะเป็นการสร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยว ความสวยงามจากภายนอกสู่ความมีระเบียบเรียบร้อยภายใน จะเป็นเสมือนประตูด่านแรก ที่ก่อให้เกิดความรู้สึกอยากเดินเที่ยวชมให้ทั่วบริเวณ¹¹⁰ ประตูด่านที่สองคือ ความมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของงานศิลปะแบบไทยแท้ หรือศิลปะแบบไทยผสมกับแบบสากลที่ประณีตสวยงามและลงตัว ก่อให้เกิดความยินดีในการพบเห็นสิ่งที่แปลกตา ในส่วนของการจัดให้มีสาธารณูปโภคอื่น ๆ ที่สะอาด ถูกสุขลักษณะและตั้งอยู่ในส่วนที่เหมาะสม ย่อมเป็นองค์ประกอบที่สมบูรณ์ในสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดีของวัดที่จัดให้เป็นแหล่งส่งเสริมการท่องเที่ยวประเภทชมงานด้านพุทธศิลป์ ด้านสถาปัตยกรรม รวมทั้งการเข้ามาทำบุญ ไหว้พระและขอพร¹¹¹ การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับบริบทต่างๆของวัดนั้น ๆ การจัดพื้นที่ใช้สอยของวัดโดยแบ่งเขตด้วยแนวพุ่มไม้ คุน้ำ ต้นไม้และถนนทางเดิน จะช่วยให้วัดมีความเป็นระเบียบ ร่มรื่น โปร่งสบายตาและเป็นสัดส่วนที่ดี การที่บริเวณวัดโดยรวมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีผู้รับผิดชอบในการเก็บกวาดสิ่งปฏิกูล มีการจัดระเบียบสถานที่จอดรถเส้นทางของการจราจร ประเทศไทยมีสภาพอากาศร้อนเป็นส่วนใหญ่การจัดให้มีมุ้งพุ่มนสบาย ๆ หลาย ๆ จุด พร้อมจุดบริการน้ำดื่มที่สะอาดถูกหลักอนามัย ย่อมเป็นสิ่งที่ดีและจัดหาไว้ได้ไม่ยากนัก จัดบริการห้องน้ำ ห้องสุขา ที่สะอาดได้มาตรฐานสากล ถูกหลักสุขอนามัย เพียงพอแก่นักท่องเที่ยวทุกเพศ ทุกวัยและความสะดวกแก่ผู้พิการ สิ่งนี้สามารถก่อให้เกิดความพึงพอใจต่อการเดินทางกลับมาท่องเที่ยวซ้ำได้อีกครั้ง รวมทั้งการแนะนำและการบอกต่อผู้อื่นได้มาท่องเที่ยววัดไร่ขิง

การใช้สัญลักษณ์และการสื่อสาร วัดไร่ขิงที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทชมงานพุทธศิลป์ในปัจจุบันนี้ วัดที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาจำนวนมากนั้นเป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากการโฆษณาประชาสัมพันธ์และประวัติความเชื่อต่อกันมาอันยาวนานนั่นเอง การท่องเที่ยวยุคใหม่นี้อาศัยเทคโนโลยีทางการสื่อสารสมัยใหม่เช่น อินเทอร์เน็ต การถ่ายภาพและการส่งภาพถ่ายที่รวดเร็วจากโทรศัพท์มือถือ รวมทั้งเว็บไซต์เป็นหลัก สถานที่ต่าง ๆ ที่มีสิ่งสวยงามที่จะนำมาอวดสายตาแก่นักท่องเที่ยวได้ ต้องมีเจ้าหน้าที่ให้การรักษาดูแล การใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ และใช้ภาษาที่เป็นสากล หรือมีหลายภาษาจะเป็นประโยชน์เป็นอย่างมากในการเข้าถึงสิ่งทีวัดต้องการนำเสนอให้นักท่องเที่ยวได้เห็น ยังมีการใช้สัญลักษณ์ที่ออกแบบสวยงาม และทันสมัยเป็นเสมือนการใส่ใจในรายละเอียดที่ช่วยเสริมความประทับใจได้ดีอีกทางหนึ่ง การจัดแสดงป้ายผังรวมที่มีความสวยงาม ทันสมัยอยู่ในส่วนหน้าของแหล่งท่องเที่ยวจะทำให้

¹¹⁰ สัมภาษณ์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง พระอารามหลวง ,วันที่ 16 ธันวาคม 2565

¹¹¹ สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง พระอารามหลวง ,วันที่ 16 ธันวาคม 2565

นักท่องเที่ยวรู้สึกว่าคุณค่าที่แห่งนี้มีคุณค่าที่ควรจะไปเที่ยวชมให้ทั่วถึงสักครั้งในชีวิต วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวส่วนมากจะมีพื้นที่กว้างใหญ่ มีจุดให้เที่ยวชมไว้หลายจุด การมีป้ายแสดงทางสัญจรภายในวัดที่ชัดเจน จะช่วยให้นักท่องเที่ยวไม่สับสน ไม่หลงทิศหลงทาง และสามารถบริหารเวลาในการเที่ยวชมได้ดี และมีสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่วัดควรจัดทำเป็นอย่างยิ่ง คือ แผ่นพับ (โบรชัวร์) สิ่งนี้ช่วยแนะนำสถานที่ที่น่า สนใจในวัด ลงรูปภาพและรายละเอียดต่าง ๆ ได้ดี เพราะคุณสมบัติของแผ่นพับสามารถเก็บได้ง่ายนักท่องเที่ยวสามารถเก็บสะสมไว้เป็นที่ระลึกไว้ได้ รวมทั้งสามารถใช้เป็นเอกสารในการแนะนำเพื่อนสนิทมิตรสหายได้ดีอีกด้วย การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีทางการสื่อสารสมัยใหม่ของผู้ที่เป็นบุคลากรที่เกี่ยวข้องอยู่ในวัดเกี่ยวกับการใช้สื่อโฆษณาที่ทันสมัยทันยุคทันสมัย เป็นเหตุช่วยให้นักท่องเที่ยวภายในวัดมากขึ้น ไม่ว่าทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ มักจะมีการค้นหาสิ่งตัวเองสนใจใคร่รู้ ใคร่เห็นจากอุปกรณ์การสื่อสารสมัยใหม่ที่มีติดตัวกันทุกคน การได้เห็นภาพที่สวยงามเพียงภาพเดียว สามารถดึงดูดใจได้มากกว่าคำพูดหลายร้อยคำพูด และผลที่วัดได้รับคือ การมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมจำนวนมาก ซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วัดต้องการ และการที่วัดใส่ใจกับองค์ประกอบย่อยต่างๆ เช่น สัญลักษณ์บอกทิศทางที่ชัดเจน อาทิ ป้ายลูกศรบอกทิศทางสำหรับการสัญจร ป้ายแผ่นผังสถานที่ที่จะแนะนำนักท่องเที่ยวให้เข้าชมที่ได้ผ่านการออกแบบ และดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพที่ดูดีอยู่เสมอ จะเป็นส่วนช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในวัดได้อย่างยั่งยืนอีกทางหนึ่ง¹¹² มีการจัดแสดงป้ายกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่วัดจัดให้มีขึ้นตลอดทั้งปี ตั้งไว้ในมุมที่ดี สะดุดตา ดูแลให้สะอาดอยู่เสมอ สามารถเป็นเครื่องเสริมสร้างแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชมในวัดดูสิ่งสวยงามเป็นการเจริญตาทางด้านวัฒนธรรม ให้ได้มีโอกาสเจริญจิตใจในทางนามธรรมได้ดีอีกด้วย

3. บทบาทการส่งเสริมกิจกรรมของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ และความเชื่อมโยงไปสู่เครือข่ายการปฏิบัติธรรม วัดไร่ขิงโดยทั่วไป การจัดกิจกรรมที่เป็นการจูงใจให้คนในท้องถิ่นได้เข้าร่วมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนากันเป็นปกติอยู่แล้ว แต่ก็มีที่พิเศษต่างออกไป คือสามารถจูงใจให้นักท่องเที่ยวจากทั่วทุกสารทิศ รวมถึงนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ต่างศาสนาเดินทางมาร่วมกิจกรรมได้อย่างมากมาย วัดที่จัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทชมงานพุทธศิลป์ ทำบุญ ไหว้พระ ขอพร สามารถจัดกิจกรรมตามประเพณีนิยมได้ สามารถจัดระเบียบให้เป็นวัดที่สงบร่มรื่นได้ และสามารถส่งเสริมการเรียนรู้แบบพุทธธรรม จัดการเผยแผ่หลักการทางพระพุทธศาสนาด้วยการจัดให้มีการปฏิบัติธรรมด้วยได้ แต่ถึงแม้จะเน้นไปทางด้านส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยว ประเภทชมงานพุทธศิลป์ แต่ก็ไม่ได้ละเลยการเผยแผ่หลักพุทธธรรมไปเสียเลยทีเดียวยังคงมีการส่งเสริมในการสร้างแรงจูงใจในรูปแบบต่าง ๆ เช่น จัดสถานที่สงบ ๆ ให้นักท่องเที่ยวได้อ่านหนังสือธรรมะที่จัดไว้ หรือจัดพิมพ์คำสอนอย่างย่อให้นักท่องเที่ยวหยิบกลับไปอ่านที่บ้านได้หรือมีเสียงธรรมตามสายภายในวัด เป็นต้น การจัดให้มีการปฏิบัติธรรมอาจจัดได้เพียงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือในวันหยุดประจำสัปดาห์

¹¹² สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง พระอารามหลวง ,วันที่ 16 ธันวาคม 2565

ประจำทุกเดือน ซึ่งจะเป็นการปฏิบัติแบบนั่งสมาธิ ทำร่างกายจิตใจให้สงบระงับชั่วคราวที่เรียกว่า สมถกรรมฐาน หรือจะเป็นการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน 4 เพื่อการพัฒนาปัญญาแบบระยะสั้น ๆ ก็นับได้ว่า เป็นการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวที่ได้เข้ามาฝึกได้ทดลองปฏิบัติธรรมตามหลักการทางพระพุทธศาสนา อันสามารถนำพาชีวิตไปสู่การปฏิบัติที่ดีในอนาคตได้ดังพุทธภาษิตที่ว่า “กมฺเมว เวเสสา อิคฺคมนสฺส ฐานฺนติ กมฺมฐานา” แปลว่า “การงานที่เป็นเหตุให้บรรลुकุณวิเศษได้ ชื่อว่า กรรมฐาน”

4. บทบาทของวัดไร่ขิงในการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมการจัดกิจกรรมงานที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญของชาติวัฒนธรรม ประเพณี และงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา เป็นต้น ถึงแม้จะเป็นวัดที่ส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยว ประเภทชมวัดอุทยานทางโลก แต่ในขณะเดียวกันก็ได้สอดแทรกให้มีการเจริญสมาธิมีการปฏิบัติธรรมตามสมควร นับว่าเป็นการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ในหลักพุทธธรรมและได้ลงมือปฏิบัติเอง อันเป็นนามธรรมภายในด้วยควบคู่กันไป และการจัดตั้งชมรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนารวมถึงมูลนิธิต่าง ๆ เพื่อสวดมนต์ ทำวัตรปฏิบัติธรรม ช่วยเหลือสังคม แสดงถึงการหมั่นฝึกฝนสร้างคุณความดีให้เพิ่มขึ้นในจิตใจตน เป็นเบื้องต้นก่อนแล้วค่อยพัฒนาตนเองขึ้นไปตามลำดับ ย่อมเป็นบทบาทของวัดไร่ขิงที่พึงควรกระทำต่อผู้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่เข้ามาเยี่ยมชมวัด

5. บทบาทของวัดไร่ขิงในการจัดการด้านเครือข่าย ด้านการปฏิบัติธรรมที่วัดไร่ขิงจัดให้เป็นวัดส่งเสริมการท่องเที่ยว ประเภทชมงานด้านพุทธศิลป์ งานด้านสถาปัตยกรรม รวมทั้งการเข้ามำทำบุญ ไหว้พระ ขอพรนั้น ส่วนใหญ่มีเรื่องของการจัดการเกี่ยวกับด้านสภาพแวดล้อม การดูแลรักษาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อให้เกิดเป็นความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน แต่เมื่อมีงานด้านการปฏิบัติธรรมเพิ่มขึ้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ ความชำนาญด้านการบริหารและการปฏิบัติธรรมขึ้น เพื่อดูแลและการดำเนินงานให้เป็นไปตามระเบียบที่องค์กรคณะกรรมการฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้กำหนดขึ้นไว้ รวมทั้งยึดถือการปฏิบัติตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นหลักด้วย

4.4 รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง

จากการวิเคราะห์บทบาทของวัดไร่ขิงที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว ผู้วิจัยขอเสนอรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง ใน 2 รูปแบบ คือ

1. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวิถีชุมชนของวัดไร่ขิง ในด้านชมงานพุทธศิลป์ ทำบุญ ไหว้พระขอพร

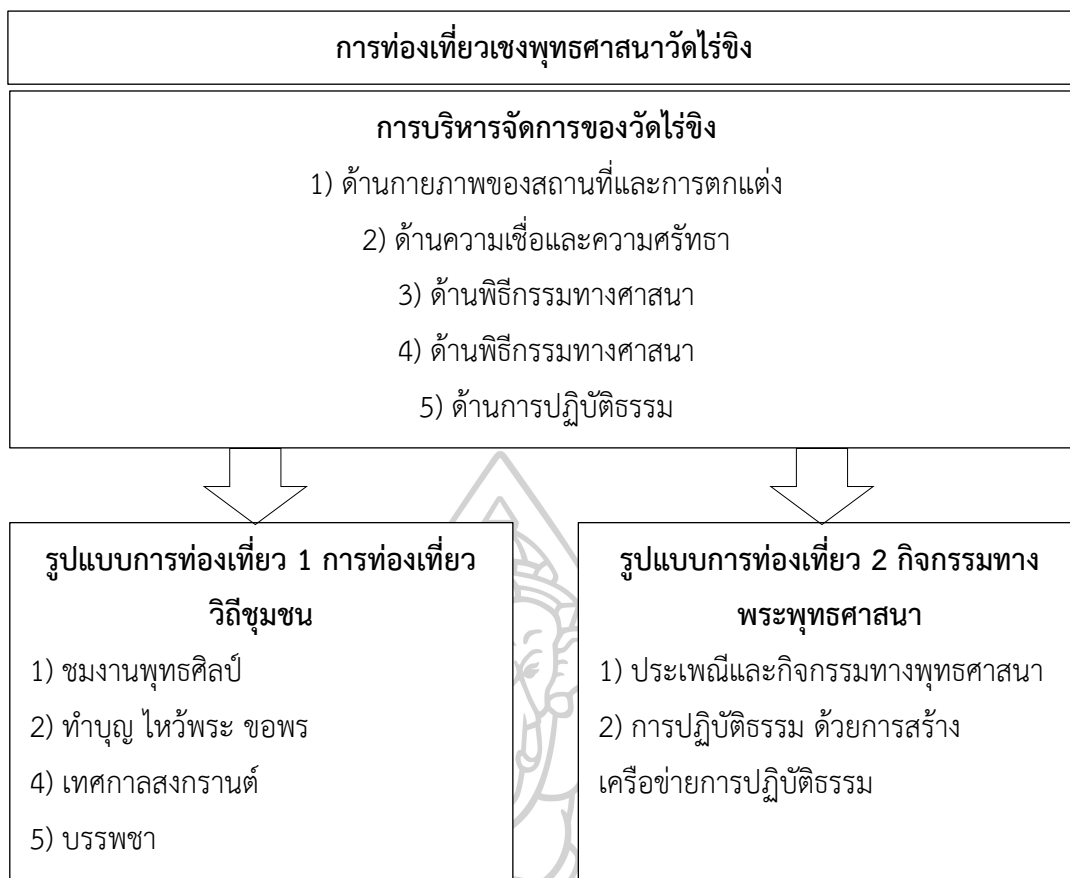
2. รูปแบบการท่องเที่ยวกิจกรรมทางพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง ในด้านการปฏิบัติธรรม การสร้างเครือข่ายปฏิบัติธรรม

จากรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง 2 รูปแบบ ดังกล่าว เป็นการจัดรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง ทำให้เห็นถึงความสำคัญของด้านต่าง ๆ เพิ่มเติมมากขึ้น เช่น ในด้านชมงานพุทธศิลป์ การทำบุญ การไหว้พระ การขอพร รวมถึงด้านการปฏิบัติธรรม เพราะเป็นทางเลือกอย่างหนึ่งให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่สนใจในการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง

การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง ในรูปแบบที่ 1 วัดไร่ขิงที่เป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชน ที่รักษาภาพลักษณ์ที่ดี ในการดูแลนักท่องเที่ยวให้มีความพึงพอใจกับการที่เข้ามาเยี่ยมชมเยือน การจัดสภาพแวดล้อมบริเวณทั้งภายนอกวัดและภายในวัด ให้มีความเรียบร้อยสะอาดตาจัดทำสิ่งอำนวยความสะดวกให้อยู่ในสภาพที่ดูอยู่เสมอ เช่น ป้ายผังของวัด ป้ายบอกทิศทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ ที่เข้าใจง่ายและเป็นสากล การดูแลห้องน้ำ ห้องสุขามีความสะอาดอยู่เสมอและเพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวทุกเพศ ทุกวัยและผู้พิการ ส่วนที่สำคัญอีกจุดหนึ่งที่มีความสำคัญในยุคสมัยนี้ คือ การจัดสถานที่พักผ่อนหย่อนอารมณ์ที่เปิดโล่ง สบายตาและเงียบสงบ มีแผ่นพับแนะนำสถานที่ภายในวัด หนังสือ แผ่นป้ายเชิญชวนให้ผู้สนใจและมีเวลาพอได้ฝึกทดลองการปฏิบัติธรรมและเรียนรู้พุทธธรรมตามสมควร รวมทั้งติดตั้งแผ่นป้ายปฏิทินการจัดกิจกรรมของวัดตลอดปี ที่ผ่านการออกแบบสวยงามเข้าใจได้ง่าย บทบาทและการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่วัดจัดขึ้น สามารถสร้างความเชื่อมโยงกับนักท่องเที่ยวที่เคยสนใจเฉพาะการชมความงดงามของงานพุทธศิลป์ที่เป็นวัดพุทธธรรม ไปสู่การเรียนรู้พุทธธรรมที่เป็นนามธรรมภายในจิตใจได้เพิ่มขึ้น

การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง ในรูปแบบที่ 2 วัดไร่ขิงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ส่งเสริมกิจกรรมทางพุทธศาสนาและการปฏิบัติธรรม ในการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา ในขณะเดียวกันมีการสอดแทรกให้มีการเจริญสมาธิเจริญสติควบคู่กับการมาทำบุญ ไหว้พระ ขอพร ภายในวัด มีการส่งเสริมให้เรียนรู้หลักพุทธธรรมด้วยตนเอง มีการจัดตั้งชมรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามุ่งถึงมูลนิธิต่างๆ เพื่อสวดมนต์ ทำวัตร ปฏิบัติธรรม การช่วยเหลือสังคม แสดงถึงการหมั่นฝึกฝนสร้างคุณความดีให้มีขึ้นในจิตใจตน แล้วค่อยพัฒนาตนเองขึ้นไป เป็นบทบาทของวัดไร่ขิงที่พึงควรกระทำต่อผู้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่เข้ามาเยี่ยมชมวัด

ภาพที่ 2 แผนภาพการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง

จากความเชื่อมโยงมาสู่การปฏิบัติที่ต่อเนื่องในวัดไร่ขิง จะประกอบด้วยความเป็นวัดหลัก (วัดแม่ข่าย) ในการสอนพุทธธรรมและการปฏิบัติ และวัดที่เป็นวัดสาขาของวัดหลัก ซึ่งวัดหลักและวัดที่เป็นสาขาทั้งหมดจะเป็นเครือข่ายการปฏิบัติธรรมที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของมหาเถรสมาคม ที่เป็นองค์กรสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ไทย แต่การดำเนินงานที่ผ่านมา พบว่า มีอุปสรรคปัญหาในการบริหารจัดการของระดับบนในขณะนี้กำลังอยู่ในการแก้ไขและการพัฒนา เพื่อให้มีระเบียบและมาตรฐานเป็นที่ยอมรับได้จากกระแสสังคมของชาวไทยและชาวต่างชาติที่เป็นผู้สนใจใหม่ต่อการศึกษาและการปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนา แบบเถรวาทที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก

เครือข่ายของการท่องเที่ยวด้านการปฏิบัติธรรมของวัดไร่ขิง ในส่วนที่เป็นวัดหลัก (วัดแม่ข่าย) จะมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับวัดที่เป็นสาขา (วัดลูกข่าย) กันในแนวนราบ หรือแนวนอน (Horizontal network) วัดหลักจะให้ความสำคัญกับวัดสาขาอย่างความเสมอภาคเท่าเทียมกัน มีการส่งข่าวสารและช่วยเหลือในเรื่องของการจัดกิจกรรมร่วมกันตลอดและส่วนใหญ่วัดหลักจะไม่แนะนำให้วัดสาขาออกไปสร้างสาขาใหม่ในแนวลึก เพราะจะมีปัญหาการจัดการตามมาอีกหลายประการ เช่น การขาดปัจจัยที่พร้อมสมบูรณ์ การสอนที่ผิดเพี้ยนไปจากแนวทางเดิม เป็นต้น และโดยธรรมเนียมการปฏิบัติที่ผ่านมาของวัดสาขา คือ ยกวัดสาขาใหม่ที่ตนได้มาให้เป็นสาขาของวัดหลัก เป็นการแก้ปัญหาอื่น ๆ ที่

จะตามมาได้ทั้งหมด ในส่วนของสมาชิกที่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ซึ่งเป็นหน่วยย่อยของเครือข่ายการปฏิบัติธรรม จะมีความพิเศษต่างไปจากเครือข่ายทางสังคมในรูปแบบอื่น ๆ เพราะในระหว่างที่มีการฝึกฝนการปฏิบัติธรรม ผู้เข้าร่วมจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันให้น้อยที่สุด จนถึงไม่มีปฏิสัมพันธ์กันเลย แม้เดินทางมาด้วยกันหรือจะเป็นพ่อแม่ญาติพี่น้องกัน ให้ทำเพียงแต่รักษาอารมณ์ความรู้สึกร่วมในการเดินทางมาปฏิบัติธรรมว่าการเดินทางมารวมตัวกันนี้เป็นความสมัครใจที่จะมาบำเพ็ญเพียรทางจิตร่วมกัน ทำกิจกรรมอย่างเดี่ยวและภายใต้กฎระเบียบอันเดียวกัน เพื่อการพัฒนาสติและปัญญาของตน ซึ่งผลที่จะเกิดขึ้นตามมาเป็นการสร้างสรรค์ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ทั้งต่อตนเองและต่อสังคมโดยรวม ซึ่งประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการเจริญสมาธิ การเจริญสติ และการเจริญปัญญา นี้ จะมีขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติตามแนวคำสอนทางพระพุทธศาสนาใน 3 ระดับ ¹¹³ คือ

1. ประโยชน์ระดับต้น (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) อันเป็นประโยชน์ในปัจจุบัน ได้แก่ การมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสมบูรณ์ทางด้านร่างกาย ด้านจิตใจ มีสถานภาพที่ดีในสังคม มีความอดทนอดกลั้นต่อการที่จะไม่กระทำการที่ไม่ดีไม่งาม รู้เท่าทันต่อการดำรงชีวิตประจำวัน และช่วยให้ลดความเห็นแก่ตัวลงไปได้ ซึ่งเท่ากับทำให้มีการเบียดเบียนชีวิตผู้อื่นที่น้อยลง ผลที่ได้คือ มีความสุขในชีวิต มีมิตรสหายมาก มีสังคมที่เกื้อกูลแบ่งปันกัน เป็นต้น

2. ประโยชน์ระดับกลาง (สัมปรายิกัตถะ) อันเป็นประโยชน์ในเบื้องหน้า ได้แก่ ความสุขสงบทางด้านจิตใจที่ได้จากคุณงามความดี มีความเชื่อมั่นในการทำความดีของตนเอง มีสันติสุขภายในด้วยการระงับกิเลส ตัณหาที่ครอบงำจิต ผลที่ได้คือ เมื่อละจากโลกนี้ไปแล้วจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ประโยชน์ทั้งระดับ 1 และ 2 นี้อาศัยความมีศรัทธา การมีศีลมีธรรมภายในตนเอง มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ และเกิดปีติสุขอันประณีตภายในจิตใจ เป็นการพัฒนาจิตมนุษย์ให้เข้าถึงคุณธรรมที่มนุษย์ทุกคนในโลกพึงมีอยู่ในตน การปฏิบัติธรรมหรือการเจริญสมาธิตามแนวทางของพระพุทธศาสนาที่คนทั้งโลกให้ความสนใจ ก็ย่อมจะส่งผลให้ทุกชีวิตในสังคมได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สามารถนำสันติภาพอันยั่งยืนมาสู่สังคมโลกได้ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals : SDGs) ในข้อ 16 ของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก 17 ประการ (The Global Goals for Sustainable Development)

3. ประโยชน์ระดับสูง (ปรมัตถะ) อันเป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุด เป้าหมายในระดับนี้มีอยู่เฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ได้แก่ การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน 4 เป็นการรับรู้ความจริงในทุก ๆ สรรพสิ่งทั้งด้านทางกายภาพและทางด้านจิตภาพ เข้าถึงความสงบสุขที่ปราศจากกิเลสตัณหาจากความทุกข์ทั้งปวง เมื่อบุคคลได้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน 4 อย่างเต็มที่แล้ว ย่อมหลุดพ้นไปจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏ์นี้ ดังพระพุทธองค์ตรัสไว้ใน มหาสติปัฏฐานสูตร ว่า “. . . ทางนี้เป็นทางสายเดี่ยว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์เพื่อล่วง

¹¹³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๓๒.

ความโศกเศร้า (โศกะ) และความรำพันคร่ำครวญ (ปริเทวะ) เพื่อความดับแห่งทุกข์และโศมนัส เพื่อ บรรลุธรรมไปที่ถูกต้อง เพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน . . .”

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน 4 นี้เป็นแนวทางการพัฒนาปัญญาขั้น สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา เป็นคุณประโยชน์อันมีค่ามหาศาลของมนุษยชาติ เพราะเหตุนี้จึงทำให้ ชาวไทยผู้เห็นโทษภัยในวิภูสงสาร และชาวต่างชาติผู้ค้นหาความหมายของการมีชีวิต เดินทางมา ท่องเที่ยววัดไร่ขิงเพื่อการศึกษาและการปฏิบัติธรรมเพิ่มมากขึ้นในทุก ๆ ปี

การจัดการของเครือข่ายการท่องเที่ยว จะมีการจัดการอยู่ 2 ระดับคือ

- 1) ระดับบน ได้แก่ คณะกรรมการฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนาของมหาเถรสมาคม
- 2) ระดับปฏิบัติการ (ล่าง) ได้แก่ วัดไร่ขิงที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่มหาเถรสมาคมรับรอง

วัดไร่ขิงปัจจุบันนี้ มีหน่วยงานของรัฐคือ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติให้การอุปถัมภ์ และรับสนองงานของคณะสงฆ์ ซึ่งคณะสงฆ์ไทยทำหน้าที่ทุกอย่างเพื่อเกื้อหนุนพระธรรมวินัย มี องค์ครห์หลักที่เรียกว่า มหาเถรสมาคม ตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นองค์กรที่

1. การเข้มแข็งในการรักษาพระธรรมวินัย
2. การเข้มแข็งในการจัดการศึกษาพระธรรมวินัยแก่ชาวพุทธและบุคคลทั่วไป
3. การเข้มแข็งในการจัดการศาสนสถาน พุทธศาสนิกชน และทรัพยากรสังคม ให้เกิด ประสิทธิภาพ
4. การเข้มแข็งในการสร้างและการรักษาความศรัทธาของชาวพุทธและคนทั่วไป

ฉะนั้น มหาเถรสมาคมจึงมีโครงการสร้างความเข้มแข็งให้แก่พระพุทธศาสนาอีกประการหนึ่ง คือ การจัดให้มีวัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดอย่างน้อยจังหวัดละ 1 แห่ง (ระเบียบออกใน ปี พ.ศ. 2543) โดยต้องเป็นวัดที่มีความพร้อมความสมบูรณ์ ด้านอาคารสถานที่ มีการสอนการปฏิบัติ เป็นมาตรฐาน และมีเจ้าสำนักที่มีคุณภาพ ปัจจุบันมีสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่มหาเถรสมาคม รับรองแล้ว มีจำนวน 1,744 วัด¹¹⁴ เป็นเครือข่ายการปฏิบัติธรรมอยู่ทั่วประเทศ แต่พบว่า มีการ กระจุกตัวมากขึ้นในบางจังหวัด ไม่ครอบคลุมทุกจังหวัดของสังคมไทย มีการยุบ มีการถดถอยเพราะ ขาดคุณภาพและขาดมาตรฐาน และบางสำนักสอนก็ผิดเพี้ยนไปจากหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้อยู่ ตลอด สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและมหาเถรสมาคม จึงได้ออกกฎระเบียบเพื่อควบคุม เกี่ยวกับการเรียนการสอนด้านวิปัสสนาธุระให้เป็นมาตรฐาน และเป็นไปตามหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ แต่การดำเนินงานไม่เป็นไปตามเป้าประสงค์ที่กำหนดไว้ เพราะมีอุปสรรคเรื่องการปรับเปลี่ยน ผู้บริหาร และงบประมาณในการช่วยเหลือ ทำให้การจัดการที่ไม่เป็นไปตามนโยบายและการทำงานที่ ไม่จริงจังในระดับบน จึงมีผลกระทบลงมาถึงระดับล่างที่เป็นลักษณะต่างคนต่างทำมากกว่า สอนโดย ไม่ยึดหลักพระไตรปิฎก ขาดความเป็นมาตรฐานเดียวกัน แต่เมื่อสมเด็จพระมหาธีรราชชมงคลมุนี (ธงชัย

¹¹⁴ ศูนย์เผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานพระพุทธศาสนา, สสำรวจปี 2565

ธมฺมธฺโข) กรรมการมหาเถรสมาคม (มส.) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ในฐานะประธานกรรมการฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น จึงมีดำริจัดทำโครงการต่าง ๆ อาทิ โครงการคัดเลือกสำนักปฏิบัติธรรมต้นแบบ โครงการฝึกอบรมหลักสูตรพระวิปัสสนาจารย์ และจัดทำสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ เป็นต้น ซึ่งเป็นการจัดการในระดับบนที่มีผลลงมาถึงระดับล่าง ทำให้การปฏิบัติธรรมในสังคมไทย เริ่มมีแนวทางของความเป็นมาตรฐานเดียวกันมากขึ้น โดยการนำหลัก ภิกขุอุปนิหัยธรรม ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ได้แก่ การจัดให้มีการประชุมอยู่เนื่องนิตย์ เป็นต้น

จากการลงพื้นที่ วัดไร่ขิง สำนักปฏิบัติธรรมของผู้วิจัย ได้พบเห็นแนวทางการจัดการของเครือข่ายด้านการปฏิบัติธรรม ที่ถูกนำมาใช้ปฏิบัติจริงในสำนักปฏิบัติ โดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติร่วมมือกับมหาเถรสมาคม เพื่อพัฒนางานด้านการปฏิบัติธรรมให้มีมาตรฐาน มีความสามัคคีร่วมมือกันเพื่อพัฒนาบุคลากรทางด้านการปฏิบัติธรรม และเป็นการกระตุ้นให้มีสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดครบทุกจังหวัดในสังคมไทย แนวทางการจัดการเครือข่ายที่ผู้วิจัยประจักษ์อยู่ในขณะที่ทำการวิจัยนี้มี 4 ประการ คือ

1. มหาเถรสมาคม มีจัดการประชุมพิจารณาครั้งกรองข้อมูลเพื่อคัดเลือกสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ที่มหาเถรสมาคมรับรองแล้วทั้ง 1,744 วัด ที่มีความพร้อมสมบูรณ์ คือ 1) มีสถานที่ปฏิบัติธรรมทั้งในอาคารและนอกอาคารที่มีความสัปปายะ 2) มีการปฏิบัติธรรมทั้งสมณะและวิปัสสนา ที่เป็นแนวสติปัฏฐาน 4 ตามหลักการที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร 3) มีพระวิปัสสนาจารย์ที่มีประสบการณ์ มีความรู้ด้านสอบอารมณ์ เหมาะสมกับจำนวนมาผู้ปฏิบัติ เมื่อคัดเลือกได้แล้วตั้งขึ้นเป็น “สำนักปฏิบัติธรรมต้นแบบ” เพื่อขยายผลขับเคลื่อนไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในอนาคตได้

2. การจ้างนักถ่ายภาพมืออาชีพ มีการจัดทำสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์เป็นวีดิทัศน์ โดยการแนะนำเรื่องราวของสถานที่สำนักปฏิบัติธรรมต้นแบบ มาดำเนินการตามกระบวนการถ่ายภาพ VDO มีความยาวประมาณ 20 นาที ออกอากาศทางเครือข่ายสื่อสารสมัยใหม่เช่น YouTube Internet แจกจ่ายไปตามสำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ทั้งที่มหาเถรสมาคมรับรองและสำนักปฏิบัติธรรมที่ยังไม่ได้รับรองทั่วประเทศ รวมถึงวัดต่างๆ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวของสำนักปฏิบัติธรรมทั่วสังคมไทย

3. การจัดทำโครงการคัดเลือกสำนักปฏิบัติธรรมที่ดีเด่นประจำปี จากสำนักปฏิบัติที่มหาเถรสมาคมได้รับรองแล้วทั่วประเทศ โดยการคัดเลือกสำนักปฏิบัติที่พัฒนาความพร้อมด้านสถานที่ ด้านพระวิปัสสนาจารย์ และด้านการบริหารจัดการโดยผ่านความเห็นชอบจากเจ้าคณะปกครองสงฆ์ในจังหวัดนั้น ๆ เพื่อมอบพัดและเกียรติบัตร ให้เป็นรางวัลแห่งความร่วมมือและ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมต่อไป

4. โครงการฝึกอบรมหลักสูตรพระวิปัสสนาจารย์ จัดขึ้นที่ศูนย์ฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์ วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ เพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้พระภิกษุเป็นพระวิปัสสนาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิมีภูมิรู้

ภูมิธรรมทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติ ทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน 4 ได้อย่างถูกต้อง ถูกทาง ถูกวิธี และสามารถนำไปต่อยอดแนะนำอบรมผู้ที่สนใจได้ในทุกระดับ เพื่อเป็นการพัฒนาบุคลากรเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่มีคุณภาพดีเพียงพอแก่ศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่ตั้งเป้าหมายไว้ให้มีพระวิปัสสนาจารย์ ประจำศูนย์ฯ ละ 5 รูป รวมทั้งจัดทำหลักสูตรเพื่อเพิ่มคุณภาพการสอนการปฏิบัติธรรมเป็นภาษาอังกฤษ ส่งเสริมพระวิปัสสนาจารย์สู่ระบบสากลมากยิ่งขึ้น

แนวทางการจัดการด้านเครือข่ายด้านการปฏิบัติธรรมทั้ง 4 ประการนี้ เป็นการบริหารจัดการในเชิงรุก ที่ผู้บริหารจัดการในระดับบนที่มีมหาเถรสมาคมเป็นหลัก นำนโยบายลงมาปฏิบัติใช้ได้จริงในพื้นที่ด้วยตนเอง ไม่ใช่เป็นลักษณะของการสั่งการแบบผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาการลงไปในพื้นที่ของวัดที่ได้ผ่านการคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมต้นแบบ ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์แก่เครือข่ายของวัดที่มีส่งเสริมการปฏิบัติธรรมโดยรวมในระดับล่าง 3 ประการหลัก ๆ คือ

1. เป็นการกระตุ้นให้สำนักปฏิบัติธรรม ที่ยังพัฒนาได้ไม่สมบูรณ์เต็มที่ ได้เร่งชวนช่วยในการวางแผนงาน และการจัดนำเสนองานของงบประมาณ เพื่อที่จะพัฒนาเข้าสู่ความเป็นมาตรฐาน มีคุณภาพ และเป็นไปตามแนวสติปัฏฐาน 4 ที่ได้กำหนดไว้ ส่วนสำนักปฏิบัติธรรมทั่วไปที่ยังไม่ผ่านการคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด หรือยังคงมีแนวทางของการสอนเพียงฝึกสมาธิขั้นต้นแก่ประชาชนทั่วไปที่เรียกว่า สมถภาวนา เป็นสอนการปฏิบัติเพื่อความสงบระงับของจิตเป็นครั้งคราว อาจไม่เป็นการเพียงพอที่จะได้รับการพิจารณาคัดเลือกเพื่อให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดได้ ซึ่งในยุคแห่งการค้นหานี้ความหมายของการมีชีวิตของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่เป็นอยู่อย่างกว้างขวางคือ การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อการพัฒนาจิตใจและพัฒนาปัญญาสมควรได้รับการพิจารณาเลือกและเหมาะสมกับยุคสมัย

2. เป็นการสร้างมาตรฐานการสอนและการปฏิบัติธรรมของวัด ให้มีทิศทางไปในแนวเดียวกัน เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพ กล่าวคือ การจะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีนั้น ควรต้องพัฒนาที่ด้านจิตใจก่อนจึงจะได้ผลดี การมุ่งเน้นให้พุทธศาสนิกชนและผู้สนใจทั่ว ๆ ไปได้เข้ามาวัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรม เพื่อเข้ารับการฝึกฝนอบรมพัฒนาจิตใจด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ ย่อมเกิดเป็นประโยชน์ต่อตนเองและถูกต้องตรงตามเป้าหมายของคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา และประการสำคัญการสร้างมาตรฐานการสอนและการปฏิบัติธรรมไปในแนวทิศทางเดียวกัน เป็นการเพิ่มจุดที่แข็งแกร่งให้เกิดขึ้นแก่สำนักปฏิบัติธรรมนั้น ๆ ยกตัวอย่างเช่น ในสำนักปฏิบัติธรรมแห่งหนึ่ง มีการสอนและการปฏิบัติแบบเจริญสมถภาวนา การทำจิตให้สงบ ให้ออกจากอกุศล มีสมาธิมาน อภิญญา เป็นเป้าหมาย ผู้สอนมีความรู้ด้านปริยัติจริงและผ่านการปฏิบัติจริงชนิดเชี่ยวชาญ มีความชัดเจนในการบริหารจัดการ ก็สามารถเป็นจุดแข็งของสำนักปฏิบัติธรรมนั้นได้ ในทางกลับกัน ถ้าสำนักปฏิบัติธรรมอีกแห่งหนึ่ง มีการสอนและการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 คือ การอบรมสติและปัญญาให้รู้แจ้งชัดในสภาวะธรรมที่ปรากฏตาม

ความเป็นจริง มีการดับทุกข์เป็นเป้าหมาย ผู้สอนมีความรู้ด้านปริยัติจริงและผ่านการปฏิบัติจริงมาอย่างเชี่ยวชาญ มีความชัดเจนในการบริหารจัดการ ก็สามารถเป็นจุดแข็งของสำนักปฏิบัติธรรมนั้นได้เช่นกัน เพียงแต่ต้องมีผู้รู้จริงชี้แนะให้ผู้สนใจใหม่ได้เข้าใจอย่างถูกต้องไม่คลุมเครือว่า การปฏิบัติในแนวทางใดเป็นทางไปสู่การดับทุกข์ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงตลอด 45 พรรษา และทางสายใดที่มีใช้ เป็นหนทางดับทุกข์ เพื่อให้เป็นทางเลือกตามจริต ของแต่ละบุคคลไป

3. เป็นการเสริมสร้างขวัญและสร้างกำลังใจให้กับเครือข่ายการปฏิบัติธรรมทั้งระบบ การที่องค์ประธานคณะกรรมการฝ่ายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของมหาเถรสมาคม ลงไปเยี่ยมเยียนและมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกที่เป็นเครือข่ายด้วยกิริยาอาการแบบมิตรไมตรี ในแนวทางของสังคมจิตวิทยา นับว่าเป็นแรงกระตุ้นในเชิงบวกที่เพิ่มพลังให้แก่มวลสมาชิกในเครือข่ายได้ เป็นการสร้างขวัญและสร้างกำลังใจที่เป็นการสื่อสารจากผู้บังคับบัญชาลงสู่ผู้บังคับบัญชาเช่นนี้ สามารถขับเคลื่อนให้การทำงานของเครือข่าย การปฏิบัติธรรมเดินหน้าต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง แม้ว่าขวัญและกำลังใจจะเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นและวัดได้ยาก แต่ผู้รับก็สามารถรับรู้สีกและสังเกตได้ ดังนั้นผู้บริหารในระดับบนที่เห็นความสำคัญของการส่งเสริมทรัพยากรมนุษย์เป็นพิเศษ ย่อมมองเห็นว่าขวัญและกำลังใจเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยดำรงไว้ซึ่งสัมพันธ์ภาพอันดีแก่มวลสมาชิกในเครือข่ายได้ ขวัญและกำลังใจจากผู้บริหารในระดับบน จะเป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลที่อยู่ร่วมกันเป็นเครือข่ายในระดับล่างมีพลัง และร่วมมือร่วมใจกันด้วยความเต็มใจ มีประสิทธิผลและต่อเนื่องเป็นระยะเวลาอันยาวนานได้

การจัดการด้านเครือข่ายของวัดที่ส่งเสริมด้านการปฏิบัติธรรมในวัดไร่ขิง มองเห็นเป็นรูปธรรมมีเพียง 2 ระดับเท่านั้นคือ ชั้นระดับบน ได้แก่ มหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นองค์กรสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ไทย ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (แก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ. 2560) ประกอบด้วยคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ รวม 6 คณะด้วยกัน และคณะในอันดับ 4 คือ คณะกรรมการฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบงานด้านการปฏิบัติธรรม มีดำรงจะยกกระตือรือร้นปฏิบัติธรรมในสังคมไทยให้มีมาตรฐานและเป็นแนวเดียวกัน จึงทำให้เกิดเป็นโครงการต่าง ๆ ขึ้นดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง ด้านชมงานพุทธศิลป์ ประกอบไปด้วยการทำบุญ ไหว้พระ ขอพร เป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมายาวนานในการท่องเที่ยววัดในอดีตจนถึงปัจจุบัน อาศัยเข้ามาท่องเที่ยวเยี่ยมชมวัดวาอาราม และทำบุญไปด้วย รวมถึงมีการขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อความเป็นสิริมงคล การไหว้พระทำบุญ ถือเป็นการทำความดี กรรมดี การทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ การกระทำความดีตามหลักคำสอนในศาสนา ซึ่งการทำบุญนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มพูนความดี กรรมดี และเพื่อกำจัดความเห็นแก่ตัวได้ ความเห็นแก่ได้ออกไปจากใจ การทำบุญนำความสุขมาให้ นั่น ทำให้จิตใจของเราแบ่งบานไปด้วยบุญ จิตใจให้ผ่องใส บริสุทธิ์ ชีวิตก็จะมีความสุข พบเจอแต่สิ่งดีงาม

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง ด้านการปฏิบัติธรรม ประกอบไปด้วย การเข้าร่วมปฏิบัติธรรมที่ทางวัดจัดขึ้นเป็นประจำ เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่ทำให้นักท่องเที่ยวเล็งเห็นถึงจุดประสงค์ของการมาปฏิบัติ คือ ความสงบ ความสุขของจิตใจ นักท่องเที่ยวยังให้ความสนใจเป็นจำนวนมากเวลาทางวัดมีการจัดการปฏิบัติธรรมขึ้น เพราะมีการเทศนาธรรมโดยพระอาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถในสายกรรมฐาน และยังสอดแทรกแง่คิดต่างๆ มากมาย สามารถนำกลับไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี

การจัดการด้านเครือข่ายการท่องเที่ยว ด้านการปฏิบัติธรรมของผู้บริหารระดับบน ผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้

การจัดการเครือข่ายด้านปฏิบัติธรรม	องค์กรที่สนับสนุน
<p>ผู้บริหารระดับบน</p> <p>1) การคัดเลือกสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ทิมหาเถรสมาคมรับรองแล้ว ตั้งเป็น สำนักปฏิบัติธรรมต้นแบบ</p> <p>2) จัดทำสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์เป็นวีดีทัศน์ ออกอากาศเผยแพร่ทางเครื่องมือที่ทันสมัย เช่น YouTube Internet เป็นต้น</p> <p>3) การจัดทำโครงการคัดเลือกสำนักปฏิบัติธรรมที่เด่นประจำปี เพื่อมอบพัดและเกียรติบัตร เป็นรางวัลของความร่วมมือ</p> <p>4) โครงการฝึกอบรมหลักสูตรพระวิปัสสนาจารย์ และจัดทำหลักสูตรภาษาอังกฤษ เพื่อการส่งเสริมและพัฒนาพระสงฆ์ให้เป็นพระวิปัสสนาจารย์ผู้มีคุณวุฒิ มีภูมิรู้ภูมิธรรม ทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติ</p>	<p>สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และมหารเถรสมาคม</p>
<p>ประโยชน์ที่จะได้รับ</p> <p>1) การกระตุ้นให้สำนักปฏิบัติธรรมที่ยังขาดความสมบูรณ์เร่งการพัฒนาเข้าสู่ความเป็นมาตรฐานสู่สากล</p> <p>2) สร้างมาตรฐานการสอน และการปฏิบัติธรรมของวัด ให้มีทิศทางเดียวกัน เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพ</p> <p>3) เสริมสร้างขวัญและกำลังใจ ให้กับเครือข่ายด้านการปฏิบัติธรรม ให้มีประสิทธิผลสามารถจัดการต่อเนื่องเป็นระยะเวลายาวนานได้</p>	<p>สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และมหารเถรสมาคม</p>

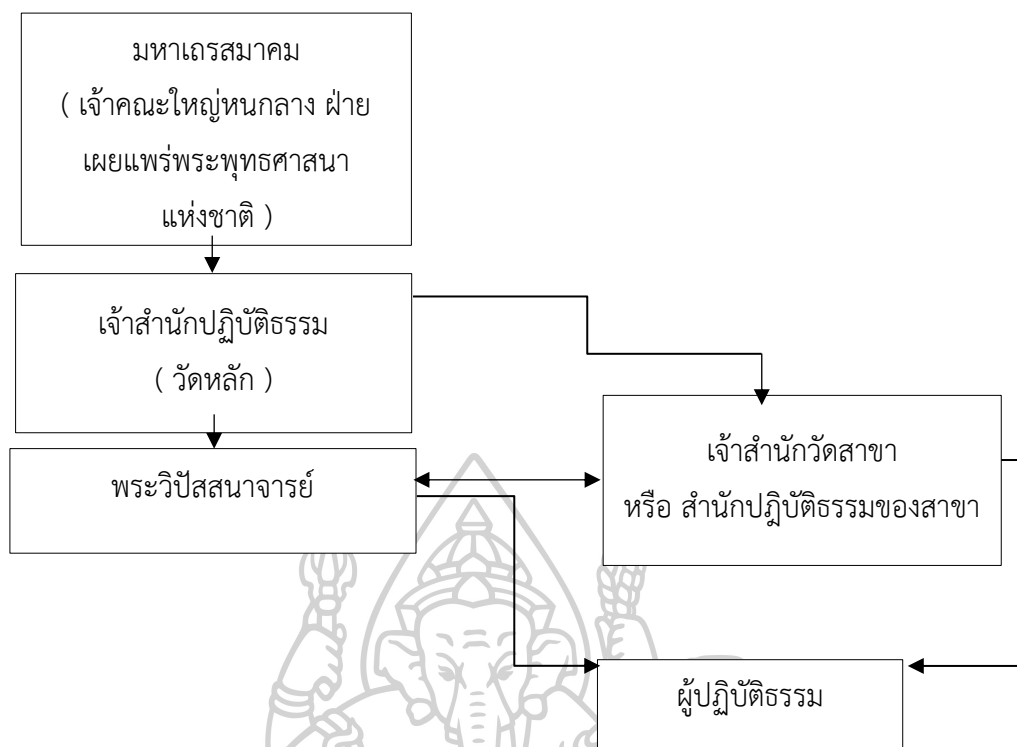
ภาพที่ 3 แผนภาพการจัดการของเครือข่ายด้านการปฏิบัติธรรมของระดับบน

ในส่วนองระดับสำนักปฏิบัติธรรมที่เป็นวัดและสำนักปฏิบัติธรรม ซึ่งมีทั้งที่มหาเถรสมาคมรับรองจำนวน 1,744 วัด และวัดหรือสำนักปฏิบัติที่ยังไม่ได้มีการรับรองก็ตาม เป็นส่วนชั้นระดับล่างหรือระดับปฏิบัติกร ทำการสอนปริยัติและการปฏิบัติธรรมกันภายในสำนักของตนเอง โดยอาศัยความรู้ความสามารถที่ได้เล่าเรียนมาจากครูบาอาจารย์ของเจ้าสำนักเป็นหลัก และมีบางสำนักได้ใช้ความรู้ความสามารถนั้นเพื่อแผ่ไปถึงวัดที่เป็นกัลยาณมิตรอีกด้วย ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญภิกษุที่มีกัลยาณมิตรไว้ในกัลยาณมิตรสูตร¹¹⁵ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์มากเหมือนกับควมมีกัลยาณมิตรนี้ ควมมีกัลยาณมิตรย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก” ซึ่งเจ้าสำนักวัดหลักจะมีวัดสาขาหรือสำนักสาขา เป็นเครือข่ายจำนวนเท่าใดก็ย่อมได้ ขึ้นอยู่กับความสามารถส่วนบุคคล บทบาท ความสัมพันธ์ทางสังคม และการบริหารจัดการในการสร้างผู้นำที่จะทำหน้าที่สานงานต่อไปได้

ปัจจุบันนี้ องค์กรภาครัฐเช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรม และมหาเถรสมาคม องค์กรสูงสุดคณะสงฆ์ไทย กำลังร่วมมือกันจัดทำโครงการต่าง ๆ ในภาคประชาชน เช่น โครงการเข้าวัดปฏิบัติธรรมวันธรรมสวนะ โครงการธรรมะสู่คนทั้งมวล เป็นต้น เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ในส่วนของการส่งเสริมภาคการปฏิบัติธรรมของวัด ก็มีการจัดทำโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการจัดทำสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ของสำนักปฏิบัติธรรมต้นแบบ โครงการฝึกอบรมหลักสูตรภาคภาษาอังกฤษแก่พระวิปัสสนาจารย์ เป็นต้น เพื่อเป็นการสร้างมาตรฐานและแนวทางการศึกษาสัมมาปฏิบัติตามหลักศาสนาในพระไตรปิฎกและอรรถกถา และเป็นการส่งเสริมความก้าวหน้าแก่บุคลากรทุกระดับการบริหารและปฏิบัติการของสำนักปฏิบัติธรรมให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นต้น การพัฒนาโครงการใหม่ ๆ เหล่านี้ นอกจากจะเป็นความมุ่งมั่นของผู้บริหารในระดับบนที่ต้องการเห็นการพัฒนางานด้านการปฏิบัติธรรมแล้ว มีความเป็นมาตรฐานรองรับกระแสความนิยมของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่ให้ความสนใจมากอยู่ในขณะนี้ และนับวันจะมีเพิ่มจำนวนความสนใจมากขึ้น ในขณะเดียวกันเจ้าสำนักปฏิบัติซึ่งเป็นผู้บริหารระดับปฏิบัติกร ก็จะต้องมีความชัดเจนในการบริหารจัดการ และช่วยเหลือเครือข่ายด้านการปฏิบัติธรรมอย่างเป็นระบบให้มากขึ้น เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น ตามแผนภาพที่ผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่ศึกษาข้อมูล ดังนี้

¹¹⁵ อง.เอกก. (ไทย) ๑๒/๙๔/๑๖.

ภาพที่ 4 แผนภาพการบริหารองค์กรของเครือข่ายด้านการปฏิบัติธรรม

จากแผนภาพดังกล่าว จะเห็นได้ว่า มหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นองค์กรสูงสุดในการปกครองของคณะสงฆ์ไทย มีเจ้าคณะใหญ่หนกลาง ฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ ทำหน้าที่ในการกำกับดูแลด้านการปฏิบัติธรรม ได้ลงมาสร้างความสัมพันธ์และมีปฏิสัมพันธ์กับผู้บริหารงานในระดับปฏิบัติการ คือ เจ้าสำนักปฏิบัติธรรม ย่อมส่งผลให้เกิดองค์ประกอบที่สมบูรณ์ของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่เชิง ในด้านการปฏิบัติธรรมตามยุทธศาสตร์ที่ตั้งไว้คือ การมุ่งเน้นพัฒนาบุคลากรในระดับบริหารและในระดับปฏิบัติการของสำนักปฏิบัติธรรม และในส่วนของเจ้าสำนักปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นผู้บริหารจัดการในระดับปฏิบัติการจะแสดงบทบาทหน้าที่ในการสร้างความสัมพันธ์กับเจ้าสำนักวัดสาขา พร้อมทั้งมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับพระวิปัสสนาจารย์ร่วมสำนัก เพื่อส่งต่อของความเป็นผู้นำรุ่นใหม่ โดยการมีเป้าหมายการทำงานอยู่ที่การให้ความรู้ด้านการปริยัติ และด้านการปฏิบัติแก่ผู้มาปฏิบัติธรรมที่รวมตัวกันอยู่เป็นเครือข่ายเฉพาะในองค์กร

บทที่ 5

สรุปผลวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธรูปของวัดไร่ขิง” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทการส่งเสริมของวัด และความเชื่อมโยงไปสู่การบูรณาการท่องเที่ยวของวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม เพื่อศึกษาความเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธรูป วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม เพื่อเสนอแนะรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธรูปของวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยขอเสนอสรุปผลวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ ตามลำดับดังนี้

5.1 สรุปผลวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ศึกษาข้อมูลทั้งด้านพระไตรปิฎก รวมถึงงานเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา การลงพื้นที่สังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นลักษณะของการพรรณนา (Descriptive Analysis) ที่สรุปได้ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

5.1.1 การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธรูปในวัดไร่ขิงนั้น วัดถือได้ว่าเป็นทรัพยากรที่ทรงพลังคุณค่าสามารถที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้เป็นอย่างดี ให้เข้ามาเที่ยวชมผลงานทางด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และงานพุทธศิลป์ที่งดงามของวัดไร่ขิง ทั้งนี้รวมถึงการเข้ามาทำบุญกราบไหว้บูชาพระ ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น ล้วนเป็นผลให้เกิดมีการท่องเที่ยวขึ้นเป็นรูปแบบหนึ่งซึ่งเรียกว่า การท่องเที่ยวประเภทชมความงามทางวัฒนธรรม แต่ในปัจจุบันนี้ได้มีการเดินทางมาวัดของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติอีกรูปแบบหนึ่งที่กำลังได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายคือ การเดินทางไปเพื่อการมาปฏิบัติธรรม อันเป็นการเดินทางไปเพื่อค้นหาอริยทรัพย์ภายในของตน โดยมีจุดหมายมุ่งตรงไปยังวัดที่มีความพร้อมของสถานที่ที่ดูสงบ สะอาด ร่มเย็น และปลอดภัย พร้อมทั้งมีครูอาจารย์ที่มากด้วยประสบการณ์ มีความรู้ความสามารถในด้านการปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนา ช่วยอบรมแนะนำให้เป็นไปตามแนวหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา แบบเถรวาท จึงทำให้เกิดเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธรูปขึ้นเป็น 2 รูปแบบ คือ 1. รูปแบบของการชมงานด้านพุทธศิลป์ และทำบุญ ไหว้พระ ขอพรอันเป็นการท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม 2. รูปแบบของการปฏิบัติธรรม อันเป็นการท่องเที่ยวด้านนามธรรม

5.1.2 วัดไร่ขิงที่มีทรัพยากรเป็นวัดธรรมที่งดงาม ก็สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชม และกราบไหว้บูชาได้ตลอดทั้งปี ซึ่งนอกจากนักท่องเที่ยวจะได้เห็นและได้ทำในสิ่งที่ตนเองตั้งใจแล้ว นักท่องเที่ยวเองยังจะได้รับรู้ถึงสภาพแวดล้อมต่างๆหลายประการที่วัดได้สร้างสรรค์ขึ้นมา เพื่อ

บรรยายและอำนวยความสะดวกสบายให้แก่ทุกคนที่ได้เข้ามาท่องเที่ยวภายในวัด และวัดยังมีบทบาทสำคัญในการรักษาและดำรงอยู่ซึ่งประเพณีท้องถิ่น และวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาและของชาติตลอดไปถึงการดูแลวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่อยู่รอบ ๆ วัดเป็นการพึ่งพาอาศัยกันและกันแบบสังคมไทย ทั้งการรักษาสภาพแวดล้อมที่ดี การได้มีบทบาทตามหน้าที่ที่สำคัญ และการประชาสัมพันธ์ที่ดีเหล่านี้ล้วนเกิดประโยชน์เป็นเครื่องมือการสร้างแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวได้ซึมซับ และก้าวเข้าสู่ความสำคัญที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา นั่นคือ การปฏิบัติธรรม ซึ่งเท่ากับว่า เป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการพัฒนาสติและปัญญาตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ในรูปแบบชมความงดงามทางวัฒนธรรมนี้ สามารถสร้างความเชื่อมโยงไปสู่รูปแบบของการปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังในวัดได้ รวมถึงในสำนักที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมได้

5.1.3 วัดไร่ขิงมีการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ผู้วิจัยพบว่า มีลักษณะของความสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายเฉพาะในสายของตนในแต่ละสำนัก ไม่เกี่ยวข้องกันข้ามสำนัก และจะยึดเอาแนวทางของครูอาจารย์ที่เคยสั่งสอนเป็นหลัก ถ้ายทอดกันลงมาเป็นลำดับ มีการบริหารจัดการกันเองเป็นไปตามความรู้ความสามารถของเจ้าสำนักที่เป็นวัดหลัก (แม่ข่าย) เมื่อกาลเวลาผ่านไปแนวทางการสอนอาจคลอนแคลนไปบ้าง มีบางสำนักตีความการปฏิบัติธรรมผิดเพี้ยนไปจากพระไตรปิฎก บางสำนักละเลยคำสอนที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกไปสิ้นเชิง ทำให้เกิดปัญหาขึ้นโดยภาพรวม ขาดการเป็นเอกภาพและขาดความเป็นมาตรฐานเดียวกัน ดังนั้นเพื่อการขจัดปัญหาดังกล่าว และเพื่อการรองรับกระแสความนิยมการปฏิบัติธรรมทั้งของชาวไทยและชาวต่างชาติ จึงได้มีการดำเนินการจัดการขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยประธานคณะกรรมการฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนาของมหาเถรสมาคม ได้ลงมาสร้างความสัมพันธ์และมีปฏิสัมพันธ์กับผู้บริหารระดับปฏิบัติที่เป็นเจ้าสำนักต่าง ๆ ผลที่ได้จึงเกิดเป็นการสร้างขวัญและการเพิ่มกำลังใจในการพัฒนาให้การปฏิบัติธรรมในสังคมไทยมีมาตรฐาน และมีประสิทธิภาพทั้งในระดับชาติและนานาชาติ มีการสนับสนุนให้ผลิตบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรม เช่น การผลิตพระวิปัสสนาจารย์ เป็นต้น รวมทั้งเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับเจ้าสำนักในการสานสายสัมพันธ์ เพื่อดูแลรักษาสถาบันสาขาที่เป็นเครือข่ายอยู่แล้วให้เข้มแข็งขึ้นได้อย่างมีทิศทางและดำเนินการสร้างเครือข่ายใหม่ได้อย่างคล่องตัว การมีเครือข่ายการปฏิบัติธรรมที่ครอบคลุมไปทั่วสังคมไทย และกว้างไกลไปถึงสังคมของต่างชาติต่างศาสนา ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจและผู้ที่มีมือปฏิบัติด้วยตัวเอง ในแง่ของความสะดวกต่อการเดินทาง และแง่ของประโยชน์ใน 3 ระดับ ตามแนวทางคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเพียงประโยชน์ใน 2 ระดับคือ ระดับต้นและระดับกลางที่สูงขึ้นทางด้านจิตใจและด้านคุณธรรม ก็สามารถช่วยให้ทุกสรรพชีวิตในสังคมโลกนี้อยู่ร่วมกันได้อย่างลงตัวและสันติสุขสามารถนำสันติภาพอันยั่งยืนมาสู่สังคมโลกได้ ส่วนประโยชน์สูงสุดในระดับที่ 3 เป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ต้องเกิดจากการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน 4

อย่างรู้แจ้งแท้จริงตลอดด้วยปัญญาเท่านั้น จึงยอมหลุดพ้นไปเสียจากวังวนแห่งสงสารคือ การท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่มีที่สิ้นสุดนี้ลงได้

5.2 อภิปรายผล

ผลการศึกษาข้อมูลการวิจัย เรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง” มีประเด็นการอภิปรายผล ดังนี้

5.2.1 บทบาทของวัดในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา

1. ด้านกายภาพของสถานที่และการตกแต่ง พบว่า นอกจากภายในวัดไร่ขิง โบสถ์ ท้าวเวสสุวรรณ แพร่มน้ำ ที่มีการบูรณะและตกแต่งสวยงาม วัดมีความพร้อมในด้านสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีการตกแต่งสถานที่เหมาะแก่การท่องเที่ยวทั้งด้านศาสนวัตถุ โบราณสถาน และเป็นศูนย์รวมความรู้ด้านต่าง ๆ มากมาย การกายภาพของสถานที่และการตกแต่งของวัดประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่สวยงาม เฉพาะภายในเขตพุทธาวาสของวัดไร่ขิงประกอบไปด้วยสิ่งล้ำค่าที่ควรเก็บไว้ให้เป็นความทรงจำมากมาย จึงเป็นวัดที่ได้ชื่อว่ามีสิ่งมหัศจรรย์ประดิษฐานอยู่มากมาย สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติที่ต้องการเข้ามาท่องเที่ยวในวัดไร่ขิงและ มีความสอดคล้องกับคำจำกัดความการท่องเที่ยวขององค์การการท่องเที่ยวโลก (WTO) ที่ให้ไว้เมื่อปี ค.ศ. 1970 (พ.ศ. 2513) ซึ่งกำหนดให้เป็นหลักสากลว่า 1) เป็นการเดินทางไปยังที่อื่นชั่วคราว ไม่มากกว่า 1 ปีติดต่อกัน 2) เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจไม่ใช่เป็นการถูกบังคับ 3) เป็นการเดินทางเพื่อการพักผ่อนร่างกายและจิตใจ เยี่ยมเยือน บันทึกรักหา ไม่ใช่ประกอบอาชีพเพื่อมีหรือหารายได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของพระครูสันติธรรมาภิรต (2557) ที่พบว่า แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางพระพุทธศาสนา มีองค์ประกอบอยู่ 4 ด้าน คือ 1) ด้านเกจิอาจารย์ 2) ด้านรูปเคารพและวัตถุมงคล 3) ด้านสถาปัตยกรรมและจิตรกรรม 4) ด้านสถานที่ปฏิบัติธรรม มีวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่าเพราะเป็นแหล่งรวมของวัฒนธรรม บทบาทของวัดสามารถสนองประโยชน์ได้ทั้ง 2 ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม และด้านการนำรายได้เข้ามาทำนุบำรุงวัด ทำนุบำรุงท้องถิ่น จังหวัดและประเทศโดยรวม ซึ่งผู้วิจัยมองว่า เป็นการวิจัยที่เน้นพัฒนาวัดไปในด้านทางวัตถุนิยมเสียมาก ถึงแม้ว่าปัจจุบันนี้ผู้คนในสังคมไทยส่วนใหญ่จะยังให้ความสำคัญมากกับด้านเกจิอาจารย์ ด้านรูปเคารพและวัตถุมงคล ด้านสถาปัตยกรรมและจิตรกรรม หากนับตั้งแต่ 3 ทศวรรษที่ผ่านมา การท่องเที่ยวด้านการปฏิบัติธรรมในสังคมไทยเริ่มมีแนวโน้มได้รับความนิยมมากขึ้น มีชาวไทยเป็นจำนวนมากที่เห็นโทษภัยในวัฏสงสาร ใคร่จะปฏิบัติธรรมให้เข้าถึงความหลุดพ้น และมีชาวต่างชาติที่เจริญแล้วทางด้านวัตถุ ได้ตระหนักถึงคุณค่าของการมีชีวิตมากขึ้นนิยมเดินทางมาแสวงหาครูอาจารย์ที่มีความรู้ ความเข้าใจในคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง

2. ด้านความเชื่อและความศรัทธาของนักท่องเที่ยวที่มีต่อวัดไร่ขิง และแนวทางการสนับสนุนของวัดเกี่ยวกับความเชื่อและความศรัทธา พบว่า ตำนานความเชื่อความศรัทธาเกี่ยวกับหลวงพ่อดำวัดไร่ขิง รวมถึงวัตถุมงคล ซึ่งสอดคล้องตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่อดำวัดไร่ขิงว่าได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ประชาชนนับถือมาก ในขณะที่อัญเชิญหลวงพ่อดำวัดไร่ขิงขึ้นจากน้ำสู่ประรำพิธี ในขณะนั้นความมหัศจรรย์ขึ้น แสงแดดที่แผดจ้ากลับพลันหายไป ความร้อนระอุในวันสงกรานต์กลางเดือนห้า บังเกิดมีเมฆดำทะมึน ลมปั่นป่วน ฟ้าคะนองก้องในท้องฟ้าบันดาลให้ฝนตกลงมา สร้างความเย็นฉ่ำใจทั่วหน้า ทุกคนในที่นั้นเกิดความยินดีและพากันอธิษฐานจิต“ขอหลวงพ่อดำทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขดับความร้อนคลายความทุกข์ให้หมดไป ดุจสายฝนที่เมฆนิลลทำให้ชุ่มฉ่ำ เจริญงอกงามด้วยธัญญาหาร” นับแต่ปี ที่หลวงพ่อดำมาประดิษฐานบนแท่นชุกชีเป็นพระประธานในอุโบสถวัดไร่ขิงแล้วประชาชนก็พากันมาเคารพสักการะมิได้ขาดทางวัดไร่ขิงได้กำหนดถือเอาวันกลางเดือน 5 เป็นวันสำคัญจัดงานเทศกาลนมัสการปิดทองหลวงพ่อดำตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

3. ด้านพิธีกรรมทางศาสนา พบว่า วัดไร่ขิงมีจุดขายของการจัดกิจกรรมงานต่าง ๆ มากมายที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรม และวันสำคัญของชาติมิได้ว่างเว้น โดยกิจกรรมการส่งเสริมพระพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง มีจุดเด่นในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา (Buddhism) เพราะเป็นศาสนาที่สำคัญของโลก สอดคล้องกับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติและประชาชนทั่วไปซึ่งเป็นการส่งเสริมและการสนับสนุนให้คนในสังคมมีเหตุมีผล มีเมตตา กรุณา มีความเอื้ออาทรต่อกันและกัน อันเปรียบเสมือนญาติกันโดยสายโลหิตและหรือเป็นญาติกันโดยทางธรรม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของกรณิกา คำดี (2560) ที่วิจัยเรื่อง วัดและศาสนสถานในมิติของการท่องเที่ยว โดยพบว่า 1) มุมมองของพระภิกษุที่มีต่อการท่องเที่ยวภายในวัด คือ พระภิกษุต้องการให้นักท่องเที่ยวเข้ามาปฏิบัติธรรมเป็นหลัก และการเข้ามาพักผ่อนหย่อนใจเป็นเรื่องรอง 2) ความคาดหวังของพระภิกษุที่มีต่อนักท่องเที่ยว อยากให้นักท่องเที่ยวมาปฏิบัติธรรม 3) ความคาดหวังของนักท่องเที่ยวที่มีต่อวัดวัดควรเป็นแหล่งเรียนรู้ หลักธรรมคำสอนของศาสนา อยากให้มีสถานที่สนทนาธรรม โดยเฉพาะเรื่องการปฏิบัติ การทำสมาธิ และการภาวนา แต่เมื่อมีเรื่องความงดงามของวัตถุและความศรัทธาเข้ามาเกี่ยวข้อง จึงต้องมีการออกแบบพื้นที่ภายในวัดให้เหมาะสม

4. ด้านการปฏิบัติธรรม พบว่า วัดไร่ขิงมีจุดขายในด้านการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมมีการจัดกิจกรรมงานที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญของชาติวัฒนธรรม ประเพณี และงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา ถึงแม้จะเป็นวัดที่ส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยว ประเภทชมวัตถุธรรมทางโลก แต่ในขณะเดียวกันก็ได้สอดแทรกให้มีการเจริญสมาธิมีการปฏิบัติธรรมตามสมควร นับว่าเป็นการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ในหลักพุทธธรรมและได้ลงมือปฏิบัติเอง อันเป็นนามธรรมภายในด้วยควบคู่กันไป พุทธศาสนิกชน รวมถึงนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้เข้าร่วมกิจกรรมการปฏิบัติ

ธรรมอยู่เป็นประจำสม่ำเสมอตามโอกาสที่ทางวัดได้จัดขึ้น และยังให้ความสนใจอยู่เสมอ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ จุฑาภรณ์ หินซุย (2557) ที่วิจัยเรื่อง แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธกรณีศึกษาวัดประชาคมวนาราม อำเภอสรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ดพบว่า ปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมมากขึ้น มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากนิยมเดินทางไปวัดเพื่อร่วมกิจกรรมทางศาสนาและเพื่อการปฏิบัติธรรม การท่องเที่ยวในลักษณะนี้กำลังแพร่หลายไปในหมู่นักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม ที่มักใช้ช่วงเวลาวันหยุดเทศกาล วันสำคัญทางพุทธศาสนา เข้าวัดถือศีลและปฏิบัติธรรม และงานวิจัยของ ภัชรภณ ฤทธิ์เต็ม (2558) ที่วิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัด ที่พบว่า วัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้การปฏิบัติธรรมตามหลักวิปัสสนากัมมัฏฐานคือ วัดที่มีชื่อเสียงในด้านการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่มีครูอาจารย์เป็นที่รู้จักในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ รวมไปถึงเป็นที่รู้จักในระดับนานาชาติ

5.2.2 ความเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีรูปแบบท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา

1. ด้านกายภาพของสถานที่และการตกแต่ง พบว่า วัดไร่จึงมีพิพิธภัณฑสถานของเก่า เช่น ถ้วยชาม หนังสือเก่า จัดแสดงไว้ให้ชมกันซึ่งเป็นสิ่งที่ล้ำค่าและชวนหลงใหลในการศึกษาประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำท่าจีน บริเวณริมแม่น้ำหน้าวัดมีปลาสวยตัวโตนับพัน นักท่องเที่ยวสามารถซื้อขนมปังเลี้ยงอาหารปลาได้ และถ้ามาวันศุกร์หรือตอนเช้าอาทิตย์ จะมีตลาดนัดอาหารและผลไม้ให้เดินเลือกซื้อกันอย่างสนุกสนานทีเดียว ซึ่งนักท่องเที่ยวก็ต้องการเห็นการพัฒนาวัดให้เป็นวัดที่มีความสะอาดมากขึ้น และการจัดการเกี่ยวกับการจอดรถภายในวัดให้เป็นระเบียบมากยิ่งขึ้น แต่นักท่องเที่ยวเองก็ยังเห็นสภาพแวดล้อมบางส่วนภายในวัดที่ยังคงเป็นสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี สมควรแก่การปรับทัศนียภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (2556) เรื่อง การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ที่กล่าวว่า พื้นที่ของวัดมี 3 เขตคือ 1) เขตพุทธาวาสเป็นส่วนที่ตั้งของอาคารประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น พระวิหาร พระอุโบสถ เจดีย์ 2)เขตสังฆาวาส เป็นส่วนที่ตั้งของกุฏิที่พักสงฆ์ หอฉัน ควรเป็นพื้นที่สงบ 3) เขตธรณีสงฆ์ จัดเป็นพื้นที่ส่วนสาธารณะ ประชาชนใช้ประกอบกิจกรรมทางพุทธศาสนา ลานอเนกประสงค์ หรือที่ตั้งของอาคารที่นักท่องเที่ยวเข้าบูชา กราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อ การแบ่งเขตเช่นนี้นอกจากจะทำให้วัดเป็นระเบียบเรียบร้อยแล้ว นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในวัดจะรู้สึกเจริญตา สบายใจ ร่มเย็น อันเป็นเหตุให้จิตใจเปิดรับ และยินดีให้ความร่วมมือกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่วัดได้จัดให้มีขึ้น และนับจากนี้ไปผู้วิจัยได้เห็นว่า จะมีเขตที่ 4 เกิดขึ้นในวัดที่ส่งเสริมให้มีการปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ และต่อเนื่องคือ เขตปฏิบัติธรรม ซึ่งจะเป็นการแยกเขตใช้เฉพาะการปฏิบัติธรรมเท่านั้น เช่น ที่วัดธารน้ำไหล(สวนโมกข์) วัดนาหลวง และวัดพระธาตุศรีจอมทอง เป็นต้น จากการได้สนทนากับผู้ปฏิบัติธรรมถึงเรื่อง มีเหตุผลอะไรที่ใครจะปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง พบว่า เกิดจากการได้เข้าวัดไปไหว้พระอยู่

เนื่อง ๆ เห็นป้ายชวนทำกิจกรรมทางศาสนาในวันหยุด มีโอกาสได้ช่วยแล้วรู้สึกปิติใจ และได้ถูกชักชวนให้ลองปฏิบัติธรรมด้วยเหตุผลที่ดี ได้ลองทำตาม รู้สึกว่าเกิดประโยชน์แก่ตัวเองมาก จึงได้มีการพัฒนามาเป็นการปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังในวัดที่มีเฉพาะการปฏิบัติธรรมอย่างเดียว เพราะมีความสงบ ไม่วุ่นวาย ร่มเย็น เหมาะแก่การทำสมาธิปฏิบัติธรรม จากการสนทนาแบบบุคคลต่อบุคคลนี้ จะเห็นความสัมพันธ์ของบุคคล ความสัมพันธ์ของสถานที่และการลงมือกระทำว่า เป็นตัวสร้างความเชื่อมโยงให้เกิดการกระทำที่ต่อเนื่องขึ้นได้ในอนาคต ดังเช่น การเปลี่ยนพฤติกรรมจากการได้ฝึกหัดทดลองปฏิบัติธรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ในวัดที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาชมความงดงาม ทำบุญ ไหว้พระไปสู่การปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอในวัดที่ส่งเสริมให้มีการปฏิบัติธรรมได้

2. ด้านความเชื่อและศรัทธา พบว่า ความศรัทธาเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดำวัดไร่ขิงในด้านความเจริญงอกงาม การค้า และการงาน ประชาชนทั่วไปและนักท่องเที่ยวจึงพากันมาบนบานศาลกล่าวและขอพรหลวงพ่อดำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขคลายความทุกข์ให้หมดไป ให้ประสบความสำเร็จในหน้าที่และการงาน เป็นการสร้างแรงจูงใจให้กับตนเองอีกวิธีหนึ่ง ที่จะช่วยทำให้เราสามารถฟันฝ่าอุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ได้ นักท่องเที่ยวจึงนิยมไปท่องเที่ยวทำบุญวัดไร่ขิงจากความเชื่อและศรัทธา

3. ด้านพิธีกรรมทางศาสนา พบว่า วัดไร่ขิงเป็นวัดที่สำคัญและเป็นวัดที่นิยมของทั้งชาวจังหวัดนครปฐมเองและความสนใจของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ในการมาไหว้พระบนบาน รวมถึงการแก้บน และขอพรหลวงพ่อดำไร่ขิง อุปสมบท เทียวชมงานประจำปีที่ทางวัดไร่ขิงได้จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี นักท่องเที่ยวและชาวบ้านระแวกวัด มีความเข้าใจว่า หลวงพ่อดำไร่ขิง คือ เจ้าอาวาสวัดที่มีความขลัง มีความศักดิ์สิทธิ์ มีความเมตตา ในด้านเวทมนตร์คาถา เสกเป่าให้เกิดความแคล้วคลาดความเหนียว คงกระพันชาตรี ตามความปรารถนาของคน เหมือนพระเกจิอาจารย์ดังทั่ว ๆ ไป มีเสียงเล่าลือกันจากปากต่อปากของประชาชนทั่วไป จากเหนือสู่ใต้ว่า หลวงพ่อดำไร่ขิง มีอิทธิฤทธิ์และอภินิหารต่าง ๆ มากมายเป็นอเนกประการ แต่ละคนที่มีศรัทธาต่อองค์หลวงพ่อดำไร่ขิง มีเรื่องที่น่าอัศจรรย์ปรากฏแก่ตนเองเกือบทุกคน ชาวบ้านและนักท่องเที่ยวระแวกวัดไร่ขิงยังกล่าวอีกว่า วัดไร่ขิงยังเป็นที่นิยมของการมาบวชอุปสมบทอีกด้วย เพราะวัดไร่ขิงเต็มไปด้วยสภาพแวดล้อมที่ดีและความศรัทธาความเชื่อมาแต่เดิมทำให้เป็นสถานที่ ๆ คนนิยมเข้ามาอุปสมบท

4. ด้านการปฏิบัติธรรม พบว่าวัดไร่ขิงในการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมการจัดกิจกรรมงานที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญของชาติวัฒนธรรม ประเพณี และงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับนักท่องเที่ยวมีความเห็นว่า การปฏิบัติธรรมช่วยให้เราเตรียมใจรับมือกับ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และสิ่งต่าง ๆ รวมถึงความคิดของตัวเองได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถควบคุมบังคับบัญชาได้ การเข้าใจในความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ความไม่มีตัวตนของตัวเองและสรรพสิ่งต่าง ๆ จะช่วยให้สามารถเผชิญอุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตได้ดียิ่งขึ้น ไม่ว่าจะ

เป็นความพลัดพรากจากคนรัก ของรักของหวง ความสูญเสีย ความผิดหวัง ความเจ็บป่วย ความตาย ของคนที่รัก สอดคล้องกับงานวิจัยของบุญชญา วิวิธขจร (2560) เรื่อง การพัฒนาหลักการสอน วิปัสสนาของสำนักปฏิบัติธรรมต้นแบบ ตามแนวสติปัญญาฐานสูตร พบว่า ปัจจุบันมีสำนักปฏิบัติธรรม เกิดขึ้นมากมาย ทั้งที่เป็นวัดและมีใช้เป็นวัดเปิดการอบรมหลักสูตรการปฏิบัติธรรมต่าง ๆ กันอย่าง แพร่หลาย แต่ปัญหาที่พบส่วนมากคือ วิธีการเรียนและหลักสูตรที่สอนยังไม่มี ความชัดเจนเพียงพอ เกิดปัญหาและความคิดเห็นที่ไม่ถูกต้องในการปฏิบัติ อันเป็นเหตุที่ส่งผลให้เกิดความไม่มั่นใจและ เคลือบแคลงสงสัยในตัวผู้สอนและแนวทางการปฏิบัติ ซึ่งความคลาดเคลื่อนนี้จะเป็นอันตรายต่อ หลักการการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง

5.2.3 วิเคราะห์บทบาทของวัดไร่ขิงที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว

1. ประวัติความเป็นมา พบว่า จัดให้เป็นวัดส่งเสริมการท่องเที่ยว ประเภทชมงานด้านพุทธศิลป์ งานด้านสถาปัตยกรรม รวมทั้งการเข้ามาทำบุญ ไหว้พระ ขอพรนั้น วัดไร่ขิงมีพระประธานคือ หลวงพ่อวัดไร่ขิง พระพุทธรูปปางมารวิชัยเนื้อทองสัมฤทธิ์ ศิลปะเชียงแสน ฝีมือช่างล้านนาและล้านช้าง ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของชาวนครปฐม ตามตำนานเล่าว่าเป็นหนึ่งในตำนานพระลอยน้ำที่ลอยมาตาม แม่น้ำนครชัยศรีแล้วมาติดอยู่ที่วัดศาลาปูน ต่อมาจึงได้อัญเชิญมาเป็นพระประธานประจำวัดไร่ขิง ในช่วงเทศกาลตรุษจีนและช่วงขึ้น 13 ค่ำ ถึงแรม 3 ค่ำ เดือน 5 จะมีการปิดทองหลวงพ่อวัดไร่ขิงเป็นประจำทุกปี หรือทรงต่อเติมบูรณะเพื่อเป็นสิ่งที่เชิดหน้าชูตาแก่บ้านเมือง ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นผลพวงของความยิ่งใหญ่ในอดีตที่ตกทอดมาถึงยุคปัจจุบัน

2. สภาพแวดล้อมทางกายภาพ พบว่า ทั้งด้านสภาพแวดล้อมภายใน ด้านสภาพแวดล้อม ภายนอก และการใช้สัญลักษณ์การสื่อสารต่าง ๆ วัดไร่ขิง มีลักษณะที่เด่นในด้านการจัดการทาง กายภาพของวัดที่สูง โดยเน้นนำเสนอภาพลักษณ์ของวัดที่มีความพร้อมในการต้อนรับนักท่องเที่ยวทั้ง ชาวไทย และชาวต่างชาติ ซึ่งลักษณะของการจัดการด้านส่วนทางกายภาพของวัดที่ดีเช่นนี้ จะเป็นการสร้างความประทับใจให้แก่ักเดินทางมาท่องเที่ยว ความสวยงามจากภายนอกสู่ความมีระเบียบ เรียบร้อยภายในจะเป็นเสมือนประตูด่านแรก ที่ก่อให้เกิดความรู้สึกอยากเดินเที่ยวชมให้ทั่วบริเวณ ประตูด่านที่สองคือ ความมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของงานศิลปะแบบไทยแท้ หรือศิลปะแบบไทยผสม กับแบบสากลที่ประณีตสวยงามและลงตัว ก่อให้เกิดความยินดีในการพบเห็นสิ่งที่แปลกตา ในส่วนของการจัดให้มีสาธารณูปโภคอื่น ๆ ที่สะอาด ถูกสุขลักษณะและตั้งอยู่ในส่วนที่เหมาะสม ย่อมเป็น องค์ประกอบที่สมบูรณ์ในสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดีของวัดที่จัดให้เป็นแหล่งส่งเสริมการ ท่องเที่ยวประเภทชมงานด้านพุทธศิลป์ ด้านสถาปัตยกรรม รวมทั้งการเข้ามาทำบุญ ไหว้พระและขอ พร การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ ของวัด

3. บทบาทการส่งเสริมกิจกรรมของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ พบว่า และความเชื่อมโยงไปสู่เครือข่ายการปฏิบัติธรรม วัดไร่ขิงโดยทั่วไป การจัดกิจกรรมที่เป็นการจูงใจให้คนในท้องถิ่นได้เข้าร่วมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนากันเป็นปกติอยู่แล้ว แต่มีที่มีความพิเศษต่างออกไป คือสามารถจูงใจให้มีนักท่องเที่ยวจากทั่วทุกสารทิศ รวมถึงนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ต่างศาสนาเดินทางมาร่วมกิจกรรมได้อย่างมากมาย วัดจัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทชมงานพุทธศิลป์ ทำบุญ ไหว้พระ ขอพร สามารถจัดกิจกรรมตามประเพณีนิยมได้ สามารถจัดระเบียบให้เป็นวัดที่สงบร่มรื่นได้ และสามารถส่งเสริมการเรียนรู้แบบพุทธธรรม จัดการเผยแผ่หลักการทางพระพุทธศาสนาด้วยการจัดให้มีการปฏิบัติธรรมด้วยได้ แต่ถึงแม้จะเน้นไปทางด้านส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยว ประเภทชมงานพุทธศิลป์ แต่ก็ไม่ได้ละเลยการเผยแผ่หลักพุทธธรรมไปเสียเลยที่เดียวยังคงมีการส่งเสริมในการสร้างแรงจูงใจในรูปแบบต่าง ๆ เช่น จัดสถานที่สงบ ๆ ให้นักท่องเที่ยวได้อ่านหนังสือธรรมะที่จัดไว้

4. บทบาทของวัดไร่ขิงในการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม พบว่า การจัดกิจกรรมงานที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญของชาติวัฒนธรรม ประเพณี และงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา เป็นต้น ถึงแม้จะเป็นวัดที่ส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยว ประเภทชมวัดอุทธรรวมทางโลก แต่ในขณะเดียวกันก็ได้สอดแทรกให้มีการเจริญสมาธิมีการปฏิบัติธรรมตามสมควร นับว่าเป็นการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ในหลักพุทธธรรมและได้ลงมือปฏิบัติเอง อันเป็นนามธรรมภายในด้วยควบคู่กันไป และการจัดตั้งชมรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนารวมถึงมูลนิธิต่าง ๆ เพื่อสวดมนต์ ทำวัตรปฏิบัติธรรม ช่วยเหลือสังคม แสวงถึงการหมั่นฝึกฝนสร้างคุณความดีให้มีขึ้นในจิตใจตน เป็นเบื้องต้นก่อนแล้วค่อยพัฒนาตนเองขึ้นไปตามลำดับ ย่อมเป็นบทบาทของวัดไร่ขิงที่พึงควรกระทำต่อผู้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่เข้ามาเยี่ยมชมวัด

5.2.4 รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง

รูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง ใน 2 รูปแบบ พบว่า เป็นการจัดรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง ทำให้เห็นถึงความสำคัญของด้านต่าง ๆ เพิ่มเติมมากขึ้น เช่น ในด้านชมงานพุทธศิลป์ การทำบุญ การไหว้พระ การขอพร รวมถึงด้านของการปฏิบัติธรรม เพราะเป็นทางเลือกอย่างหนึ่งให้แก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่สนใจในการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง ในรูปแบบที่ 1 วัดไร่ขิงที่เป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชน ที่รักษาภาพลักษณ์ที่ดี ในการดูแลนักท่องเที่ยวให้มีความพึงพอใจกับการที่เข้ามาเยี่ยมชม การจัดสภาพแวดล้อมบริเวณทั้งภายนอกวัดและภายในวัด และในรูปแบบที่ 2 วัดไร่ขิงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ส่งเสริมกิจกรรมทางพุทธศาสนาและการปฏิบัติธรรม ในการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา ในขณะเดียวกันมีการสอดแทรกให้มีการ

เจริญสมาธิเจริญสติควบคู่กับการมาทำบุญ ไหว้พระ ขอมพร ภายในวัด มีการส่งเสริมให้เรียนรู้หลักพุทธธรรมด้วยตนเอง

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะที่เกิดขึ้นจากการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาทั้ง 2 แบบ โดยพบว่า การจัดระเบียบวัดให้ดูสวยงาม สะอาดตา การจัดโฆษณาประชาสัมพันธ์ถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่วัดจัดทำขึ้น และการให้ความสำคัญกับวันทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งวันสำคัญของชาติด้วย การจัดและเชิญชวนให้มาปฏิบัติธรรม บทบาทที่วัดแสดงออกนั้นก็นับได้ว่าเป็นแรงกระตุ้นอย่างหนึ่งเพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดการพัฒนาความคิด และอีกส่วนที่สำคัญคือ การดำเนินการแก้ไขปัญหาและเพิ่มแนวทางพัฒนาบางประการทั้งในระดับบนและระดับปฏิบัติการ เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพ สร้างมาตรฐานด้านการปฏิบัติธรรม รองรับความสนใจใฝ่ศึกษาของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่มีจำนวนมากขึ้นเป็นลำดับ อันจะนำมาซึ่งประโยชน์แก่ทุกฝ่ายทั้งในระดับสังคมไทยและระดับสากล ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ตามหลักแนวทางการเชื่อในคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา

5.3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

แม้ว่าผลจากการศึกษาจะพบว่า มีนักท่องเที่ยวที่ชมความงามของงานพุทธศิลป์และมีความสนใจไปปฏิบัติธรรมเพิ่มขึ้น แต่มักจะเป็นกลุ่มผู้ใหญ่และผู้สูงอายุที่มีกิจกรรม “ทัวร์ธรรมะ” แต่ยังมีจำนวนเยาวชนที่ค่อนข้างน้อย จึงมีข้อเสนอแนะว่า หน่วยงานภาครัฐและองค์กรพระพุทธศาสนา ควรมีการขยายการทำความเข้าใจในเรื่องของประโยชน์ที่จะได้ในการปฏิบัติธรรมในมุมมองที่ยังไม่ต้องลึกซึ้งนัก การส่งเสริมและการสนับสนุนให้เยาวชนได้แสดงออกถึงความเป็นผู้นำในการเข้าร่วมทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาให้เพิ่มมากขึ้น และในขณะเดียวกันนี้ได้มีเยาวชนไทยบางส่วนสนใจศึกษาพระพุทธศาสนาโดยการเข้าวัดและมาปฏิบัติธรรมเป็นประจำ ด้วยความสมัครใจ (ไม่ใช่ถูกเกณฑ์มาปฏิบัติ) ควรมีการวิจัยครั้งต่อไปที่สร้างเครื่องมือตรวจสอบลักษณะความเพียรพยายามของเยาวชนในการปฏิบัติแต่ละครั้งในสำนักปฏิบัติธรรม โดยไม่ให้มีการปรุงแต่ง พร้อมประเมินผลออกมาในเชิงรูปสถิติ และรู้ผลของการปฏิบัติในแต่ละครั้ง อันจะเป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาวิจัย ประเมินผลของผู้ปฏิบัติในแต่ละครั้ง เพื่อรู้วิธีการแก้ไขในส่วนที่บกพร่อง และใช้เป็นกลยุทธ์สำหรับการวางแผนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชน และเป็นฐานข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2557). **แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา ปี 2557**. บทนำ.
- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2557). **แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา ปี 2557**. สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา. หน้า 7.
- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2557). **แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา ปี 2557**. สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. หน้า 33-43.
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2558). **ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2558-2560**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. หน้า 15.
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2557). **แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว เส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา. หน้า 8.
- กฤษณา รัชชาโณม และคณะ. (2565). “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กระบวนการเปลี่ยนเส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรม”. **บทความวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. บทความคัดย่อ.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2547). **ศูนย์เครือข่ายความรู้วัฒนธรรม**. เข้าถึงเมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2564. เข้าถึงได้จาก <http://nkw.ac.th/courseware/siamculture/knowledge/travel.html>
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2550). **นโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์**. กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. หน้า 1.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2551). หน้า 7. อ้างใน กิตดา ปรีตถจริยา. “การออกแบบเนื้อหาภาษาอังกฤษ ในการสื่อความหมายเอกลักษณ์ของสถานตากอากาศบางปูเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน”, **งานวิจัย**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา 2552. หน้า 11.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. **ประเภทการท่องเที่ยว**. เข้าถึงเมื่อ 15 มกราคม 2564 เข้าถึงได้จาก <https://sites.google.com/site/tourisum>
- กุลวดี ละม้ายจีน. (2552). **วัฒนธรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ**. เอกสารประกอบการสอนวิชาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว (หน่วยที่ 1). หน้า 5-6.

- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2560). **การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ชัคเซสมิเดีย จำกัด .หน้า 36-43.
- คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน. (2559). **วารสารวัดพระเชตุพน ฉบับพิเศษ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ นวสาส์นการพิมพ์. หน้า 263.
- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. (2565). อ่างใน พระมหาจักร สิริมงคล, “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดหนองแขวง (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.หน้า 2.
- จุฑามาศ ไชยสร. (2536). **การศึกษาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดแม่ฮ่องสอน**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. หน้า 6.
- ฉลองศรี พิมลสมพงศ์. (2542). **การวางแผนและพัฒนาตลาดการท่องเที่ยว**, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. หน้า 5.
- ฉลองศรี พิมลสมพงศ์. (2555). “การท่องเที่ยว : มิติแห่งศาสตร์บูรณาการ”. **วารสารวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์** มหาวิทยาลัยนเรศวร, ปีที่ 7 เล่มที่ 1 (ตุลาคม 2554-มีนาคม 2555). หน้า 2.
- ฉัตรเฉลิม งามอาจานศาล. (2551) “**การท่องเที่ยวเชิงแนวคิด : ผลิตภัณฑ์หรือนวัตกรรมใหม่**”. จุลสารวิชาการอิเล็กทรอนิกส์, ฉบับที่ 4, 2551, น. 8-13.เข้าถึงเมื่อ 15 มกราคม 2564 เข้าถึงได้จาก e-TAT Tourism Journal – การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- ชนัญ วงษ์วิภาค. (2552). **การท่องเที่ยวทางเลือก : ศาสนาวัฒนธรรม, ปรับบางส่วนจาก ตำราการท่องเที่ยววัฒนธรรม**, เอกสารการเรียนการสอน การจัดการท่องเที่ยววัฒนธรรม.คณะวิทยาการจัดการ และคณะโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร. บทนำ.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2550). **วิถีไทย : การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 2.กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.หน้า 5.
- เถกิงศักดิ์ ชัยชาญ. (2556). “การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. **รายงานการวิจัย**. สาขาวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยสุรนารี. บทนำ.
- ทิพย์ วิภาวิน. (2560). “วิจัยสมาคมห้องสมุดฯ,” **เครือข่ายสังคมในสังคมเครือข่าย** ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2560). หน้า 123.
- ทิพวรรณ พุ่มมณี. (2556). **อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง. หน้า 76-77
- ธนภุต สังข์เฉย. (2550). **อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและการบริการ**. คณะวิทยาการจัดการ : มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี. หน้า 4.
- ธรรมยุชนก เพชรานนท์. (2559) “**แรงจูงใจในการเดินทางท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขต**

พื้นที่การค้าชายแดน จังหวัดเชียงราย”, **สุทธิปริทัศน์**, ปีที่ 30 ฉบับที่ 94 (เมษายน-มิถุนายน 2559), หน้า 47.

นัฐพร เกิดกลาง และคณะ. (2560). “พฤติกรรมการท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานครของผู้เยี่ยมเยือนชาวไทย,” **วารสารพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**. เข้าถึงเมื่อ 10 มกราคม 2564 เข้าถึงได้จาก <https://www.tci-thaijo.org/index.php/JBSD/article/download/>

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศิริวัฒนา อินเตอร์-พริ้นท์ จำกัด. หน้า 551.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์**. หน้า 101.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2560). **พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา. หน้า 76.

พระมนัส ธรรมโรต (มีมณี). (2560). “ศึกษาวิธีสร้างแรงจูงใจจากพุทธวิธีการสอน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. หน้า 113-114.

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุณ) และคณะ. “**การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**”, บทสรุป ฎ-ฐ.

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร และคณะ. (2555). “การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์**. หน้า 23.

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. (2559). **เอกสารคำสอน พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. หน้า 62-63.

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. (2559). **เอกสารคำสอน พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. หน้า 462.

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. (2560). “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร”. **รายงานการวิจัย**. หน้า 91-92.

พระมหาสุริยา มะสันเทียะ. (2558). “ประสิทธิผลของกลยุทธ์การตลาดที่มีผลต่อการส่งเสริมคุณค่าการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร”. **บทความวิชาการ**. วารสารวิทยาลัยพาณิชยศาสตร์บูรพาปริทัศน์. ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2558). หน้า 35-36.

พระมหาสุริยา อภิวัตตโน (มะสันเทียะ). (2558). “กลยุทธ์การเพิ่มคุณค่าการตลาดสำหรับการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของพระอารามหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์”. **การบริหารธุรกิจดุสิตบัณฑิต**.

บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยสยาม. หน้า 19.

พระระพิน พุทธิสารโร. (2560). “แนวคิดการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว (วัด) ในพุทธศาสนา : ทฤษฎีหลักการ และวิถีปฏิบัติ”, **รายงานวิจัย**, ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. หน้า 4.

พะยอม ธรรมบุตร. (2549). **เอกสารประกอบการเรียนการสอนเรื่อง การวางแผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. หน้า 11.

ภัทรภร พลพนาธรรม และคณะ. (2559). “เครือข่ายทางสังคมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดน้ำบางน้อย”. **รายงานวิจัย**.ทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. หน้า 6.

ภัทร์สุภา ลีลานภาพรรณ. (2551). “การท่องเที่ยวเชิงพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีแหล่งวัฒนธรรมในกรุงเทพมหานคร”. **ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. หน้า 25.

มนตรี สืบดวง. (2560). “การศึกษาแรงจูงใจในทางพุทธศาสนา”, ภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ **วารสารศิลปศาสตร์**, ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2560), บทความย่อ.

มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. (18 กันยายน 2553). **ความหมายของการท่องเที่ยว**. เข้าถึงเมื่อ 15 มกราคม 2564 .เข้าถึงได้จาก <https://touris-matbuu.wordpress.com/ความรู้เบื้องต้นการท่องเที่ยว>

มานิช พรหมปัญญา และคณะ. (2556). **แนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน**. **วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย**, ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2556). บทนำ.

รุจเรขา วิทยาวุฒิกุล. การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม กับงานวิจัยทางสารสนเทศศาสตร์. หน้า 128 **ร่างแผนแม่บท ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.) พ.ศ. 2552-2556**.เข้าถึงเมื่อ 16 มกราคม 2564 เข้าถึงได้จาก <http://www.sptcenter.org>

วงศ์ระวิทย์ น้อมนาทรัพย์ และคณะ. “แผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในจังหวัดนครปฐม”. **วารสารวิจัยสหวิทยาไทย**, Volume 11 No. 4 (July – August, 2016), บทนำ.

วรสิกา อังกูร และคณะ. (2560). “รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแพร่ศาสนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาแหล่งการเรียนรู้ของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ”. **รายงานวิจัย**. หน้า 89.

ศิวนิต อรรถวุฒิกุล และคณะ. (2560). “การพัฒนาแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของจังหวัดราชบุรี”, **Veridian E-Journal, Silpakorn University**, ปีที่ 10 ฉบับที่ 2

- (พฤษภาคม-สิงหาคม 2560). บทนำ.
- สยาม อรุณศรีมรกตและคณะ. (2559). “เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 17 ประการของสหประชาชาติ เพื่อโลกอนาคต”. วารสารวิจัยสหวิทยาการไทย คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. ปีที่ 11 เล่มที่ 3 (พฤษภาคม-มิถุนายน 2559). หน้า 5.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2559). “กลุ่มเทคโนโลยีสารสนเทศ”. สํารวจปี 2559. เข้าถึงเมื่อ 2 มกราคม 2564 เข้าถึงได้ <http://www.onab.go.th>
- สุชา จันทน์เอม. (2550). **จิตวิทยาทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช. หน้า 101.
- สุรรัตน์ เตชาทวิวรรณ. (2560). **พฤติกรรมนักท่องเที่ยว**. เอกสารประกอบการสอน คณะวิทยาการจัดการ ภาควิชาบริหารธุรกิจ. มหาวิทยาลัยขอนแก่น. หน้า 57-58.
- เสีงสูง เฉา และคณะ. (2558). การวิเคราะห์แรงจูงใจในการท่องเที่ยวแบบผลึกและแบบดิ่งของ นักท่องเที่ยวเยาวชนนานาชาติ กรณีศึกษาของไทยและไต้หวัน. Veridian E-Journal, Silpakorn University. ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2558). หน้า 504.
- อคิน รพีพัฒน์. (2560). **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรม ไทย**. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์. หน้า 74.
- องค์การการท่องเที่ยวโลก. อังไน เถกิงศักดิ์ ชัยชาญ, “การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ”. รายงานการวิจัย. หน้า 15-18.
- อารีย์ นัยพินิจ และคณะ. (2556). “การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาของวัดในกลุ่ม จังหวัดร้อยแก่นสารสินธุ์”. วารสารปัญญาภิวัฒน์. ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2556), หน้า 36.
- อุไรวรรณ เปี่ยมนิเวศน์. (2544). “การจัดการด้านการสื่อความหมายและสิ่งอำนวยความสะดวกของผู้ประกอบการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร : กรณีศึกษา อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม)**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. หน้า 4.

ภาษาอังกฤษ

- Bruce, Steve ; and Yearley, Steven. (2006). *The SAGE Dictionary of Sociology*, London: SAGE Publication Ltd. p. 239.
- Burke, Adam. (1999). **Communications & Development: a practical guide**. London: Social Development Division Department for International Development. p. 76-79.

- Crompton, J.L. (1979). "Motivation for Pleasure Vacation", **Annals of Tourism Research**.p. 408-424.
- Gee,Y.,James, C.,Deriter,J., & Choy,L..(2007). **Travel industry (2nd ed.)**, (New York: JohnWiley & Sons. p. 5-6.
- Klenosky D. B. (2002). "The Pull of Tourism Destinations : A Means-End Investigation." **Journal of Travel Research**.p. 385-395.
- Mc Intosh, R., Goeldner, C. R, & Ritchie, B. (2007). **Tourism : principles, practice andphilosophies (7th ed.)**, New York: John Wiley & Sons, 2007), p. 11-12.
- Newman, M. E. J. (2003). "The Structure and Function of Complex Network". **SIAMReview**. p. 167-256.
- Ryan, C. **Recreational Tourism**. (1991). London: Routledge, p. 146. and **The Tourist Experience**, (1997), London: Cassell. p. 198.
- Sangpikul Aswin. (2008). "Travel Motivations of Japanese Senior Travelers to Thailand." **International Journal of Tourism Research**.p. 81.
- Starkey, Paul. (1997). **Networking for Development**. IFRTD The International Forum for Rural Transport and Development). p. 57.
- Swarbrooke, J. and Horner. (2007). **Consumer Behavior in Tourism**, 2nd ed., Oxford: Butterworth-Heinemann. p. 54.
- Trevino, A. Javier. (2006). **George C. Homans : History, Theory, and Method**, Oxford:Charles Tilly. Boulder, Paradigm Publishers. p. 45.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง” ผู้ศึกษา ได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 19 คน รายละเอียด ดังนี้

1. เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัด และมีบทบาทที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม 2 รูป ดังนี้

1. พระเทพศาสนาภิบาล เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง
2. พระรัตนสุธี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง

2. สัมภาษณ์เจ้าสำนักปฏิบัติธรรม จำนวน 2 รูป ดังนี้

1. พระเทพศาสนาภิบาล เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง
2. พระรัตนสุธี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง

ที่ อว 8606(พบ)/ 276

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
เลขที่ 1 หมู่ 3 ตำบล สามพระยา
อำเภอ ชะอำ จังหวัด เพชรบุรี 76120

๒๕ พฤษภาคม 2565

เรื่อง ขอสัมภาษณ์

นมัสการ พระเทพศาสนานภิบาล เจ้าคณะภาค 14 เจ้าอาวาสวัดไร่ขิงพระอารามหลวง เลขานุการหัวหน้า
พระธรรมทูตสายที่ 1

ด้วย พระสนั่น เจริญยิ่ง รหัสประจำตัว 61601315 นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชา
การจัดการภาครัฐและภาคเอกชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร กำลังดำเนินการวิทยานิพนธ์ เรื่อง
"รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง" มีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์พระคุณท่าน เพื่อประกอบการ
ดำเนินการวิทยานิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร จึงขอความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านโปรดให้ความ
อนุเคราะห์แก่นักศึกษาตามที่เห็นสมควร ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ทางการศึกษา สำหรับกำหนดวัน เวลา สถานที่ใน
การสัมภาษณ์ และรายละเอียดเพิ่มเติมต่าง ๆ บัณฑิตวิทยาลัย ขออนุญาตให้ พระสนั่น เจริญยิ่ง หมายเลข
โทรศัพท์ 087 156 3320 เป็นผู้ประสานงานโดยตรงต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์ จักขอบพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(อาจารย์ ดร.อธิกมาส มากจ้อย)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ฝ่ายวิชาการและวิจัย
รักษาการแทน คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตวิทยาลัย
เพชรบุรี โทร.032 594 107

แบบสัมภาษณ์

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดไร่ขิง

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ชื่อ.....นามสกุล.....

ตำแหน่ง .....

วันเดือนปีที่สัมภาษณ์ วันที่.....เดือน.....พ.ศ. ....

สถานที่ .....

ผู้สัมภาษณ์ .....

ประเด็นในการสัมภาษณ์ ดังต่อไปนี้

1. วัดมีแนวทางและวิธีในการจัดสถานที่และตกแต่ง เพื่อให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. สิ่งใดคือจุดยึดเหนี่ยวและความศรัทธาของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในวัดแห่งนี้

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. วัดมีการจัดพิธีกรรมทางศาสนาใดบ้างที่นักท่องเที่ยวสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้

.....

.....

.....

.....

.....

.....

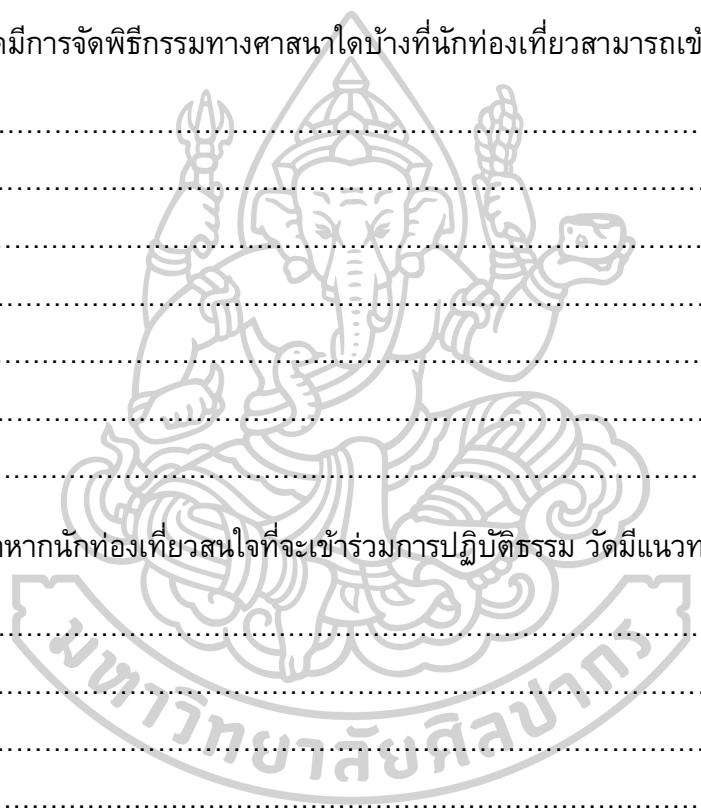
4. ถ้าหากนักท่องเที่ยวสนใจที่จะเข้าร่วมการปฏิบัติธรรม วัดมีแนวทางการจัดการอย่างไร

.....

.....

.....

.....

2. สิ่งใดคือจุดยึดเหนี่ยวและความศรัทธาของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในวัดแห่งนี้

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. วัดมีการจัดพิธีกรรมทางศาสนาใดบ้างที่นักท่องเที่ยวสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. ถ้าหากนักท่องเที่ยวสนใจที่จะเข้าร่วมการปฏิบัติธรรม วัดมีแนวทางการจัดการอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

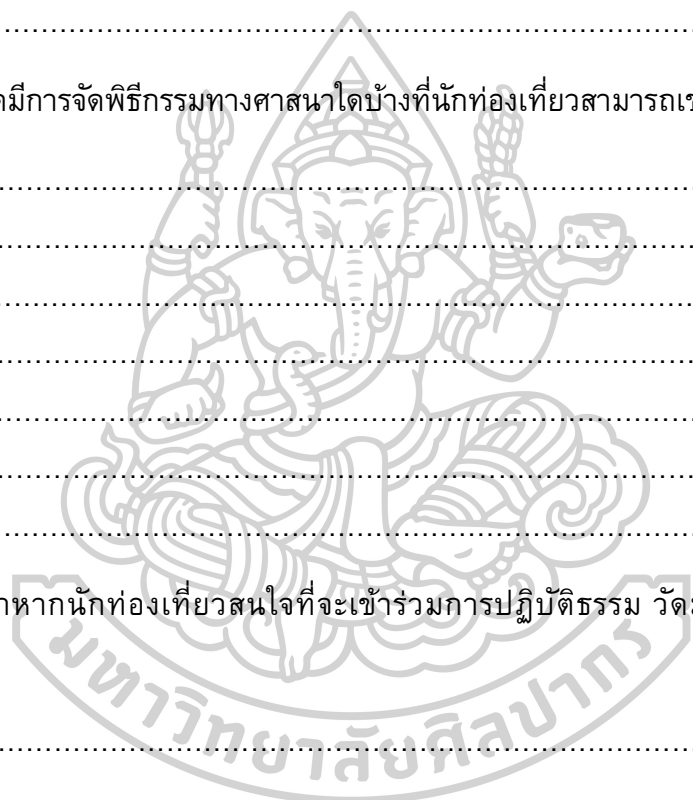
.....

.....

.....

.....

.....

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล

พระสนั่น เจริญยิ่ง

วุฒิการศึกษา

พ.ศ.2551

สอบไล่ได้ นักรธรรมชั้นตรี สำนักเรียนวัดเสนาหา ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

พ.ศ.2552

สอบไล่ได้ นักรธรรมชั้นโท สำนักเรียนวัดเสนาหา ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

พ.ศ.2554

สอบไล่ได้ นักรธรรมชั้นเอก และจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 6 สำนักเรียนวัดเสนาหา ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

พ.ศ.2559

สำเร็จการศึกษา ปริญญารัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัย

มหามกุฏราชวิทยาลัย

พ.ศ.2561

ศึกษาต่อระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน มหาวิทยาลัยศิลปากร

